

Genl. J.C.G. Kemp as stafoffisier van die Unie-Verdedigingsmag

Genl J C G Kemp se rol in die Rebelle van 1914-15

deur

JOHAN HENDRIK ^{nlc} LIGTHELM

Voorgelê ter vervulling van die vereistes vir die graad

MAGISTER ARTIUM

in die

FAKULTEIT LETTERE EN WYSBEGEERTE,

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

Studieleier: Prof. A.P.J. van Rensburg

Oktober 1979

"Opstand is net so noodsaaklik in 'n volk as getroutheid. Dit is nie eens gevaarlik dat 'n rebellie misluk nie; wat gevaarlik is, is dat 'n hele geslag sonder protes sal verbygaan."

N.P. van Wyk Louw

- iii -

Opgedra aan my ouers, Moneen
en die kinders

INHOUD

	<u>Bladsy</u>
VOORWOORD	vi.
HOOFSTUK I - DIE EERSTE WÊRELDORLOG BETREK SUID-AFRIKA	1-13
HOOFSTUK II - KEMP BY DIE KRUISPAD	14-37
De la Rey neem die inisiatief	14-25
Die militêre beraad in Pretoria	25-36
Botha ontbied Jan Kemp na Pretoria	36-37
HOOFSTUK III - KEMP BEDANK UIT DIE VERDEDIGINGSMAG	38-61
De la Rey se planne	39-42
Die Parlementsitting	42-46
Beyers se optrede	46-48
Kemp en die Potchefstroomse oefenkamp	48-53
Die dood van De la Rey	53-56
Kemp wag tevergeefs	56-61
HOOFSTUK IV - KEMP REBELLEER	62-101
Die eerste protesvergadering	62-70
Manie Maritz rebelleer	71-74
Krygswet	74-75
Die Kopjesvergadering van 13 Oktober 1914	75-81
Die opstand van Claasen te Lichtenburg	81-83
Die Kopjesvergadering van 22 Oktober 1914	83-87
Jan Kemp in Wes-Transvaal	87-100
HOOFSTUK V - KEMP SE DORSLANDTREK	101-141
I KEMP BETREE DIE KALAHARI	101-117
II AL VEGTENDE VOORT NA MARITZ	117-132
III KEMP BREEK DEUR	132-141

HOOFSTUK VI - DIE REBELLIE STORT IN DUIE	142-172
Die onderhandelingsfase	143-152
Die aanval op Upington	152-164
Die oorgawe	164-172
HOOFSTUK VII - TERUGBLIK	173-179
BYLAE	180-207
BRONNE	208-225
SAMEVATTING	226-228
SUMMARY	229-231

VOORWOORD

Hoewel daar omvangryke wetenskaplike en nie-wetenskaplike literatuur oor die algemene Suid-Afrikaanse geskiedenis gedurende die eerste dekades van die twintigste eeu bestaan, is dit opvallend dat daar tot dusver feitlik geen oorkoepelende poging aangewend is om die Rebelle van 1914-15 in al sy geledinge wetenskaplik na te vors nie. Die Rebelle, wat in 'n sekere sin as 'n burgeroorlog van beperkte omvang gekarakteriseer kan word, was 'n dramatiese en tegelyk 'n opspraakwekkende gebeurtenis in die geskiedenis van die Afrikanervolk. Die dramatiese komponent van die gebeure kan bepaald toegeskryf word aan die feit dat sekere Boere-generaals wat gedurende die Anglo-Boereoorlog gesamentlik in 'n hoë mate die Afrikaner se vryheidstryd teen Britse imperialisme versinnebeeld het, in 1914 in onversoenlike kampe teenoor mekaar stelling ingeneem het. Vanselfsprekend sou so 'n traumatiese voorval aanleiding gee tot talryke en uiteenlopende publikasies.

Die eerste belangrike werk oor die Rebelle (U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken van der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze), het in 1915 verskyn en is deur prof. Leo Fouché, destyds verbonde aan die toenmalige Transvaalse Universiteitskollege, in opdrag van die Botha-regering geskryf. As 'n regeringspublikasie wat kort na die gebeure en boonop onder druk geskryf is vertoon dit vanselfsprekend heelwat tekortkominge. Geen daadwerklike poging is aangewend om die rasionaal agter die Rebelle te verklaar en die regeringsoptrede krities te ontled nie. Die werk was daarom allermens foutloos. Dit het heftige kritiek ontlok en is tereg bestempel as 'n apologie vir die optrede van die destydse regering.

Behalwe Fouché se werk, het 'n parlementêre gekose komitee onder voorsitterskap van P. Duncan in 1915 ondersoek ingestel na die Rebelle (S.C. 1-'15, Rapport van die Gekose Komitee oor die Rebelle) asook 'n geregteslike kommissie onder voorsitter-

skap van regter J.H. Lange (U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika) tot sekere gevolgtrekkings gekom. Maar weinig rebelle kon oorreed word om voor hierdie kommissie getuienis af te lê en daarom was dit ook in 'n mate 'n eensydige bevinding.

Bogenoemde regeringsverslae en die opvallende leemtes daarvan het teenreaksie ontlok van verskeie tydgenootlike Afrikanerskrywers soos H.S. Webb (Oorzaken van de Rebelle - Pretoria, 1916); S.P.E. Boshoff (Vaalrivier die Broederstroom - Bloemfontein, 1916); S.P.E. Boshoff (Rebelle - Sketse uit mij Dagboek, 1914-15 - Pretoria, 1918); J.H. Schoeman (Die anderkant van die Rebelle en 'n woord aan Generaal Smuts - Pretoria, 1916), en J.S. Smith (Boer en Brit van Slagtersnek tot Jopie Fourie - Pretoria, 1917). Hierdie werke was 'n onvermydelike fase in die geskiedskrywing oor die Rebelle, maar was ook allermens rustige en onbevange besinning oor die Rebelle aangesien dit ook so kort na die gebeure onvermydelik 'n sterk emosionele inslag geopenbaar het.

Ook tydgenootlike Engelssprekendes het geskryf oor die Rebelle die lig laat sien, byvoorbeeld J.K. O'Connor (The Afrikaner Rebellion - Londen, 1915), en P.J. Sampson (The capture of De Wet. The South African Rebellion 1914 - Londen, 1915). Hierdie werke het weinig begrip vir die nasionale en politieke aspirasies van die Afrikanervolk getoon en die Rebelle voorgehou as 'n set van die leiers om die plattelandse Afrikaners tot hulle eie voordeel uit te buit. Verder openbaar dit 'n opvallende onvermoë om die werklike nasionale kragte waarin die Rebelle begrond is, te begryp.

Kort na die Rebelle het die laaste Duitse goewerneur, dr. T. Seitz (Südafrika im Weltkriege - Berlyn, 1920) sy herinneringe te boek gestel en veral die Maritz-rebelle nader belig. Vanaf die dertigerjare het 'n hele aantal werke oor die

Rebellie die lig gesien, onder andere dié van C.H. Muller (Oorlogsherinneringe van generaal Chris H. Muller - Kaapstad, 1936); Manie Maritz (My lewe en strewes - Pretoria, 1939), en J.C.G. Kemp (Pad van die Veroweraar - Kaapstad, 1942). Na die Tweede Wêreldoorlog is die werke opgevolg deur C.F. McDonald (Agter die skerms met die rebellie - Johannesburg, 1949), en H. Oost (Wie is die Skuldiges? - Johannesburg, 1956).

Voorafgaande werke is deur een gemeenskaplike faktor gekenmerk: Hulle is geskryf òf deur persone wat 'n leidende aandeel in die Rebellie geneem het, òf wat in 'n mindere of meerdere mate kontak met die Rebelle gehad het. Hoewel dit heelwat eerste-handse inligting oor die rebelle verstrek het, het die persoonlike betrokkenheid van die skrywers en die feit dat groot gedeeltes daarvan op herinneringe gebaseer was, nie alleen onvermydelike subjektiwiteit meegebring nie, maar noop dit die historikus om dit met groot versigtigheid te hanteer.

Vanweë die belangrike plek wat die Rebellie in die nasionale denke van die Afrikaner ingeneem het, het geskoolde historici hulle spoedig tot die gebeurtenis gewend, byvoorbeeld G.D. Scholtz (Die Rebellie, 1914-15 - Johannesburg, 1942). Aangesien die argiefmateriaal oor die Rebellie eers in 1964 vir navorsers toeganklik gemaak is, kon Scholtz nie sy werk op argivale navorsing baseer nie. Tog bly dit tot op datum die enigste omvattende gepubliseerde werk oor die Rebellie.

Vanaf die vroeë sestigerjare het Engelssprekende historici hulle ook tot die Rebellie gewend: S.B. Spies (The Rebellion in South Africa, 1914-15, ongepubliseerde MA-verhandeling - Witwatersrandse Universiteit, 1962); T.R.H. Davenport ("The South African Rebellion, 1914", in The English Historical Review, 78, Januarie 1963), asook N.G. Garson ("The Boer Rebellion of 1914", in History Today, xii(2), Februarie 1962). Ofskoon die staatsargief op hierdie tydstip nog nie dokumente oor die Rebellie beskikbaar gestel het nie, het hierdie skrywers deur middel van deeglike bronne-analise, Scholtz se bevindinge onder verdenking geplaas.

Sedertdien het die Rebelle ook ter sprake gekom in 'n aantal algemeen historiese werke soos onder andere A.H. Marais (Die politieke uitwerking van die verhouding Afrikaanssprekende tot die Engelssprekende, 1910-15, ongepubliseerde D Phil-verhandeling, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1972), A.J. van Wyk (Politieke woelinge in Natal, 1910-15, ongepubliseerde D Phil-verhandeling, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1977) en L.W.F. Grundling (Die Engelssprekende Suid-Afrikaners se reaksie op die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog, 1914-15, ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van Bloemfontein, 1977), terwyl M.C.E. van Schoor die rol en betekenis van die Helpmekeer-beweging, wat kort na die Rebelle ontstaan het, ondersoek het. Verskeie werke met 'n biografiese inslag het die rol van prominente persone tydens die Rebelle belig, byvoorbeeld J.D. Kestell (Christiaan de Wet - Kaapstad, 1920); N.J. van der Merwe (Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing - Kaapstad, 1921); S.C. Buxton (General Botha - London, 1924); G.D. Scholtz (Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914 - Johannesburg, 1941); J.P. Smit (Die rol van generaal J.H. de la Rey in die Suid-Afrikaanse politiek, 1902-1914, ongepubliseerde MA-verhandeling, Randse Afrikaanse Universiteit, 1974), en P.W. Möller (Generaal C.F. Beyers se rol in die Rebelle van 1914, ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1976). Hoewel hierdie werke nie altyd oortuigende vertolkings oor die motiewe van sekere rebelleleiers beliggaam nie, het hulle tog die bestaande kennisveld verruim.

Tot dusver is daar in die Suid-Afrikaanse historiografie nog geen wetenskaplike studie ten opsigte van die rol van J.C.G. Kemp in die Rebelle aangepak en deurgevoer nie. In die onderhawige studie wat grootliks op onverwerkte argivaliese bronne in die onderskeie argiefbewaarplesse gebaseer is, is derhalwe getrag om die rol van Kemp in breër perspektief te plaas en terselfdertyd sy betrekkinge met die ^{ander} leiersfigure duideliker te omlyn. Vanselfsprekend kan sy eie weergawe van die gebeure teenoor die argivaliese materiaal gespieël word en die moontlikheid vir wetenskaplike besinning skep. Die voorneme is om, indien

x/ ...

- x -

hierdie studie suksesvol blyk te wees, Kemp se rol in die Suid-Afrikaanse politieke bestel volledig by wyse van 'n doktorsale proefskrif na te vors.

Graag wil ek my studieleier, prof. A.P.J. van Rensburg, wie se geduld ek tydig en ontydig dikwels tot die uiterste beproef het, in besonder bedank vir sy persoonlike belangstelling, wetenskaplike leiding en besielende aanmoediging. So ook mev. M. van Rensburg wat my altyd vriendelik in haar huis ontvang het, wanneer ek haar man gaan spreek het.

Aan die personeel van al die argiefbewaarplesse waar ek navorsing gedoen het en dié van die Parlementsbiblioteek, Staatsbiblioteek en Merenskybiblioteek, my opregte dank vir die behulpsaamheid en vriendelikheid. Die finansiële ondersteuning van die Transvaalse Onderwysdepartement word met dank erken.

Graag bedank ek almal wat op die een of ander manier, al was dit net deur 'n woord van bemoediging, daartoe bygedra het dat hierdie verhandeling die lig sien.

Laaste, maar nie die minste nie, 'n woord van liefdevolle dank teenoor Moneen en die kinders, en my ouers, vir wie ek die afgelope jaar verwaarloos het, maar nietemin nooit één woord van verwyte gehoor het nie.

En bo alles, dank aan die Hoër Hand Wie alles moontlik maak. Aan Hom bring ek toe al die lof en dank van my hart.

JOHAN LIGTHELM

Pretoria
Oktober 1979

1/ ...

HOOFSTUK 1

DIE EERSTE WÊRELDOORLOG BETREK SUID-AFRIKA

Dinsdag 4 Augustus 1914 was vir Suid-Afrika 'n dag swanger van betekenis. Die oorlogswolke wat reeds lank op Europa se horison saamgepak het, het oplaas in donderweer losgebars: Oostenryk en Duitsland het oorlog verklaar teen Brittanje, Frankryk en Rusland.

Die oorlogverklaring het die konstitusionele en militêre posisie van Suid-Afrika en ander Britse dominiums in die gedrang gebring. Hoewel die dominiums uit die staanspoor geen twyfel gelaat het oor hulle steun aan die Britse oorlogspoging nie,¹ sou dit in die geval van Suid-Afrika die jong regering van generaal Louis Botha voor sy ergste politieke beproewing te staan bring.

Suid-Afrika se betrekkinge met die Britse Ryk het toe reeds lankal die plaaslike politieke toneel vertroebel. Aanleiding hiertoe was die besprekings tydens die Rykskonferensie van 1911 toe die Ryksverdediging en die staatsregtelike posisie van die dominiums ingeval van 'n Britse oorlog te berde gebring is. Die situasie is gekompliseer deur die uitlatinge van 'n gesaghebbende Britse politieke wetenskaplike, A.B. Keith, dat die hele Ryk *ipso facto* betrokke raak indien Brittanje oorlog sou verklaar.² Genl. Botha het by hierdie geleentheid geen duidelike standpunt ingeneem nie, dog slegs vaagweg verklaar dat hy die buitelandse betrekkinge van die Ryk met 'n geruste hart in Brittanje se hande laat.³

Indien Botha gehoop het dat hy met hierdie vae verklaring enige moontlike reaksie uit Suid-Afrika vroegtydig besweer het, het

-
1. G.E. Elton: Imperial Commonwealth, p.473.
  2. A.B. Keith: Imperial Unity and the Dominions, p.339.
  3. Cd. 5745, Minutes of the Proceedings of the Imperial Conference, 1911.

hy die politieke bal bepaald misgeslaan. Dr. F.V. Engelenburg, redakteur van De Volkstem, het in hierdie verband Suid-Afrika se reg beklemtoon om in sodanige oorlog neutraal te bly.⁴ Hierdeur is Botha, wat toe nog die Imperiale Konferensie in Londen bygewoon het, erg in die verleentheid geplaas. Dit val juis op dat Botha hom toe reeds in privaatgesprekke verbind het om by geval van oorlog tussen Brittanje en Duitsland, Duitswes-Afrika binne te val. Die destydse Britse premier, Lloyd George, bevestig in sy oorlogsherinneringe dat Botha hom verseker het dat Suid-Afrika in sodanige oorlog hom by die Ryk sou skaar en dat die Suid-Afrikaanse premier persoonlik 40 000 kavalleriste na die Duitse kolonie sou lei.⁵ Louis Botha het 'n soortgelyke versekering aan Winston Churchill gegee.⁶

Immer liggeraak, het Botha na aanleiding van dr. Engelenburg se kommentaar, sy lot in 'n skrywe aan oud-president M.T. Steyn bekla. Dit het hom ontstel dat die amptelike mondstuk van sy party hom aldus onder verdenking by elke Engelssprekende kon bring. Die hoofartikel was volgens Botha bepaald "een zeer grote blunder". Hy het voorts sy werklike sentimente verraai deur op te merk dat Engelenburg hom aan drogredenasië skuldig maak omdat hy Brittanje en Engelssprekende Suid-Afrikaners se reaksie op 'n moontlike neutraliteitsverklaring deur Suid-Afrika geheel en al buite rekening gelaat het.⁷ Steyn het in elk geval geen twyfel oor die onderhawige saak gehad nie; trouens, hy het by geleentheid Botha gemaan om in geval van 'n Britse oorlog slegs 'n defensiewe houding in te neem.⁸

---

4. De Volkstem, 4.7.1911, hoofartikel.

5. D. Lloyd George: War Memoirs of David Lloyd George, IV, p.1729.

6. W.S. Churchill: My early life, p.269.

7. M.T. Steyn-versameling, 156/1/5-6, L. Botha aan M.T. Steyn, 8.9.1911.

8. M.T. Steyn-versameling, 156/1/5-6, M.T. Steyn aan L. Botha, 12.10.1914.

Generaal J.B.M. Hertzog het Steyn se sienswyse gedeel. Meer nog: Hertzog het geen twyfel gehad oor Suid-Afrika se reg om in geval van 'n Britse oorlog neutraal te bly nie. Trouens, die dominiums was selfbeskikkend en die enigste beperking op hulle staatkundige mondigheid was dat hulle geen vyandige daad teenoor Brittanje moes pleeg nie. Hertzog het voorsien dat die betrekkinge tussen Suid-Afrika en Brittanje nog sou ontwikkel tot 'n situasie wat vergelykbaar was met die vader-seun situasie wanneer laasgenoemde sy eie huishouding inrig.⁹ Botha was nou verplig om sy standpunt te stel. In September 1911 het hy in die kiesafdeling Losberg onomwonde verklaar dat hoewel die dominiums geregtig was om self te besluit oor deelname aan oorloë buite hul grense, hulle beslis nie neutraal kon bly wanneer Brittanje in 'n oorlog gewikkel is nie.¹⁰

Die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog drie jaar later sou die onderhawige dispuut nie alleen tot 'n diepgaande konstitusionele geskil vergroot nie, maar terselfdertyd Suid-Afrika in 'n rebellie dompel wat traumatiese gevolge vir die Afrikaner sou meebring. Dit sou die Bittereinder-element wat gelouter uit die Anglo-Boereoorlog getree het in vyandige leërs teenoor mekaar stel en die Afrikanervolk opnuut in die smeltkroes plaas.

Terwyl politieke spanninge in Europa teen die einde van Julie 1914 die breekpunt genader het, het die Britse regering sy Suid-Afrikaanse eweknie ten volle op die hoogte van sake gehou. Twee dae voor die oorlogsgeweld in Europa losgebars het, het Roderick, die Britse minister van buitelandse sake, in 'n vertroulike telegram die Suid-Afrikaanse regering gepols oor die moontlikheid van daadwerklike militêre steun aan Brittanje in die dreigende oorlog. Roderick het allereers verwys na aanbiedinge van troepe deur die Kanadese en Australiese regerings en versigtig verneem of Suid-Afrika nie bereid sou wees om bo en behalwe die normale verpligtinge van die Verdedigingsmag in 'n oorlog teen die Duitsers, 'n

---

9. De Vriend des Volks, 11.4.1911. Oorgeneem uit Ons Land.

10. De Vriend des Volks, 29.9.1911.

vrywilligerskorps saam te stel vir onvoorsiene maar noodsaaklike optrede nie. Ten slotte het hy die heuningkwas gebruik en gesinspeel op die morele impak wat sodanige "voluntary offer of Africander corps" dwarsdeur die Ryk sou hê.¹¹

In die lig van latere gebeure en alles wat reeds oor die Rebelle kwytgeraak is, verdien hierdie telegram meer as terloopse vermelding. Die Britse minister het bepaald Botha se arm gedraai en hom geen ontsnapkans gebied nie. Dié aflesing kan beslis uit die telegram gemaak word dat Australiese en Kanadese troepe reeds beskikbaar was teen die Duitsers in Afrika. Met hierdie voldonge feit gekonfronteer, het Botha ongetwyfeld geen keuse in die saak gehad nie.

Botha was op hierdie tydstip in Suid-Rhodesië, maar het hom dadelik na Pretoria teruggehaas. Ná 'n kabinetsvergadering op 4 Augustus is die Britse regering in 'n vertroulike kabelgram op 5 Augustus gerus gestel: Suid-Afrika was bewus van sy verpligtinge teenoor die Ryk; indien die Imperiale troepe in Suid-Afrika elders benodig was, sou die Suid-Afrikaanse Verdedigingsmag graag die take oorneem wat aan die Imperiale troepe toevertrou was.¹²

Hiermee het die Suid-Afrikaanse regering hom onherroeplik aan die Britse oorlogspoging gebind en moet hy bepaald vader staan vir die kettingreaksie wat hierop gevolg het. Die Britse regering het op 5 Augustus met dank die Suid-Afrikaanse aanbod aanvaar en twee dae later die yster verder gesmee terwyl dit nog warm was: Sou die Suid-Afrikaanse regering bereid wees om "a great and urgent Imperial service"¹³ te lewer deur die radiosenders in Swakopmund, Lüderitzbucht en die Suidwes-

---

11. Militêre Argief, D.C. 604, vol.9199, D.7a/9199 (sien bylae A).

12. Archives of the Secretary to the Department of the Prime Minister, 1910-1922, Band 12, European War, 1914 Aug. - 1920 Jan., lêer 4/37/1914, Withdrawal of Imperial troops from South Africa: Ministers - Lord de Villiers, 4.8.1914; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, pp.14-15.

13. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.16 (sien bylae B).

Afrikaanse binneland onskadelik te stel? Hierdie navraag was niks anders as 'n versoek tot die verowering van die aangrensende Duitse kolonie nie en dus 'n ope uitnodiging tot militêre aggressie teen Duitsland.

Botha het hom nou ongetwyfeld in 'n onverkwiklike dilemma bevind, want die Britse versoek het daarop neergekom dat Suid-Afrikaanse troepe buite die landsgrense sou moes optree. Soiets het Botha bepaald nie in gedagte gehad toe hy sy bereidwilligheid te kenne gegee het om die verdediging van Suid-Afrika by die Imperiale garnisoen oor te neem nie. Die Britse versoek sou onvermydelik binnelands politieke reperkussies hê.

Binne die Suid-Afrikaanse Party het Botha nie veel rede tot hoofbrekens gehad nie: sy Engelssprekende ondersteuners, soos trouens ook die Unioniste, sou die geleentheid vir optrede teen Duitsland verwelkom, terwyl die meeste Afrikaanssprekendes in die Suid-Afrikaanse Party onverskillig gestaan het. Die Nasionale Party was egter 'n perd van 'n ander kleur. Hertzog se uitdruklike standpuntinname enkele jare tevore op die beginsel van "Suid-Afrika eerste!" het uiteraard militêre optrede in 'n Britse oorlog geheel en al uitgeskakel.¹⁴ Wat dr. Engelenburg en andere reeds in 1911 by voorbaat voorsien het, is nou verwerklik.

Die kabinet het die aangeleentheid versigtig oorweeg, gedagtig aan die reaksie wat enige besluit op die Suid-Afrikaanse kieser-korps sou hê. Daar was uiteenlopende standpunte ten opsigte van die antwoord wat aan die Britse regering gestuur moes word. F.S. Malan en andere, wat bedenkinge ten opsigte van die voorgestelde inval gekoester het, wou dat volstaan word met die telegram van 5 Augustus aan die Britse regering.¹⁵ Na heelwat gerede-kawel wat etlike dae geduur het, kon nie konsensus bereik word nie. Op Maandag 10 Augustus het Botha 'n tweede telegram van

---

14. Vergelyk D.W. Krüger: The Age of the Generals, p.81.

15. F.S. Malan-versameling, nr.65, Dagboekinskrywing, pp.189-197.

die Britse regering, waarin die Suid-Afrikaanse regering versoek is om spoedig op die vorige Britse kabelgram te antwoord, aan die kabinet voorgelees.¹⁶

Botha was bevrees dat enige verdeeldheid binne die kabinet na die breë volkslae kon uitkring en tot 'n skeuring tussen die twee kultuurgroepe kon lei; daarom het hy 'n ernstige beroep om samewerking en eensgesindheid op sy kabinetskollegas gedoen.¹⁷ Soos maar alte dikwels die geval was, het Botha se oorredingsvermoë die deurslag gegee; die kabinet het besluit om aan die Britse regering se versoek gevolg te gee maar drie voorwaardes gestel: dat die Suidwes-ekspedisie gesamentlik deur Suid-Afrika en Brittanje onderneem sou word; dat parlementêre sanksie vooraf verkry word en dat slegs vrywilligers betrek sou word.

Botha het onverwyld die Britse regering van die kabinetsbesluit verwittig, maar laasgenoemde voorwaardes deels verswyg en deels afgewater: hy het bloot aangedui dat Suid-Afrika die militêre aksie op land sou behartig, terwyl Brittanje vir die vlootaksie verantwoordelik sou wees.¹⁸

Die regering het klaarblyklik van die standpunt uitgegaan dat die voorgenome militêre optrede eers deur die parlement goedgekeur moes word, maar hy het totaal uit die oog verloor dat Jan Alleman moeilik tussen offensiewe en defensiewe optrede kon onderskei.¹⁹ Daar was dus 'n kommunikasiegaping waardeur heelwat verdraaiings en riemtelegramme kon glip voordat die regering sy standpunt onomwonde kon stel.

-
16. Archives of the Secretary to the Department of the Prime Minister, 1910-1922, Band 12., European War, 1914 Aug. - 1920 Jan., lêer 4/37/1914, From Secretary of State to Acting Governor General, ongepagineerd.
  17. F.S. Malan-versameling, nr.65, Dagboekinskrywing, p.195.
  18. Archives of the Secretary to the Department of the Prime Minister, 1910-1922, Band 12., European War, 1914 Aug. - 1920 Jan., lêer 4/37/1914, Botha - Lord de Villiers, 10.8.1914. Minute no.718, p.4; T.R.H. Davenport: The South African Rebellion, 1914, p.74; S.G. Millin: General Smuts, p.305.
  19. D.W. Krüger: The Age of the Generals, p.82.

Die oorlog kon nie op 'n meer ongeleë tydstip uitbreek het nie. Enersyds moes Botha in gedagte hou dat die Afrikaners se oorlogswonde van twaalf jaar tevore nog rou was en dat hulle trouens steeds hartstogtelik terug gehunker het na die verlore republikeinse staatsbestel. Verder het Botha se versoeningsbeleid heelwat Afrikaners onder die indruk gebring dat hulle weer eens die mindere in hulle eie land moes wees.²⁰ Andersyds kon Botha ook nie die Engelstalige bevolkingsdeel verontagsaam nie, want hierdie komponent van die Suid-Afrikaanse gemeenskap het, soos in die vorige eeu, in heelwat opsigte nog lynreg stelling ingeneem teenoor Afrikaners wanneer Ryksbelange in die gedrang gekom het. Trouens, hulle standpunt was dat Suid-Afrika konstitusioneel geen ander keuse gehad het as om outomaties in enige Britse oorlog betrokke te wees nie.

Dit ly geen twyfel nie dat baie Afrikaners in die twee verowerde republieke hulle nie met Britse onderdaanskap versoen het nie. Daar is selfs meer as terloopse sprake van 'n "verbond" wat vooraanstaande generaals tydens die vredesonderhandelinge by Vereeniging sou aangegaan het, naamlik om by die eerste die beste militêre verleentheid vir Brittanje die stryd om onafhanklikheid te hervat.²¹ Dit is dus duidelik dat die byl wat by Vereeniging aan die republikeinse volksboom gelê is, nie die wortels daarvan in baie Afrikanerharte deurgekap het nie.²²

Bogenoemde ietwat emosionele beskouing het meer op die breë volkslae betrekking gehad. Tog was daar ook by toonaangewende Afrikaners 'n gevoel teenwoordig dat Afrikanerbloed nie op die imperialistiese altaar opgeoffer moes word nie. Hierdie groep wou dat in die sterkste taal teen die voorgenome inval beswaar gemaak moes word. So is die gedagte van protesvergaderings en

---

20. P.J.C. Vos: Een ernstige vraag aan ons Volk!, p.12.

21. G.D. Scholtz: Die Rebellie, 1914-1915, p.14; H. Oost: Wie is die skuldiges?, p.42 en p.116; J.D. Kestell: Christiaan de Wet. 'n Lewensbeskrywing, p.142.

22. G.D. Scholtz: Die Rebellie, 1914-1915, p.14.

lydelike verset gebore om die regering tot ander insigte te probeer beweeg. Binne die parlement het genl. Hertzog hierdie groep verteenwoordig en daarbuite sou genl. C.F. Beyers spoedig die vernaamste leier daarvan word.²³ Tog was daar ook Afrikaners wat Botha en Smuts se sienswyse gedeel het dat dit Suid-Afrika se "plig en eer" was om sy lot by Brittanje in te werp.

Dit is hier ter sake om kortliks te verwys na die hoofspelers in die sō tragiese bedryf van die drama van Suid-Afrika wat hierna aangebreek het. Hulle was almal oorlogskamerade wat die lief en leed van die vergeefse vryheidstryd van 1899-1902 saam deurgemaak het, wapenbroers wat aan mekaar gebind is deur onsigbare bande van volkstrots en volkstrou wat in oorlogstryd gelouter is.

Die hooffiguur in hierdie relaas is Jan Christoffel Greyling Kemp (1872-1946),²⁴ onverskrokke Boereheld uit die worsteljare van 1899-1902, wat selfs op sy sterfbed in sy laaste asemtog sou prewel: "Ek vrees nie ...". Hierdie Amersfoortse boerseun is gebore en getoë in die ideale van die Voortrekkergeslag waaruit hy regstreeks gestam het en het as skolier aan die Staatsgimnasium in Pretoria verder met die ideëwêreld van die baanbrekersgeslag in Transvaal vertrouwd geraak toe hy dikwels aan huis by pres. Paul Krüger gekuier het. Voor die uitbreek van die oorlog is hy eers onderwyser en daarna mynkommisaris aan die Wes-Rand. Hy gaan in 1899 as gewone burger van Krugersdorp op kommando, maar sy deurtastende, onverskrokke en vurige geaardheid wat gepaar is met subtiële krygsvernuf, lei daartoe dat hy

---

23. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.279.

24. Die Vaderland, 31.12.1946, hoofartikel; A.P.J. van Rensburg: Generaal Jan Kemp, Die Taalgenoot, September 1972, pp.9-10; W.J. de Kock: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, Deel 1, p.439; Argiefnuus, September 1967, Jaargang X, nr.3, p.12; O. Pirow: J.B.M. Hertzog, p.70; P.H. van Zyl: Die Helde Album, p.407; J. Meintjes: De la Rey. Lion of the West, p.338.

reeds in Februarie 1901 tot die rang van veggeneraal vorder. As sodanig word hy die regterhand van generaal Koos de la Rey tydens die guerilla-fase van die oorlog en sou hy die roem van veldslae soos Vlakfontein, Yzerspruit en Tweebosch agter sy naam grafeer. Hy vervolmaak die berede stormloop wat van hom 'n gevreesde teenstander maak. Later getuig 'n Suid-Afrikaanse kabinetslid van hom dat hy die woord "bang" nie geken het nie.²⁵

In die vrede stent by Vereeniging bly hy enduit Bittereinder wat saam met vyf ander teen die aanname van die Britse vredes-aanbiedinge stem. Hy is vasbeslote om geen Britse onderdaan te wees nie en word slegs met groot moeite deur genl. De la Rey beweeg om sy voorneme te laat vaar om na Suidwes-Afrika te emigreer. Eers is hy algemene agent op Krugersdorp, maar gaan boer daarna op die familieplaas in Piet Retief. Hierna breek die enigste rustige tydperk in sy lewe aan wat eers in 1912 beëindig word met sy aanstelling deur generaal Smuts as bevelvoerende offisier met majoorsrang van militêre distrik nommer sewe,²⁶ in die pasgestigte Unie-Verdedigingsmag onder aanvoering van genl. C.F. Beyers, oud-assistent kommandant-generaal van die Suid-Afrikaanse Republiek.

Eensklaps was Kemp hiermee weer terug in die atmosfeer van veertien jaar tevore, saam met gewese krygsmakkers soos Manie Maritz, Jacques Pienaar en andere. Tog is daar hierdie keer 'n diepgaande verskil: artikel sewentien van die Verdedigingswet het uitdruklik bepaal dat die Burgermag "voor aktiewe diens teen een vyand op enige plaats in Zuid-Afrika binnen of buite de Unie" gebruik kon word.²⁷ Uit voorafgaande blyk duidelik dat die begrip "Suid-Afrika" nie behoorlik gedefinieer is nie en

---

25. O. Pirow: J.B.M. Hertzog, p.70.

26. Die Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, 24.11.1912, 1618 en 1620.

27. Militêre Argief, D.C. 600, Vol.9199, 14/93/9199; G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.238.

vir uiteenlopende vertolkings vatbaar was wat tot die komende onverkwiklikhede sou bydra.

Toe Kemp in 1912 'n opleidingskursus aan die militêre skool te Tempe naby Bloemfontein bywoon terwyl die oorlogswolke in Europa al digter saampak, is 'n komplot gesmee wat later in die rebellie gestalte sou kry: Kemp sou in beheer van die Potchefstroomse militêre distrik wees, sy boesemvriende Jacques Pienaar en Manie Maritz onderskeidelik by Pretoria en te Uppington aan die grens van Duits-Suidwes-Afrika. Toe reeds is aan Maritz opgedra om, wanneer vyandelikhede in Europa uitbreek, kontak met die Duitsers in Suidwes-Afrika te maak. Dan sou die tyd ryp wees vir wraak teen die "Robber Empire".²⁸ Alhoewel geen ander tydgenootlike bron hierdie weergawe van Kemp steun nie, is daar nogtans 'n verstommende ooreenkoms met wat later aan die grens van Suidwes-Afrika en binne Suid-Afrika self sou gebeur. Dit wil voorkom asof die hoofrolle reeds toegeken was toe die krisisjaar 1914 aanbreek. En Jan Kemp het één daarvan ontvang.

Ander rolle in die drama is vertolk deur wapenbroers uit die Anglo-Boereoorlog. Een van hulle was genl. J.H. de la Rey wat reeds tydens die Anglo-Boereoorlog in 'n vader-seun verhouding met Kemp gestaan het. De la Rey was 'n onvergelyklike taktikus en krygsman, "een van die dapperstes onder die dapperstes", aldus generaal C.R. de Wet. Maar hy was meer as dit - 'n mens met 'n fyn siele-adel en 'n godsvertroue wat sy doelgerigte optrede onderskraag het. Daarby het sy indrukwekkende persoonlikheid, sy outydse patriargale waardigheid vriend en vyand beïndruk.²⁹ Teen 1914 was hy steeds in hart en niere 'n republikein wat twaalf jaar tevore slegs onder die druk van omstande Britse gesag aanvaar het.

-
28. J. Meintjes: De la Rey. Lion of the West, p.337;
W.J. de Kock: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek,
Deel 1, p.439.
29. W.J. de Kock: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek,
Deel 1, p.227.

C.F. Beyers, eerste kommandant-generaal van die Unie-Verdedigingsmag, en dinamiese leier van die Noord-Transvalers tydens die Anglo-Boereoorlog, sou ook by die naskokke van die Europese oorlog betrek word. Hy was 'n ware heer; daarby 'n diep godsdienstige mens wat sy lig altyd in Godswoord gevind het. Met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog was ook hy nie bereid om ten behoeve van Brittanje 'n veroweringsveldtog teen Duitswes-Afrika te voer nie. Sy godsdienssin sou hom as vredemaker stempel wat die onstuimige gemoedere van Kemp en Maritz sou probeer kalmeer. Hy wou bepaald nie tot aggressiewe optrede oorgaan nie, dog is slegs gemotiveer deur 'n begeerte om te protesteer teen die regering se oorlogsbeleid. Maar sy aansien onder die breë volkslae sou hom teen wil en dank in die maalstroom sleur ...

Die Vrystater C.R. de Wet was miskien die presiese teenoorgestelde van Beyers. Hy was 'n koppige en driftige persoonlikheid, immer rusteloos en op aksie gerig. By Vereeniging in 1902 is hy slegs met moeite deur genl. Botha oorgehaal om die vredes-traktaat te onderteken.³⁰ Aanvanklik sou hy ook in 1914 glo dat protesvergaderings die middel was om die besware van 'n belangrike deel van die Afrikanervolk onder die regering se aandag te bring. Die dood van sy ou krygsmakker, De la Rey, en Manie Maritz se openlike rebellie, laat sake egter anders ontwikkel. Toe sy eie veelbelowende seun Danie op Sondagoggend 8 November 1914 by Doornberg naby Allemanskraal sneuwel, hou hy self die lykrede en besluit dan om end-uit met die rebelle te gaan al sou dit nog meer bloed vergiet. De Wet se roem uit die dae van die Anglo-Boereoorlog sou baie burgers as rebelle om hom skaar.

Die laaste hoofkarakter in rebelle-geledere was Manie Maritz, met sy kenmerkende kort, bonkige gestalte en legendariese liggaamskrag, 'n man wat in sy kort stormagtige loopbaan letterlik 'n

---

30. W.J. de Kock: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, Deel 1, p.251.

duisend gevare trotseer het. Ná die vernedering van 1902 sou hy tydelik Suid-Afrika verlaat omdat hy nie 'n Britse onderdaan kon of wou wees nie. In 1912 aanvaar hy egter genl. Smuts se aanbod om stafoffisier in die Unie se Verdedigingsmag te word. Nog brandende in die hart van Maritz was die onafhanklikheidsvlam van die Afrikanervolk en het hy tydens die opleidingskursus te Bloemfontein in 1912, saam met sy eertydse oorlogskamerade beplan om weer te stry vir hulle onafhanklikheid sodra die geleentheid hom sou voordoën.³¹ In meer as een opsig sou hy die katalisator word wat die middelpuntvliedende kragte en hartstogte van die Afrikaner in 1914 tot rebellie sou voer.

Teenoor hierdie rebelle het twee ander Bittereinders gestaan: Louis Botha, eerste premier van Suid-Afrika, 'n mens met daardie gawe wat vaagweg as persoonlike magnetisme gedefinieer word. Tot 1914 had hy 'n onbesproke rekord in oorlog en vrede; daarby bedeed met 'n diepe menslikheid en gematigheid en 'n natuurlike wellewendheid wat vriend en vyand beïndruk het. Sy versoeningsbeleid na die Anglo-Boereoorlog sou hom ietwat van sy aansien as die held van Colenso en Spioenkop en Krüger se opvolger ontnem, maar vir baie Afrikaners sou hy steeds Oom Lewies bly totdat die rebellie die skeiding van die weë sou bring. Botha was die een mens wat letterlik fyngemaal sou word in die broederstryd wat onlosmaaklik verbonde was aan die middeweg wat hy tussen die twee kultuurgroepe wou vind.

Saam met Botha was daar genl. J.C. Smuts, 'n mens met briljante intellektuele gawes wat egter nooit dieselfde liefde en lojaliteit as Botha sou inspireer nie. Hy was altyd eenkant, bevange met grootse gedagtes en konsepte. Hy was geheel en al uit voeling met die nasionale inspirasies van die Afrikanerdom; daarby geneig om ongevoelig en taktloos te wees. Tog het hy as verdedigingsminister sy eertydse oorlogskamerade van 1899-1902 as bevelvoerende offisiere aangestel. Van hulle sou leidende

---

31. W.J. de Kock: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, Deel 1, p.439.

figure tot rebellie oorgaan en Smuts self sou intiem gemoeid wees met die onderdrukking daarvan.

Al hierdie persoonlikhede sou ná Augustus 1914 'n rol speel in nog 'n bedryf van die groot volksdrama van Suid-Afrika waarvan die hieropvolgende relaas, wat weliswaar om Jan Kemp sentreer, getuig.

HOOFSTUK II

KEMP BY DIE KRUISPAD

Na die kabinetsbesluit van 10 Augustus 1914 het genl. Botha die kommandant-generaal van die Aktiewe Burgermag, brigadier-generaal C.F. Beyers, op hoogte van sake gebring en sekere opdragte in hierdie verband aan hom gegee.¹ Hoewel die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog nie vir Beyers as 'n verrassing gekom het nie, blyk dit tog dat hy van mening was dat die Unie nie by hierdie oorlog betrokke moes raak nie.² In getuienis voor die Geregtelike Kommissie in 1916 het Botha verklaar dat Beyers by hierdie geleentheid aan hom sou gesê het dat hy sy eie mening oor die saak daarop nagehou het en aangesien die oorlogsbesluit nog eers deur die parlement goedgekeur moes word, sou hy sy standpunt nie op daardie stadium stel nie.³ Botha kon in elk geval hieruit aflei dat Beyers nie baie ingenome met die kabinetsbesluit was nie. Gevolglik het hy die kabinet op sy volgende vergadering oor Beyers se houding ingelig, waarop die kabinet besluit het dat indien Beyers sou weier om die inval in Duits-Suidwes-Afrika te lei, Botha persoonlik bevel oor die invalsmag sou voer.⁴ Ten spyte van sy teenkanting teen die voorgenome veldtog⁵ het Beyers, in die hoop dat die parlement die kabinetsbesluit sou afkeur, nogtans meegewerk aan voorbereidings om die Unie militêr slag gereed te kry.

-
1. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebëllie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.375.
  2. Harm Oost-versameling, A.69, nr.26, ongedateerde herinneringe van Sarel F. Alberts (ongepagineerd).
  3. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebëllie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.375.
  4. Militêre Argief, Adjudant-General (A.G.), 1914/1921, Report on the Rebellion: Position of General Beyers, p.21.
  5. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebëllie van Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, maj. F.S. van Manen getuig, p.145.

De la Rey neem die inisiatief

Op hierdie stadium het genl. J.H. de la Rey 'n rigtinggewende rol in die beroeringe rondom die kabinetsbesluit begin speel. Soos reeds aangetoon, was daar sedert 1902 steeds 'n brandende begeerte by De la Rey om die verlore republikeinse vryheid te herstel. De la Rey se posisie is gekompliseer deur die visioene van sy vriend Nicolaas (Siener) van Rensburg wat sedert die dae van die Anglo-Boereoorlog 'n groot invloed op hom uitgeoefen het. Sommige van "Siener" van Rensburg se "gesigte", soos onder andere sy voorspelling van De la Rey se oorwinning oor Lord Methuen op 7 Maart 1902 by Tweebosch,⁶ is op verstommende wyse bewaarheid. As gevolg van hierdie en ander "raak" voorspellings was De la Rey geneig om sy versiene vriend se gawe te oorskat, al was die meeste van sy visioene simbolies en dikwels vir meer as een uitleg vatbaar.

Nou val dit op dat die "Siener" reeds geruime tyd vóór 1914 die komende wêreldbrand in sy visioene bespeur en verklaar het dat dit betekenisvolle invloed op Suid-Afrika sou hê.⁷ Twee verdere visioene het De la Rey op hierdie stadium diep geroer. Eers het Van Rensburg 'n rooi en 'n grys bul sien baklei, en die rooie is in die stof vertrap. Hierdie gesig is vertolk as die oorlog tussen Brittanje en Duitsland wat deur laasgenoemde gewen sou word.⁸ In 'n tweede gesig het hy die getal 15 teen 'n donker wolk, waaruit bloed gedrup het, gesien. Verder het hy De la Rey met ontblote hoof huis toe sien kom, asook 'n rytuig wat met blomme gevul was. Die betekenis van hierdie besondere gesig kon die "Siener" nie verklaar nie, maar tog is dit vertolk as simbolies van die herstel van die republiek. Die

---

6. G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-1915, p.45.

7. G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-1915, p.44; Catholic Magazine for South Africa: A Prophet in the Rebellion, April 1915, p.153.

8. J.C. Smuts: Jan Christiaan Smuts, p.136.

syfer 15 sou die dag wees waarop die volk uiting moes gee aan sy begeerte om die verlore vryheid te herstel.⁹

Met die uitbreek van die oorlog het ou hartstogte weer gaande geraak in die Lichtenburgse distrik. Die voorspellings van "Siener" is opnuut bespreek en gerugte is dwarsdeur die hele Wes-Transvaal versprei waardeur smeulende ontevredenheid aangeblaas is.¹⁰ Die algemene gevoel was dat die Wêreldoorlog kortstondig sou wees, daarom was dit moontlik dat De la Rey aanvaar het dat 15 Augustus die dag kon wees waarop die Afrikanervolk sy vryheid sou herwin.¹¹ Gevolglik het hy aan die begin van Augustus aan kmdt. Frikkie Wolmarans en veldkornet Izak Claasen opdrag gegee om 'n vergadering vir 15 Augustus by Treurfontein te belê. Hy het betekenisvol opgemerk: "Julle moet pyp en vuurhoutjies saambring."¹² Hierdie woorde is tereg vertolk as dat die burgers gewapend moes wees, 'n opdrag wat De la Rey later sou herroep.

Die gerugte van die beplande Treurfonteinvergadering het spoedig die hele Wes-Transvaal in beroering gehad en het onder andere ook by Kemp in Potchefstroom uitgeslaan. Aangesien hy en De la Rey boesemvriende was, het Kemp besluit om De la Rey om groter duidelikheid te nader. Die herwinning van die republikeinse vryheid het Kemp ook baie na aan die hart gelê; trouens, hy en De la Rey het by verskeie geleenthede die moontlikheid bespreek om die "Britse slawe-juk" af te werp.¹³

-
9. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, pp.5-6; A.J.J. van Pletzen: Genl. De la Rey se laaste rit, Ruiters, 13.6.1947, p.20.
  10. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.6.
  11. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.130.
  12. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.130; J. Meintjes: General Louis Botha. A Biography, p.215.
  13. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.131; Harm Oostversameling, A69, nr.28, Rebelle, p.6.

Kemp moes op daardie stadium 'n terrein vir 'n skietbaan by Lichtenburg gaan inspekteer en hy het besluit om van die geleentheid gebruik te maak om De la Rey oor sy voorgenome planne te pols.¹⁴ Etlike dae voor die beplande inspeksie het Kemp vir De la Rey in kennis gestel dat hy na sy geweste kom en dat hy hom terselfdertyd sou besoek. Op 10 Augustus het Kemp en een van sy getroue vriende, kol. Apie Bezuidenhout, met laasgenoemde se motor na Lichtenburg gereis.¹⁵ In Lichtenburg het Kemp die stadsklerk, Cornelius Maartens, gaan besoek, aangesien laasgenoemde in oorlegpleging met Kemp die ligging van die skietbaan moes bepaal. Op pad na die voorgestelde terrein het die stadsklerk die saak van die voorgenome vergadering van De la Rey opgehaal en aan Kemp gevra of hy daarvan bewus was, waarop Kemp bevestigend geantwoord het.¹⁶

Nadat hulle die terrein geïnspekteer het, het Kemp en kol. Bezuidenhout om ongeveer 15h00 na De la Rey se plaas Elandsfontein, 'n paar kilometer buite Lichtenburg, vertrek. De la Rey het hulle in geselskap van sy dogter en sy skoonseun, B. Krige, ingewag. Kemp het De la Rey gepols oor die gerugte wat daar in die distrik in omloop was. De la Rey het die waarheid daarvan bevestig en Kemp van "Siener" van Rensburg se visioen vertel.¹⁷ Verder het hy met groot openhartigheid vir Kemp en Bezuidenhout ingelig oor die eintlike doel van die vergadering. Dit was duidelik dat dit meer as 'n protesvergadering sou word, want De la Rey sou volgens eie erkenning ook die Oos-Transvalers betrek en met sy ou wapenbroer, C.R. de Wet

---

14. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, p.1.

15. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.132.

16. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.9.

17. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.132.

van die Vrystaat, oorleg pleeg oor stappe wat gelyktydig in die buurprovinsie geneem moes word. Indien die burgers bereid was om weer die republikeinse vlag te hys,¹⁸ sou De la Rey hulle vanaf Treurfontein oor Ventersdorp, Mooirivier en Krugersdorp na die Paardekraalmonument lei. Terwyl 'n rapportryer vooruit gestuur sou word om genl. Botha te nooi om by die kommando aan te sluit, sou die Vierkleur intussen gehys word. Wanneer Botha dan opdaag, sou De la Rey en etlike honderd burgers hom tegemoet ry en triomfantelik na die laer begelei. De la Rey sou dan aan Botha sê: "Jy behoort aan ons en moet ons lei."¹⁹ Botha sou vervolgens as president van die nuwe Vrye Suid-Afrikaanse Republiek uitgeroep word.²⁰

Kemp sowel as De la Rey se skoonseun het tevergeefs aan De la Rey probeer verduidelik dat die tyd vir so 'n rewolusionêre stap nog nie ryp was nie.²¹ Kemp het voorts De la Rey daarop gewys dat dit nog te vroeg was om die uitslag van die Europese oorlog te bepaal en bowendien was daar nog Imperiale troepe in Suid-Afrika teenwoordig wat De la Rey se opmars in bloedvergieting en mislukking kon dompel.²² Die ou strydros het egter soos 'n onbeweegbare rots by 15 Augustus vasgeskop, omdat "Siener" daardie datum sou uitgesonder het. Op 'n vraag van Kemp wat Botha en Smuts van die plan sou sê, het De la Rey geantwoord: "Ek gee geen bliksem om. Ek het mijn Bybel en daarop gaan ek."²³

Ten spyte van hulle bedenkinge dat daar heelwat met De la Rey se tydsberekening geskort het, is Kemp en Bezuidenhout so meegevoer deur die ou generaal se geesdrif vir die herstel van sy

---

18. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.1.

19. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.134; J. Meintjes: De la Rey. Lion of the West, p.348.

20. J. Meintjes: General Louis Botha. A Biography, p.215.

21. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.132; W.J. de Kock: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, p.439.

22. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.132.

23. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.1.

volkseie, dat hulle hul volle steun aan hom toegesê het.²⁴ Terwyl hulle nog besig was om die aangeleentheid verder uit te pluig, het die Lichtenburgse magistraat, J.C. Juta, geskakel en Kemp versoek om hom onverwyld te kom spreek. Juta is deur sekere informante van Kemp se teenwoordigheid op Elandsfontein in kennis gestel en Kemp het dadelik vermoed dat die magistraat wou uitvis presies wat De la Rey vir 15 Augustus in die mou gevoer het. Toe Kemp sy vermoede ophaal, het De la Rey kort en klaar geantwoord: "Steek niks weg nie. Vertel hom haarfyn wat ek vir jou gesê het."²⁵

Kemp is in geselskap van kol. Bezuidenhout na Juta, wat gewaarsku het dat De la Rey se voorneme om die republikeinse vlag op 15 Augustus te hys, die hele distrik verder in beroering sou bring.²⁶ Kemp het die onderhawige berigte probeer wegpraat as wolhaarstories en die magistraat voorts verseker dat hy De la Rey sou oorreed om geen onberade stappe te doen nie.²⁷ Hy het ook aan Juta gevra of hy al enigiets aan die regering gerapporteer het, waarop laasgenoemde geantwoord het dat hy dit nog nie gedoen het nie, maar van voorneme was om sodanige stappe te neem. Kemp en Juta het hierop ooreengekom dat albei afsonderlik die regering in kennis sou stel. Juta het ook 'n beroep op Kemp gedoen om te help om die gemoedere van die Lichtenburgers te kalmteer. Hiertoë was Kemp bereid.

Toe Kemp en Bezuidenhout die magistraatskantoor verlaat, het die posmeester, P. Voorendyk, hulle ingewag.²⁸ Hy het navraag gedoen in verband met die gerugte van 'n volksvergadering. Kemp het die posmeester se vrese met dieselfde argumente besweer as wat hy teenoor Juta gebruik het. Trouens, hy het die gerug dat die

---

24. J.P. Smit: Die rol van generaal J.H. de la Rey in die Suid-Afrikaanse politiek, 1902-1914, p.136.

25. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.133.

26. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.236.

27. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.10.

28. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.2.

republikeinse vlag gehys sou word as onsinnig afgemaak.²⁹
Dit was duidelik dat Kemp soveel vure as moontlik wou doodslaan ten einde sy ou vriend te beskerm.

Hierna is hulle terug na Elandsfontein waar hulle nogmaals gepoog het om De la Rey van sy voorneme te laat afsien. Dit was egter spoedig vir hulle duidelik dat De la Rey sy planne haarfyn uitgewerk het; trouens, hy het reeds ou krygsmakkers in gedagte gehad as distrikskommandante: Piet Grobler in Rustenburg; Willem Bezuidenhout in Heidelberg en Jozua Joubert in Wakkerstroom. P. Viljoen sou alle treinverkeer vanaf Johannesburg voorkeer sodat geen goud uitgevoer kon word nie.³⁰ Ten aanhore van die Krige-egpaar het Kemp weer eens 'n beroep op De la Rey gedoen om sy planne te laat vaar omdat die oomblik daarvoor nog nie ryp was nie. Mev. Krige was duidelik verlig toe Kemp opmerk dat hy De la Rey se planne onder die aandag van die regering sou moes bring.³¹ Die eertydse Leeu van Wes-Transvaal het hom nie hierdeur laat afskrik nie: hy het sy twee Vierkleurvlae en sy bandolier gaan haal en verklaar dat hy onder dié vlae sou veg.

Kemp en Bezuidenhout het op Elandsfontein oorgebly en kort voor slapenstyd na aanleiding van 'n telefoniese versoek deur mev. Krige,³² nogmaals probeer om De la Rey van sy voorneme te laat afsien. Toe Kemp weer eens ophaal dat hy verplig sou wees om die owerheid van De la Rey se voorneme in kennis te stel, het laasgenoemde verklaar dat hy persoonlik etlike dae tevore in dieselfde vertrek sy planne aan Smuts geopenbaar en hom van "Siener" se visioen vertel het.³³ Smuts sou 'n volle uur lank

---

29. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.2.

30. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.134.

31. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.3.

32. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.3.

33. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.135; J. Meintjes: President Steyn. A Biography, p.232.

roerloos bly sit het en het op De la Rey se vraag wat hy daarvan dink, slegs "Ja" geantwoord.³⁴ Volgens De la Rey was die regering ten volle vertrouwd met sy standpunt en het hy geen beswaar gehad dat Kemp die regering daarvan in kennis stel nie. De la Rey was doodseker van Botha se ondersteuning; trouens, hy het voorspel dat Botha en Smuts vanweë hulle besondere posisies in die regering aanvanklik afsydig sou staan maar as die burgers eenmaal die Vierkleur gehys het, sou hierdie twee groot leiers hulle daaronder skaar.³⁵

Hoewel Kemp nie hiermee saamgestem het as gevolg van Botha en Smuts se oënskynlik pro-Britse houding nie, was hy bereid om uit hoofde van De la Rey se intieme kontak met Botha en Smuts sy woord ten opsigte van die twee generaals te aanvaar. Die ou generaal het Kemp verseker dat hy ten volle op hulle kon reken en al sou hy hom misgis, dan was daar nog twee kragte wat sterker as hulle was, naamlik sy Bybel en sy geloof in God.³⁶ Ook mev. De la Rey het aan Kemp gevra of hy dan nie in die Bybel glo nie en of hy reken dat al die offers van die verlede tevergeefs was.

Die volgende oggend het Kemp en Bezuidenhout douvoordag vanaf Elandsfontein na Potchefstroom vertrek. Hulle het by die kantoor op Potchefstroom gearriveer voordat enige van die klerke op kantoor was en het die bewoording vir 'n telegram opgestel vir deursending aan die kommandant-generaal. As offisier moes Kemp aan Beyers en nie die minister rapporteer nie.³⁷ Toe die twee stafklerke, H. Watkins en J. Geysler, later opdaag, het Kemp die telegram aan hulle oorhandig om dit in syferkode op te stel.³⁸ Intussen het Kemp en Bezuidenhout ontbyt gaan nuttig by eers-

---

34. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, p.3.

35. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.135.

36. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.135.

37. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.12.

38. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, p.4.

genoemde se huis en daarna het Kemp die syfertelegram gekopieer. Nadat hy 'n afskrif in sy offisiële kopieboek geplak het, is die telegram aan die kommandant-generaal in Pretoria gestuur. Die volgende dag het Kemp 'n versoek uit Pretoria ontvang om die telegram in gewone skrif te herhaal. Hy het weer dieselfde boodskap van die vorige dag in gewone skrif herhaal: "Ik heb te rapporteren dat ik te Lichtenburg was, dat een vergadering zal gehouden worden te Treurfontein op Zaterdag 15 dezer. Publieke gemoederen schijnen opgewonden te zijn en denk ik dat het wenslik is U de vergadering bijwoont het publiek op hoogte te brengen."³⁹

Hierdie telegram het nogtans geen kommer in regeringskringe in Pretoria gewek nie, aangesien dit reeds bekend was dat De la Rey 'n vergadering by Treurfontein belê het en watter planne hy in die mou gevoer het. Verskeie persone het alreeds die regering ingelig, waaronder B. Krige, kmdt. Vermaas en landdros Juta wat op 11 Augustus 'n telegram aan die regering gestuur het. Die saak was dus alombekend in die kantoor van die kommandant-generaal⁴⁰ en Beyers het reeds op hierdie stadium 'n skrywe gerig gehad aan De la Rey. Toe Beyers Kemp se telegram ontvang, het hy onmiddellik 'n telegram aan De la Rey gestuur met die versoek om die vergadering af te stel en hom in Pretoria te kom spreek.⁴¹ Op 11 Augustus het Botha ook telegrafies De la Rey versoek om hom in Pretoria te kom spreek, aangesien Botha en Smuts tot die gevolgtrekking gekom het dat hulle die ontevredenheid onder sekere burgers kon sus deur die saak van aangesig tot aangesig met hulle ou krygskollega uit te praat.⁴²

-
39. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.12; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.136; G.D. Scholtz: Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.285.
40. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.4.
41. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.13.
42. P.M. Union 1/1/475, Correspondence I to S, 1914 Jan.-Dec., lêer pres. Steyn: Botha - De la Rey, 11.8.1914 (ongepagineerd); T.R.H. Davenport: The South African Rebellion, 1914, The English Historical Review, February 1962, p.77.

Twee dae later het De la Rey, vergesel van sy dogter Polly, per trein in Pretoria aangekom. Juis op hierdie stadium was Manie Maritz in Pretoria en toe Beyers berig ontvang van De la Rey se koms, het hy vir Maritz gestuur om De la Rey op die stasie te ontmoet. In opdrag van Beyers moes Maritz De la Rey waarsku om geen versekeringe aan Botha te gee alvorens hy met Beyers oorleg gepleeg het nie.⁴³ Mev. Botha was egter ook op die stasie om De la Rey te kom afhaal en gevolglik kon Maritz nie openlik met De la Rey praat nie. Hy het egter die geleentheid gekry om De la Rey effens terug te hou net toe hulle die stasie verlaat en in sy oor Beyers se versoek te fluister.⁴⁴ Die feit dat De la Rey sy arm vertroulik gedruk het, het hom laat glo dat hy die boodskap begryp het.

Aan huis van Louis Botha was teenwoordig genls. Botha, Smuts en Schalk Burger, asook minister N.J. de Wet. Botha het tydens die gesprek met De la Rey onder die indruk gekom dat laasgenoemde nie verstandelik toerekenbaar was nie en dat hy in 'n soort geestelike of verstandelike dwaling verkeer het.⁴⁵ Soms het De la Rey in plaas van op vrae te antwoord net stilgebly om die volgende oomblik tot gebed oor te gaan. Botha het die indruk gekry dat hy sterk onder die invloed van "Siener" van Rensburg was en dat hy 'n onwrikbare geloof in laasgenoemde se visioene gehad het. Die gesprek het tot laat in die nag geduur en volgens Botha het hy De la Rey in sy vertrouwe geneem en hom van die voorgenome invalplanne vir Suidwes-Afrika vertel. Botha verklaar dat De la Rey die volgende oggend na hom gekom het en erken dat hy verkeerd was en dat hulle niks hoef te vrees oor die vergadering te Treurfontein nie.⁴⁶

---

43. Genl. Manie Maritz: My lewe en strewes, p.69.

44. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.138.

45. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.5.

46. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.90; U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.377.

In sy getuienis voor die Geregtelike Kommissie van Onderzoek na die rebellie in 1916, het Botha egter verswyg dat De la Rey hom en Smuts ook gewaarsku het om die voorgenome inval af te gelas anders sou hy dit teëgaan en die republikeinse onafhanklikheid sonder hul bystand herstel.⁴⁷ Hierdie aantekening deur Kemp wat ook deur ander tydgenootlike bronne onderskryf word, klink geloofwaardig, veral as dit teen die verdere afloop van die rebellie besien word. Dis ook opvallend dat Botha as getuie voor die ondersoekkommissie 'n powere vertoning gelewer het.

Tydens sy verblyf in Pretoria het De la Rey ook met Beyers oorleg gepleeg. Beyers het hom aangeraai om die Treurfonteinvergadering af te gelas, aangesien daar gerugte in omloop was dat die regering voornemens was om De la Rey te arresteer. De la Rey het hom nie hierdeur laat afskrik nie; hy het Izak Claasen in kennis gestel dat die vergadering steeds sou plaasvind, maar dat die burgers ongewapend moes kom.⁴⁸

Met sy terugkeer na Lichtenburg op 14 Augustus het De la Rey sy teleurstelling in Botha en Smuts, van wie hy sulke groot verwagtings gekoester het, geensins verberg nie. Hy het nou tot die besef gekom dat hulle nie meer republikeine was nie en selfs sover gegaan om te verklaar dat Botha die Afrikaners die rug toegekeer het en dat Smuts hulle verraai het.⁴⁹ Izak Claasens het hom op Treurfonteinstantie ontmoet, maar weens die teenwoordigheid van speurders kon hulle nie gesels nie. De la Rey het Claasens egter weer gemaan om toe te sien dat die burgers die volgende dag ongewapend opdaag.

---

47. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.137; Harm Oost: Wie is die skuldiges?, p.104; J. Meintjes: De la Rey. Lion of the West, p.352.

48. J. Meintjes: General Louis Botha. A Biography, pp.218-219.

49. Harm Oost-versameling, A.69, nr.24, Herinneringe, ooggetuieverslag van gebeure, 1914-1915, mededeling deur Izak Claasens (g.d.) (ongepagineerd).

Op Saterdag 15 Augustus het ongeveer 800 burgers opgedaag by die Treurfonteinvergadering om na De la Rey te luister. Hy het slegs oor algemeenhede gepraat en nadat hulle 'n voorstel aangeneem het, waarin volle vertroue in die regering se vermoë om die heersende situasie te hanteer, uitgespreek is, het die vergadering vreedsaam verdaag.⁵⁰ Die burgers wat iets opspraakwekkends verwag het, het teleurgesteld huis toe gegaan, terwyl Botha en Smuts ongetwyfeld 'n sug van verligting moes geslaak het.

Aangesien De la Rey optrede van regeringskant te wagte was, het hy op 19 Augustus 'n brief aan Botha gerig in verband met sekere klagtes en verklaringe wat teen hom en "Siener" ingebring is. Botha het hom gerusgestel dat die gerugte as ongegrond beskou word en dat hy De la Rey se lojaliteit geensins betwyfel nie.⁵¹

Die militêre beraad in Pretoria

Dit wil voorkom asof Kemp tydens voorafgaande gebeure hom doelbewus op die agtergrond onttrek het. Hy was meer bekommerd dat De la Rey, sy geestelike pleegvader van die Anglo-Boereoorlog, in die vaarwater kon beland. En hoewel hy beslis op die hoogte van Maritz se planne was, het hy 'n oënskynlik korrekte rol gespeel deur ten opsigte van De la Rey Botha ingelig te hou. Die aflesing kan dus gemaak word dat Kemp, soos blyk uit sy volgehoue vermaninge aan De la Rey, die tyd nog nie ryp vir optrede geag het nie. Sy standpunt sou eers uitkristalliseer ná die kommandante-vergadering in Pretoria.

Die kabinetsbesluit in verband met die voorgenome aanval op Duits-Suidwes-Afrika is geheim gehou en behalwe dat Botha dit aan Beyers en De la Rey meegedeel het, is die publiek nie daarvoor ingelig nie. Tog het gerugte soos 'n veldbrand versprei en 'n gevoel

---

50. P.M. Union 1/1/474, Correspondence I to S, 1914 Jan. - Dec., lêer M-a: Telegram van Marks-Botha, 15.8.1914 (ongepagineerd).

51. J.P. Smit: Die rol van generaal J.H. de la Rey in die Suid-Afrikaanse politiek, 1902-1914, p.139.

van onrustigheid was besig om geleidelik onder die Afrikaanssprekendes te ontwikkel.⁵² Onsekerheid oor die Verdedigingswet van 1912 en die Engelstalige pers se aanmoediging om 'n kontingent soldate na Europa te stuur, het die onrustigheid en verwarring vererger.⁵³ Alvorens in die parlement 'n *fait accompli*⁵⁴ voorgelê is, het Botha en Smuts die kommandant-generaal opdrag gegee om met die oog op die verdediging van die Unie, al die Burgermagkommandante van Transvaal byeen te roep.⁵⁵ Beyers het die opdrag uitgevoer en die vergadering vir 14 Augustus 1914 belê.

Kemp en sy offisiere het die vorige dag per trein in Pretoria gearriveer. Hulle het in die Transvaal Hotel tuisgegaan. Vanaf die stasie het hulle te voet na die hotel geloop en op pad Manie Maritz teëgekom. Laasgenoemde was ook vir die offisierversgadering in Pretoria en het reeds op 11 Augustus vanaf Upington in die hoofstad gearriveer.⁵⁶ Aangesien Beyers se kantoor op pad na die hotel geleë was, het hulle besluit om hom uit te vra met betrekking tot die doel van die vergadering.⁵⁷ By hierdie geleentheid het Beyers hulle ingelig oor die regering se plan om Duits-Suidwes-Afrika binne te val, omdat Brittanje 'n versoek tot die regering gerig het dat die radiostasies van die Duitsers aldaar vernietig moes word.⁵⁸ Beyers het hulle meege-deel dat hy teen so 'n aanval gekant was en dat hy die regering dienooreenkomstig in kennis gestel het. Sonder om sy werklike

-
52. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.376.
53. N.R. Gunning: Strydpunte tussen generaals Botha en Hertzog, 1910-15, p.228.
54. O. Pirow: J.B.M. Hertzog, p.68.
55. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.375.
56. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, p.13; Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.5.
57. Frederik Rempel-versameling, W.213, nr.4, getuigenis in die C.R. de Wet-verhoor, 5.6.1915, p.6; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.142; G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.292.
58. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.5.

redes vir teenkanting aan hulle bekend te maak, het hy hulle meegedeel dat indien die parlement die kabinetsbesluit sou goedkeur, hy sou bedank en dan sy redes sou verstrek.⁵⁹

Kemp het onmiddellik gereageer en gesê dat indien dit die geval is, hy ook sou bedank. Hy het voorts aan Beyers gevra of die Afrikaans- en Engelssprekende offisiere gelyktydig byeengeroep sou word, want indien dit sou gebeur het hy wrywing tussen die twee groepe voorsien. Beyers was op hierdie stadium nog nie seker of daar twee afsonderlike vergaderings sou plaasvind nie en het belowe dat hy sou poog om die twee groepe apart te hou. Hierna het Kemp en sy geselskap na die hotel vertrek. Die algemene gevoel onder hulle was één van teenkanting teen enige aanval op Duits-Suidwes-Afrika.⁶⁰

Die volgende dag, 14 Augustus, het daar twee vergaderings in Pretoria plaasgevind, naamlik een vir alle stafoffisiere en 'n tweede vir die Transvaalse kommandante. Die stafoffisiere het die oggend in Beyers se kantoor in die N.Z.A.S.M.-gebou, in Markstraat, plaasgevind. By hierdie vergadering was teenwoordig die bevelvoerende offisiere van die Staande Mag, die kommandant-generaal, Botha en Smuts, in sy hoedanigheid as verdedigingsminister.⁶¹ Smuts het die vergadering in Engels toegesprek en verwys na die feit dat Brittanje in oorlog betrokke was en dat die Unie derhalwe ook in 'n staat van oorlog met Duitsland verkeer.⁶² Hy het beklemtoon dat die Unie voorbereid moes wees vir enige aanval en melding gemaak van die aanbod aan Brittanje in verband met die vrystelling van Imperiale troepe en dat die Unie vir sy eie verdediging sou sorg. Geen melding is gemaak van die voor-genome Duitswesveldtog nie,⁶³ alhoewel sommige offisiere op

---

59. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.142; W.K. Hancock: The Sanguine Years 1870-1919, p.379.

60. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.143.

61. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar die oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recent Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kol. N.J. Pretorius getuig, p.65.

62. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.143.

63. F.S. Crafford: Jan Smuts. 'n Biografie, p.106.

hierdie stadium van die regering se planne gewees het en ander sterk vermoede gehad het dat 'n aanval op Duits-Suidwes-Afrika beplan word.⁶⁴

Volgens Smuts het die regering beplan om 'n mag van 20 000 man op oorlogsgereedheidsgrondslag te bring. Hy het die offisiere versoek om hom in hierdie verband te adviseer. Nadat Smuts sekere voorstelle met betrekking tot die samestelling van hierdie mag gedoen het, het Kemp, wat reeds deur middel van Beyers gewees het van die regering se voorneme, verloop gevra vir 'n bespreking van die doel waarvoor hierdie mag gebruik sou word.⁶⁵ Smuts kon sy misnoë kwalik verberg en het Kemp afgejak met die opmerking dat 'n offisier beter moes weet as om so 'n vraag te stel. Dit was duidelik dat Smuts geen bespreking sou toelaat wat die meriete van die Duits-Suidwes-Afrikaveldtog kon bevraagteken nie. Op 'n verdere vraag van Kemp wat sou gebeur indien 'n offisier sou weier om aan 'n sekere operasie deel te neem, het Smuts geantwoord dat almal onder militêre dissipline staan en dat so 'n persoon gestraf sou word.⁶⁶ Smuts het hierna die bespreking oor die onderhawige aangeleentheid beëindig.

Vervolgens het Smuts reëlings met betrekking tot oefenkampe aan die orde gestel en as 'n dringende kwessie bestempel. Uit die mededelings het geblyk dat Kemp se kamp binne twee weke, naamlik op 2 September, sou begin en dat die ander met verloop van tyd sou volg. Smuts het aan die hand gedoen dat die voorgestelde 8 000 man, wat van die Burgermag verkry moes word vir die samestelling van die 20 000 man-taakmag saamgestel moes word deur 'n sekere getal manne uit elke regiment te trek. Die offisiere was egter teen die voorstel gekant en daar is besluit

---

64. S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.72.

65. G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.51; O. Pirow: J.B.M. Hertzog, p.68.

66. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.144; S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.72.

dat soveel regimente opgeroep sou word as wat nodig was om die getal vol te maak.⁶⁷ Hierna het die vergadering verdaag en was die offisiere, vir sover dit die kabinetsbesluit van 10 Augustus betref, nog steeds in die duister.⁶⁸

Later die middag het die tweede vergadering, wat deur die Transvaalse kommandante asook Botha, Smuts en Beyers bygewoon is, in die Uniegebou plaasgevind. Botha het as voorsitter opgetree en het in sy openingsrede verwys na Brittanje se betrokkenheid in die oorlog teen Duitsland. Suid-Afrika was ook by die saak betrokke. Hy het voorts gemeld dat die vergadering belê is om die kommandante aangaande hulle pligte in te lig en die Burgermag op 'n gereedheidsgrondslag te plaas.⁶⁹ Op 'n vraag wat sodanige mag dan moes beskerm, het Botha geantwoord: "Sê byvoorbeeld dat die Portugese 'n inval doen van Delagoabaai se kant, dan moet ons dadelik bereid wees om dit te weerstaan."⁷⁰ Weer eens is geen melding gemaak van die voorgenome planne in verband met die kabinetsbesluit van 10 Augustus nie en dit was juis die saak waaroor baie van die kommandante, veral Kemp, meer inligting wou bekom.

Net soos die oggend het Kemp telkemale 'n bespreking met betrekking tot die voorgenome aksie teen Duits-Suidwes-Afrika probeer ontlok. Botha en Smuts wou dit egter nie toelaat nie en die saak is net daar en dan in die kiem gesmoor met die argument dat dit 'n saak was waaroor die parlement moes besluit en dat hulle hoegenaamd niks daarmee uit te waai gehad het nie.⁷¹ Die verstandigheid van hierdie optrede van die regering kan

---

67. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.144.

68. F.E.T. Krause-versameling, A.333, volume 20, Oorlog en Rebelle (ongepagineerd).

69. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en de omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.3-4.

70. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.145.

71. D.J.J. Coetzee: Die geskiedenis van die Nasionale Party 1914-1921, p.90; G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.51.

bevraagteken word. Tog wil dit voorkom asof Botha en Smuts daarvan bewus was dat die kommandante, feitlik sonder uitsondering, teen die Suidwesveldtog gekant was.⁷²

Beyers was op hierdie stadium klaarblyklik reeds ontsteld, enersyds oor die wyse waarop Kemp vroeër die oggend afgejak is en andersyds oor die wyse waarop Botha en Smuts hulle eie optrede wou vergoelik. Dit was nie in Beyers se aard om aggressief op te tree nie, tog was hy tydens die vergadering in 'n skerp woordewisseling met Smuts betrokke oor die toestand van die Verdedigingsmag. Volgens Beyers was die Aktiewe Burgermag swak toegerus, maar Smuts het sy kritiek gepypkan met die verklaring dat hy nie uitgediende gewere wou bestel nie en op advies van Britse deskundiges besluit het om met die bestelling te wag totdat nuwe gewere beskikbaar sou wees.⁷³

Botha en Smuts het ook die kommandante versoek om hulle onderskeie distrikte slaggereed te kry sodat daar geen vertraging sou wees indien die regering op mobilisasie besluit nie. Voorts het Botha hulle vermaan om die regering te vertrou. Die gedagte van kommandering het die meerderheid van die kommandante nie aangestaan nie en dit is dus begryplik dat die kommandante, volgens Kemp, die vergadering hoogs ontstoke verlaat het.⁷⁴

---

72. F.S. Crafford: Jan Smuts. 'n Biografie, p.106; S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.51.

73. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.375; G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.292.

74. Die vraag ontstaan: Hoe groot was die teenstand wat Botha en Smuts ondervind het? Hieroor is daar meningsverskil. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, P.G. de Wet getuig, p.74; S.C.S. 119B, Rex vs. Maritz: Maritz het by sy terugkeer vanaf Pretoria, te Kakamas gesê dat 58 van die 60 kommandante by die vergadering teen die regering se planne was. Maritz was egter nie self teenwoordig by die Transvaalse kommandante vergadering nie en het sekerlik van Kemp die stand van sake verneem; J.C.G. Kemp (Pad van die Veroweraar, p.147) meld dat daar op hierdie vergadering ondubbelsinnig en eenparig te kenne gegee is dat die kommandante teen enige kommandering van burgers was; Genl. C.H. Muller (Oorlogsher-

Dit was nou vir Kemp duidelik "dat nieteenstaande genl. De la Rey se byna kinderlike geloof in hul Afrikanerskap, beide Botha en Smuts Empire-handlangers geword het en dat die Afrikanervolk op die altaar van die Empire opgeoffer sou word".⁷⁵ Vir Kemp was dit 'n "hemeltermende politieke misdad" ⁷⁶ dat die verontregte Afrikanervolk gebruik moes word om Brittanje se vuilwerk te doen.

Gedurende die offisierevergadering van die oggend het Kemp vir Beyers om 'n persoonlike onderhoud gevra wat na die kommandantevergadering in Beyers se kantoor plaasgevind het. Volgens Kemp het hy by hierdie geleentheid aan Beyers voorgestel dat laasgenoemde as kommandant-generaal self die opperbevel moes aanvaar oor die gekommandeerde burgers. Beyers en sy offisiere moes dan vyftigduisend man na die grens van Suidwes-Afrika neem. Hy wou hê dat hulle op 'n sekere dag by Upington 'n groot krygsraad moes hou. Terselfdertyd moes al die Engelse regimente sonder gewere oefen, terwyl 'n kommando op wie hulle kon staatmaak, die gewere, kanonne en ammunisie in beslag neem. By die krygsraad sou hulle die Engelse offisiere ontwapen, waarna hulle vir Botha en Smuts in kennis sou stel dat hulle terugkeer en die Unie as 'n Vrye Republiek verklaar.⁷⁷

---

inneringe, p.195) wat persoonlik by die vergadering was, meld dat met die uitsondering van enkele die hele vergadering teen deelname aan die oorlog gekant was; C. Lucas (The Empire at War, volume IV, Africa, p.382); F.V. Engelenburg (General Louis Botha, p.283) en die Geregtelike Kommissie (U.G. 42-'16, Botha se getuienis, p.376) beweer dat die oorgrote meerderheid van die kommandante by die vergadering ten gunste van die regering se planne was, behalwe vir 'n klein minderheid onder andere Kemp, Maritz en Muller.

75. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.147.

76. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.147.

77. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.148; Genl. Manie Maritz: My lewe en strewe, pp.68-69: Volgens Manie Maritz het hy ook in private samesprekings met Beyers 'n soortgelyke voorstel aan laasgenoemde gedoen. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, volume 2, pp.20-23: Van Broekhuizen meld dat genl. De Wet op 7 September 'n soortgelyke voorstel aan Beyers gemaak het.

Volgens Kemp het Beyers aandagtig gesit en luister en toe aan hom gesê dat hy eers oor die voorstel wou nadink, en, indien nodig, die saak met 'n paar intieme vriende sou bespreek. Hy het Kemp versoek om hom die volgende week weer oor die saak te spreek.⁷⁸ Kol. I. Swemmer, 'n offisier van die Verdedigingsmag, beweer dat hy op die betrokke middag na Beyers se kantoor gegaan het om 'n taak met hom te bespreek. Hy moes sy beurt af wag en was dus ooggetuie daarvan dat Maritz, Kemp, Muller en Bezuidenhout uit Beyers se kantoor te voorskyn gekom het.⁷⁹ Prof. Leo Fouché verwys na aanleiding hiervan na 'n komplot wat tussen hierdie manne gesmee was,⁸⁰ maar uit die gebeure wat gevolg het kan duidelik afgelei word dat daar geen sodanige sameswering beplan was nie.

Die teenstand wat Botha van die kommandante ondervind het, het hom ontstel en hy het hulle en die offisiere genooi om daardie aand by die premierswoning te kom eet.⁸¹ Al die offisiere en kommandante het egter nie Botha se uitnodiging aanvaar nie, onder andere Kemp, Beyers, Maritz, Pienaar en Muller. By hierdie ont-

-
78. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.148; Genl. Manie Maritz (My lewe en strewe, p.69) verklaar dat na hy sy voorstel aan Beyers gemaak het, Beyers nie 'n oomblik van huiwering sy plan aanvaar het. Beyers sou die sake met die ander generaals bespreek, terwyl Maritz 'n afspraak sou maak met die Duitse goewerneur. Daarna sou Beyers self afkom om met die Duitsers te onderhandel. Verder beweer Maritz ook dat Beyers by hierdie geleentheid aan hom sy bedankingsbrief gewys het. Kemp (Pad van die Veroweraar, pp.207-210) dink nie dat Beyers dit gedoen het nie, maar Maritz van sy voorneme vertel het. Van Broekhuizen (H.D. van Broekhuizen-versameling, pp.20-23) beweer dat Beyers geweier het om aan die versoek te voldoen.
79. S.C.S. 119B, Rex vs Maritz, p.64.
80. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot die onderdrukking van deze, p.11.
81. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar die oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.376: Botha: "Ek moet erken dat, tot my verbasing, dit daardie dag vir my duidelik was dat daar 'n gees van onrus onder 'n sekere groep van die kommandante was, wat openlik gekant was teen hierdie sienswysé"; U.G. 46-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.4.

haal is Botha gewaarsku dat daar verset in die lug was, geoordeel aan die gesprekke wat die aanwesiges onderskep het van die vyf afwesiges. Toe Botha later vir Beyers hieroor uitvra, het laasgenoemde hom verseker dat daar geen gronde vir so 'n vermoede was nie.⁸²

Vroeër die aand het daar 'n klein, informele vergadering op aandrang van Kemp by die Transvaal Hotel plaasgevind. 'n Paar offisiere, wat die vergaderings vroeër die dag bygewoon het, was teenwoordig, onder andere Maritz, Kemp, B.I.J. van Heerden en kol. N.J. Pretorius.⁸³ Die gesprek het uiteraard op die oorlog in Europa teruggekom. Kol. Pretorius het navraag gedoen oor die omvang en sterkte van die Duitse militêre vuïs in Duits-Suidwes-Afrika. Maritz het opgemerk dat die Duitsers hulle beste vriende was en verklaar dat aangesien hy naby die Duitse grens gestasioneer was, hy die Duitse offisiere goed geken het; trouens, hy was reeds met hulle in verbinding en is verseker dat indien daar 'n rebellie in die Unie sou uitbreek, wapens, ammunisie en artillerie deur die Duitsers aan die rebelle voorsien sou word.⁸⁴ Kemp het hom ook sterk teen die voorgenome Duits-Suidwes-Afrika-veldtog uitgespreek en gesê: "Wij zullen naar de grens optrekken en Botha gaat met ons, maar wanneer wij de grens bereiken zal ik afscheid nemen en weigeren enige verdere orders te nemen."⁸⁵ Hy het voorgestel dat Brittanje se militêre verleentheid in

-
82. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.4.
83. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kol. N.J. Pretorius getuig, p.65.
84. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, B.I.J. van Heerden getuig, p.104.
85. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.376.

Europa uitgebuit moes word om die Afrikanervolk se onafhanklikheid te herstel.⁸⁶

Kemp, wat voor die militêre beraad in Pretoria oënskynlik alle gedagte aan opstand afgekeur het, het hier eensklaps na vore getree as een van die grootste teenstanders van die voorgenome inval in Duits-Suidwes-Afrika. Sy veranderde houding moet ener- syds verklaar word aan die hand van Botha en Smuts se optrede, en andersyds aan die teenwoordigheid van Manie Maritz wat hom as knoeier meer as die gelyke van Smuts bewys het. Die beraad in die Transvaal Hotel is in elk geval so dig gehou dat Botha en Smuts nooit daarvan te hore gekom het nie. Kemp self is op 15 Augustus terug na Potchefstroom.

Die twee vergaderings in Pretoria kan ongetwyfeld as oorwinnings vir Botha en Smuts aangeteken word. Nie alleen is geen bespreking van die Duits-Suidwesveldtog toegelaat nie, maar die teenstanders van die oorlogspoging is ook suksesvol afgekraal. Botha en Smuts het nou presies geweet wie die ontevredenes was en veral wie hulle leiers was. Dit word duidelik uit die daaropvolgende verwickelinge.

Op 19 Augustus het 'n soortgelyke vergadering, soos dié van die Transvaalse kommandante, plaasgevind waar die Vrystaatse kommandante teenwoordig was. Weer eens was Botha, Smuts en Beyers teenwoordig en soos op die vorige vergadering is die kommandante ingelig oor hulle verpligtinge met betrekking tot die verdediging van die Unie. Die nodige reëlins is ook met die kommandante getref, om hulle onderskeie distrikte militêr slag gereed te kry.

Weer eens het Botha en Smuts geweier om die Duitswesveldtog te bespreek, aangesien dit volgens hulle 'n saak vir die parlement was. Ook hierdie vergadering kan as 'n oorwinning vir Botha en Smuts aangeteken word. Die kommandante is eenvoudig gestoomroller

---

86. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notule van getuigenis, B.I.J. van Heerden getuig, p. 104.

87. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p. 4.

en voordat hulle tot verhaal kon kom, is die vergadering met militêre opdragte afgesluit. Botha en Smuts moes nou aanvaar dat hulle die situasie volkome onder beheer het en daarom het hulle hierna vinnig opgetree om die reëlings vir die voorgenome veldtog af te rond.

'n Dag na die Vrystaatse kommandante-vergadering is by wyse van proklamasie in die Staatskoerant kennis gegee dat sekere afdelings van die Aktiewe Burgermag en die Burgermagreserwe van tyd tot tyd en na gelang van omstandighede "voor dienst overal in Zuid-Afrika, zowel binnen as buiten de Unie" gemobiliseer kon word.⁸⁸ Terselfdertyd is twee kugarnisoene en 43 eenhede van die Aktiewe Burgermag opgekommandeer. Laasgenoemde was hoofsaaklik afkomstig uit Natal, die Kaapse kusstede en die distrikte wat aan Suidwes-Afrika grens, dit wil sê ook Maritz se militêre distrik.⁸⁹ Ook is in hierdie Staatskoerant kennis gegee van 'n spesiale sitting van die parlement wat op 9 September 'n aanvang sou neem.

Intussen het 'n vergadering van Engelssprekende stafoffisiere op 21 Augustus, onder voorsitterskap van Smuts, in Pretoria plaasgevind.⁹⁰ Smuts het die vergadering belê om hierdie groep te pols met betrekking tot die beplanning van die voorgenome Suidwesveldtog.⁹¹ Beyers was teenwoordig vir die grootste gedeelte van die vergadering, maar het voor die einde daarvan die vergadering verlaat om 'n ander afspraak na te kom.⁹²

---

88. Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, 24.8.1914, proklamasie 184/1914, p.562.

89. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.151.

90. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, p.346: maj. J.M. Baker getuig dat die volgende persone teenwoordig was: genls. Smuts, Beyers, Lukin, Mackenzie; kolonels Beeves, Skinner, M.C. Rowland, luit.-kol. Harvey, maj. Baker en sir William Hoy die Algemene Bestuurder van die Spoorweë.

91. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.17.

92. S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.80.

Tydens hierdie vergadering was daar meningsverskille oor die wyse van beoogde optrede en na 'n uitgerekte bespreking is die plan, soos deur genl. Mackenzie voorgestel, aanvaar. Hiervolgens sou Mackenzie bevel voer oor Mag C, wat die Duitse gebied vanaf Swakopmund sou aanval. Kol. Beeves sou vanuit Lüderitzbaai die nodige ondersteuning aan hom verleen. Genl. Lukin sou die bevelvoerder van Mag A wees en sou Duitswes vanuit 'n suidelike rigting deur Port Nolloth aanval. Manie Maritz sou aan die hoof van Mag B wees wat saam met Lukin sou opereer.⁹³ Hierdie planne is later vanweë praktiese oorwegings ietwat gewysig.

Dit is belangrik om daarop te let dat Beyers nie juis aan die besprekings deelgeneem het nie, alhoewel hy teenwoordig was toe die hooftrekke bespreek is en sy goedkeuring is wel later gegee. Dit wil daarop dui dat Beyers op hierdie stadium nog nie finaal besluit het of hy sy bedanking sou aanbied nie.

Botha ontbied Jan Kemp na Pretoria

Intussen het Botha verneem dat Kemp verklaar het dat hy sou weier om Duitswes binne te trek, indien hy so 'n opdrag sou ontvang. Gevolglik het Botha vir Beyers opdrag gegee om Kemp na Pretoria te ontbied, waarop Beyers vir Kemp telegrafies versoek het om na Pretoria te kom.⁹⁴ Met sy aankoms in Pretoria op 26 Augustus het Beyers hom meegedeel dat Botha hom wou spreek omdat laasgenoemde verneem het dat Kemp gaan bedank as stafoffisier indien die regering met die planne voortgaan om Duitswes aan te val. Kemp het teenoor Beyers erken dat hierdie inligting korrek was.

Beyers het Botha telefonies in kennis gestel van Kemp se aankoms en Botha het hulle albei uitgenooi om by 'n Pretoriase klub saam

---

93. Militêre Argief, A.G. 27, G.23/9199, vol.1, Mag A, B en C.

94. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha se getuigenis, p.376.

met hom middagete te nuttig. Gedurende die ete het Botha aan Kemp gesê: "Ou Kempie, ek word party dae vir jou baie kwaad, maar jy het ook jou goeie punte, sodat ek jou moet vergeef."⁹⁵ Toe Kemp hom na die bedoeling van sy woorde vra, het Botha hom ingelig dat hy bewus was van al sy uitlatinge. Kemp het hierop bevestig dat hy sodanige uitlatinge gemaak het.⁹⁶ Hy het aan Botha verduidelik dat hy sy militêre distrik deurreis het om die Verdedingswet aan die mense te verduidelik. Hy het verduidelik dat seuns wat dienspligtig was, asook lede van die Burgermag, nie gebruik kon word vir aktiewe diens nie, behalwe vir die verdediging van die Unie. Deur nou met Botha saam te stem sou hy homself tot leuenaar maak en daarom kon hy nie anders optree as om te bedank, indien die Unie Duitswes sou aanval nie.⁹⁷

Aangesien Botha geen verweer vir Kemp se antwoord gehad het nie, het hy die onderwerp van bespreking verander en Kemp uitgevra oor "Siener" van Rensburg. Voor sy vertrek terug Potchefstroom toe die dag het Botha vir Kemp opdrag gegee om vir "Siener" te waarsku teen die verspreiding van sy voorspellings.⁹⁸

Sover dit Kemp betref, was die teerling nou gewerp. Vir hom, Botha en Smuts het die skeiding van die weë aangebreek. Dié Kemp wat nog kort tevore vir De la Rey tot vreedsame insigte wou beweeg, het nou reeds in sy gees gerebelleer.

---

95. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.149.

96. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha se getuigenis, p.316: Volgens Botha het Kemp aan hom gesê dat hy dit as 'n groep bedoel het en hom verseker dat hy niks ernstig daarmee bedoel het nie; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.150: Kemp ontken hierdie stelling van Botha.

97. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.150.

98. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.150.

HOOFSTUK III

KEMP BEDANK UIT DIE VERDEDIGINGSMAG

Jan Kemp se verdere optrede is grootliks deur die momentum van die ontevredenheid met die regering se optrede en die daaruitvloeiende gebeure bepaal. Hierin sou die verwickelinge rondom die persone van De la Rey, Beyers en Maritz deurslaggewend wees en daartoe lei dat Kemp sy bedanking as offisier indien. Die onderhawige gebeure sou ook die dood van Kemp se vertroude raadsman en vriend, Koos de la Rey, en die bedanking van C.F. Beyers as kommandant-generaal meebring. Gesamentlik sou al hierdie verwickelinge die gematigde leiers uitskakel en die opstandige elemente oortuig dat gewapende verzet die enigste oorblywende uitweg is. Sodoende is die eens versigtige Kemp aan die genade van die voortvarende Maritz uitgelewer.

Gedurende Augustus 1914 is De la Rey in kennis gestel dat die parlement op 9 September sou vergader.¹ De la Rey, wat tydens sy besoek op 13 Augustus aan Pretoria volledig ingelig is ten opsigte van die standpunte van Botha en Smuts en hulle voorgenome planne insake Duitswes, was so ontnugter dat hy van plan was om nie die parlamentsitting by te woon nie. Vir hom het dit nie meer saak gemaak wat die parlement in verband met Suidwes-Afrika sou besluit nie. Reeds in Pretoria het hy 'n waarskuwing tot Smuts gerig dat baie van die offisiere sou bedank indien die regering met sy planne sou voortgaan, waarop Smuts geantwoord het dat hy dan ook verplig sou wees om te bedank. Gevolglik was De la Rey van mening dat dit verstandig sou wees om sake daar te laat, want die Volksraad sou òf teen die aanval stem, òf die bedanking van die offisiere sou die regering dwing om ook te bedank.²

-
1. P.M. Union 1/1/475, Correspondence I to S, 1914 Jan.-Dec., lêer R-e, De la Rey - Botha, 19.8.1914; P.M. Union 1/1/362, Correspondence files 1-8, lêer 1/19, vol.1, Parliament meetings and prorogations, omsendbrief 21.8.1914 (ongepagineerd).
  2. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.27.

Op 3 September het De la Rey op sy plaas Elandsfontein besoek ontvang van sy ou oorlogskameraad, genl. C.R. de Wet van die Vrystaat. De Wet was self gekant teen die regering se beoogde optrede en hy wou hom vergewis van De la Rey se standpunt.³

Volgens Izak Claasen, 'n veldkornet van die Lichtenburgse distrik, het De la Rey hom daarna meegedeel dat hy en De Wet alles afgespreek het en dat Beyers en "die offisiere" sou bedank.⁴

Die offisiere na wie hier verwys is, was klaarblyklik Kemp en andere, wat by Potchefstroom gestasioneer was.

De la Rey se planne

Voor sy vertrek het De Wet sy oorlogsmakker oortuig dat hy die parlamentsitting moes bywoon.⁵ Onderweg na Kaapstad waar hy die buitengewone sitting van die Unie-parlement sou bywoon, het De la Rey die Potchefstroomse Burgermag se opleidingskamp op 5 September besoek. Hierdie kamp het onder bevel van Kemp gestaan en sou nog tot 16 September duur.⁶ Op hierdie tydstip was De la Rey nog steeds van mening dat die parlement nie die kabinetsbesluit om Suidwes-Afrika binne te val, sou goedkeur nie. Dit sou volgens hom die geleentheid bied om die burgers tot verset aan te spoor.⁷

Kemp het De la Rey toegelaat om die manskappe in die kamp toe te spreek en in 'n kort toespraak het hy hulle gemaan om in die heersende atmosfeer van krisis getrou aan hulle offisiere te bly, aangesien "groot dinge" in die toekoms verwag kon word.⁸ Hier het De la Rey so reg na die hart van Kemp gepraat wat ná

---

3. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.27.

4. Harm Oost-versameling, A.69, nr.24, Herinneringe, ooggetuie verslag van gebeure, 1914-15, mededeling Izak E. Claasen (ongepagineerd).

5. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.27; G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.89; G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.298.

6. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.152.

7. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.153-154.

8. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en de omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.8; H.J. May en I. Hamilton: Die dood van generaal De la Rey, p.99.

sy besoek aan Pretoria finaal ontnugter is sover dit Botha en Smuts betref. Later het De la Rey by Kemp se woning in geselskap verkeer van Kemp en 'n paar van sy offisiere. Die gesprek is onder andere gevoer oor die toestande in Europa en die gesigte van die "Siener" gedurende die Tweede Vryheidsoorlog. Volgens De la Rey het "Siener" 'n visioen gesien wat die val van die Britse Ryk aandui en waarna die kolonies weer op eie voete sou staan.⁹

Kaptein H.T. Watkins, stafadjutant van Kemp, getuig dat hy ook die aand teenwoordig was en aangesien hy enigsins skepties gestaan het teenoor voorafgaande opmerkinge, het De la Rey hom aangeraai om noukeurig aantekeninge te maak met die oog op latere gebeurtenisse. De la Rey het vertel dat "Siener" 'n groot kommando gesien het wat oor die land trek. Dit was saamgestel uit één vanaf Potchefstroom, één vanaf Rustenburg en 'n ander vanaf Bloemfontein. Hierdie mag sou weswaarts trek totdat dit by 'n swart lyn kom, waar die drie kommando's sou verenig. "Siener" kon ook die verskillende leiers herken, naamlik De la Rey aan die hoof van die Potchefstroomkommando, De Wet en Hertzog aan die hoof van die Bloemfonteinkommando, terwyl Beyers en Piet Grobler aan die spits van die Rustenburgkommando was. Toe hierdie mag by die swart lyn kom, het Botha by hulle aangesluit, maar dit wou voorkom asof al die offisiere nie baie ingenome met Botha se optrede was nie. Verder het "Siener" gesien hoe die kommando 'n ander mag in grys klere ontmoet en hoe daar tot 'n ooreenkoms geraak is. Na die ondertekening van die dokument het die kommando's teruggekeer na hulle onderskeie distrikte en hy kon duidelik sien hoe die Vierkleure gehys word.

Voorts het "Siener" 'n groot laer by Vereeniging gesien wat al groter en groter word. Hy het later selfs vir Jan Smuts daar

---

9. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en de omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.8.

opgemerk. Die drie kommando's het na die laer by Vereeniging getrek, waar genoeg kanonne, gewere en ammunisie was. Toe het die groot laer verdwyn in 'n gat met water gevul.¹⁰ Hierdie gesigte van "Siener" het die onafhanklikheidsvlam opnuut in die harte van die geharde republikeine aangesteek. Mev. Kemp was so begeesterd dat sy die Vierkleur gaan haal het wat gedurende die Tweede Vryheidsoorlog deur die vroue aan Kemp geskenk was, en verklaar dat sy nog self hierdie vlag in Potchefstroom sou hys, waarop kapt. Watkins spottenderwys geantwoord het dat hy vir haar 'n matjie sou koop om op te staan wanneer sy die vlag sou hys.¹¹

Toe Jan Kemp, sy vrou en De la Rey later die aand alleen was, het De la Rey aan hulle sy planne volledig uiteengesit. Hiervolgens sou hy die parlement in Kaapstad meedeel dat hy nie die regering se aanvalsplanne steun nie en indien Botha daarmee sou volhard, sou hy na die Potchefstroomkamp terugkeer en op eie gesag handel. Die gelyktydige ontslag van al die offisiere sou dan bewerkstellig word en De la Rey sou sy senatorskap neerlê.¹² Voorts moes Kemp reëlings tref met die redakteur van die Het Westen, A.H. Koomans, vir die druk van 'n proklamasie vir die onafhanklikheidsverklaring van Suid-Afrika. De la Rey sou die bewoording daarvan opstel na sy terugkeer uit die Kaap. Kemp moes ook reëlings tref vir voldoende motorfietse en die nodige rapportryers, ten einde die Transvaalse burgers op te roep om by De la Rey aan te sluit.¹³

-
10. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. H.T. Watkins getuig, p.269; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en de omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.8.
  11. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, pp.141-142.
  12. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.154; H. Oost: Wie is die Skuldiges?, p.110; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.28.
  13. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.154.

Aangesien De la Rey nog steeds getwyfel het aan Beyers se houding met betrekking tot sy planne en hy en Kemp dit nodig geag het dat Beyers vanweë sy besondere aansien hulle planne moes steun, het hulle besluit dat De la Rey na afloop van die parlamentsitting na Pretoria sou gaan om sodoende te probeer om Beyers persoonlik te oorreed om sy gewig by hulle in te gooi.¹⁴ Kemp sou geen verdere stappe neem totdat De la Rey en Beyers by hom aansluit nie. Op 6 September het Jan Kemp en sy vrou De la Rey op die stasie gaan afsien. Kemp het nie geweet dat hy sy ou vriend nie weer in lewende lywe sou sien nie.

Uit die voorafgaande blyk dit duidelik dat De la Rey nieteenstaande die houding van Botha en Smuts met sy planne vir die uitroep van 'n republiek wou voortgaan. Daar was ook net 'n klein groepie wat hom werklik gesteun het; Beyers het nog steeds gewik en geweeg en behalwe vir die steun van De Wet, Kemp en 'n paar ander offisiere, het De la Rey nie veel ondersteuning van invloedryke persoonlikhede gehad nie. Daar het dus inderdaad geen "sameswering" teen die owerheid bestaan nie. Indien daar, soos sommige skrywers wil beweer, 'n komplot bestaan het, sou die verloop van die rebellie bepaald anders gewees het. Daarvan getuig die uitstaande vorige militêre prestasies van Kemp en ander manne soos Beyers, De la Rey, De Wet, Chris Muller en Manie Maritz.¹⁵

Die Parlementsitting

Gedurende sy reis na Kaapstad het De la Rey verdere steun onder die Volksraadslede probeer werf. Sonder om sy eie planne te verklap, het hy verskeie persone om steun genader.¹⁶ Later het dit aan die lig gekom dat hy by Tobias Smuts en J.A. van der Merwe 'n bloutjie geloop het.¹⁷

---

14. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.154-155.

15. E.A. Walker: A History of South Africa, p.562.

16. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.28.

17. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, pp.90-91.

Die parlement het op 9 September 1914 vir 'n spesiale sitting byeengekom ten einde die Unie se voorgenome aanval op Duits-Suidwes-Afrika te oorweeg. Alhoewel die kabinet reeds besluit het om voort te gaan met die beplanning van die inval, het die finale beslissing oor die gebruik van die Verdedigingsmag by die parlement berus. Wet nr.13 van 1912 het uitdruklik bepaal dat die parlement binne 30 dae na mobilisering van die Verdedigingsmag byeengeroep moes word.¹⁸ Die regering het nie vooraf verduidelik met welke doel die parlement byeengeroep is nie, maar almal het vermoed dat dit in verband staan met die voorgenome aanval op Duits-Suidwes-Afrika, wat intussen 'n openbare geheim geword het.¹⁹

Dit was heel gou vir Botha duidelik dat baie van die parlamentslede aan regeringskant nie ten gunste van die regering se voorgenome planne was nie. In die Suid-Afrikaanse Party-koukus het die premier alreeds probleme ondervind om sy volgelinge tot sy sienswyse oor te haal. Alhoewel hulle bereid was om Brittanje te steun met betrekking tot die oorlog in Europa, was baie van hulle traag om teen die Duitsers in Duits-Suidwes-Afrika op te tree, aangesien hulle nog geen vyandelikhede van hulle ondervind het nie.²⁰ Uiteindelik het Botha daarin geslaag om die lede van sy party tevrede te stel en het die Party sy beleid onderskryf.²¹

Met die aanvang van die verrigtinge in die Volksraad het Botha voorgestel dat 'n adres ter ondersteuning van die Britse oorlogs-

---

18. Wetten van de Unie van Zuid-Afrika, Wet nr.13 van 1912; E.A. Walker: Lord de Villiers and his Times, p.502.

19. G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.87.

20. D.W. Krüger; Age of the Generals, p.84; L.E. Neame: General Hertzog, p.167; F.V. Engelenburg: General Louis Botha, p.304.

21. F.S. Malan-versameling, nr.65, Dagboekinskrywing, 29.9.1914.

poging aan die Britse koning gestuur moes word. Daarin moes Suid-Afrika se vasberadenheid om sy eie verdediging te behartig weer eens bevestig en die Unie se samewerking ter bevordering van die veiligheid en ongeskondenheid van die Ryk benadruk word.²² Volgens Botha was daar net twee moontlikhede: òf getrouheid, plig en eer òf oneer en dislojaliteit. Hy het op die lede se gevoel probeer speel deur op te merk dat dit nie in die aard van Suid-Afrika se inwoners was om verraad te pleeg en dislojaal te wees nie.²³ In 'n poging om sy eie aanhangers tevrede te stel en die opposisie enigszins te verswak, het Botha verwys na die grensskendings deur die Duitsers by Nakob en Schuitdrift.²⁴

Die leier van die Unioniste-opposisie, sir Thomas Smartt, het Botha se voorstel gesekeundeer en die premier se rug behoortlik gekrap. Hy was van mening dat die premier hom op bekwame wyse van sy taak gekwyt het en dat die hele land nie alleen die voorstel sou steun nie, maar die wyse waarop hy die saak toegelig het, sou goedkeur.²⁵

Generaal Hertzog, leier van die Nasionale Party, het die premier en sy regering se standpunte betwis en onomwonde verklaar dat dit nie Suid-Afrika se oorlog was nie. Elke moontlike maatreël moes getref word om 'n aanval op die Unie die hoof te bied, maar 'n aanval op Duitse gebied sou teenstrydig met die belange van die Unie wees.²⁶ Na heelwat bespreking is Botha se voorstel met

-
22. Hansard, Unie van Zuid-Afrika, 9.9.1914-14.9.1914, kolomme 85-86, 9.9.1914.
  23. Hansard, Unie van Zuid-Afrika, 9.9.1914-14.9.1914, kolomme 86-88, 9.9.1914; The South African, 10.10.1914, vol.civ, p.57.
  24. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.14-15; J. Steinmeyer (Spykers met Koppe, p.103) meld dat hierdie sogenaamde grensskendings 'n grap geword het. Hierdie voorvalle is tydens latere ondersoek as minderwaardige belang beskou, sodat Botha se besluit om die veldtog na Duitswe te onderneem, geensins daardeur beïnvloed kon gewees het nie.
  25. Hansard, Unie van Zuid-Afrika, 9.9.1914-14.9.1914, kolom 94, 9.9.1914.
  26. Hansard, Unie van Zuid-Afrika, 9.9.1914-14.9.1914, kolomme 101-109, 9.9.1914.

91 stemme teen 12 aanvaar.²⁷

Op Saterdagoggend, 12 September, is die mosie van Botha in die Senaat bespreek. De la Rey se toespraak het groot belangstelling gewek, maar net soos in die geval van die Treurfonteinvergadering, was dit nie opspraakwekkend nie. Dit was baie bedeesd en dubbelsinnig. Hy het homself ten gunste van die verdediging van die land uitgespreek, maar aanval sou hy nooit.²⁸ De la Rey het nie aan die stemming in die Senaat deelgeneem nie en onmiddellik na sy toespraak die saal verlaat.

Volgens Harm Oost sou Louis Botha vir De la Rey na buite gevolg het, waar die volgende gesprek hom tussen hulle twee afgespeel het: "Botha aan De la Rey: 'Oom Koos, wag 'n bietjie ek wil jou sien!' Genl. De la Rey draai hom weer terug na die stoep toe. Genl. Botha sê: 'Oom Koos, wat gaan jy doen?' Toe antwoord genl. De la Rey: 'Generaal, dis nou ons tyd om die plegtige ooreenkoms, wat ek en jy en De Wet gemaak het by Vereeniging, uit te voer en ons vryheid terug te vat!' Genl. Botha antwoord: 'Oom Koos, ek sal jou later weer sien'."²⁹

Hierna het De la Rey alles in gereedheid gaan bring vir sy vertrek na die Transvaal. Hy het onder andere 'n telegram aan Kemp gestuur om hom van sy vertrek te verwittig. Daardie aand het die twee oorlogsmakkers, ^{Botha en De la Rey,} onwetend finaal van mekaar afskeid geneem. Met die ontstellende woorde van die Minister van Justisie, advokaat N.J. de Wet, dat De la Rey hom moes gedra anders sou die wet op hom toegepas word, nog helder in sy ore het De la Rey na die Transvaal vertrek. Vir De la Rey was dit 'n droewige dag, terwyl groter probleme alreeds weer Botha se aandag vereis het.

---

27. Hansard, Unie van Zuid-Afrika, 9.9.1914-14.9.1914, kolomme 140-142, 10.9.1914.

28. Hansard, Unie van Zuid-Afrika, 9.9.1914-14.9.1914, kolomme 28-30, 12.9.1914.

29. H. Oost: Wie is die Skuldiges?, p.116.

De la Rey het per trein vanaf Kaapstad, via Bloemfontein, na Johannesburg gereis. Op De Aar het kaptein Piet Joubert, stafadjutant van Manie Maritz en algemeen bekend as "Joubertjie" wat deur Maritz na Pretoria gestuur is om Beyers te spreek, hom by De la Rey aangesluit. Hoewel dit 'n toevallige ontmoeting was, het dit De la Rey goed te pas gekom om sodoende saam met Joubertjie 'n boodskap na Beyers te stuur.³⁰

Vanaf Bloemfontein het De la Rey vir Kemp weer eens telegrafies verwittig dat hy na Beyers gaan en bygevoeg dat hulle twee saam gedurende die nanag van 15 tot 16 September by hom op Potchefstroom sou arriveer.³¹

De la Rey het nie regstreeks na Pretoria gereis nie, maar in 'n poging om die waaksaamheid van die speurders te ontglip, het hy op Germiston van die trein gestap, waarna hy na Johannesburg vertrek het. Joubertjie het na Pretoria gereis met 'n boodskap van De la Rey aan Beyers dat laasgenoemde met hom in aanraking moes kom.

Beyers se optrede

Beyers wat nog steeds onder die indruk verkeer het dat De la Rey nie die parlamentsitting gaan bywoon nie, het op 5 September 'n telegram aan laasgenoemde gerig op sy plaas Elandsfontein, waarin hy hom versoek om op 12 September na Pretoria te kom, omdat hy hom graag oor belangrike sake wou spreek.³² Die skoonseun van die ou generaal, B. Krige, het Beyers in kennis gestel dat De la Rey alreeds na Kaapstad vertrek het vir die spesiale sitting van die parlement. Gevolglik het Beyers op 8 September 'n gelykluidende telegram aan De la Rey in Kaapstad gestuur

-
30. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.91.
  31. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notule van getuigenis, W.J. van Graan getuig, p.285.
  32. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.15.

en hom versoek om hom op Maandag, 14 September, of Dinsdag, 15 September, in Pretoria te kom spreek.³³

Daar kan aanvaar word dat hierdie telegram van Beyers uitstekend by De la Rey se planne ingepas het,³⁴ aangesien hy en Kemp, soos reeds aangetoon, besluit het dat De la Rey vanaf Kaapstad na Pretoria sou gaan in 'n poging om Beyers te oorreed om by hulle rebellieplan in te val.

Terselfdertyd het Beyers ook 'n telegram aan De Wet by Memel gestuur waarin hy hom aansê om nie na Pretoria te kom nie, aangesien hulle "vriend" nie daar teenwoordig sou kon wees nie.³⁵ De Wet was vantevore in Pretoria om Beyers te spreek en daar kan aanvaar word dat hy en Beyers akkoord gegaan het dat De Wet op 12 September na Pretoria sou kom en dat De la Rey ook daar sou wees. Op 10 September het De la Rey vir Beyers telegrafies in kennis gestel dat hy na afloop van die parlamentsitting by hom sou aandoen.

Dit is nie duidelik watter rol De la Rey en Kemp aan Manie Maritz in hulle planne toegeken het nie, want hy wou nog steeds dat Beyers op 15 September na die grens moes kom. Reeds op 25 Augustus het hy vir Beyers telegrafies vanaf Calvinia in kennis gestel dat alles rustig was op die grens en dat dit 'n goeie doel sou dien indien Beyers self op 7 September na Upington kon kom om met die burgers kennis te maak.³⁶ Aan die begin van September het Maritz vir kapt. Joubert na Pretoria gestuur. Volgens Joubert was die eintlike doel van sy sending om Beyers en De la Rey te spreek.³⁷ Nadat hy samesprekings met Botha en

---

33. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.15.

34. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.149.

35. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.15.

36. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.11.

37. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.10.

Smuts gevoer het, het hy Beyers gespreek. Al wat Kemp van die ontmoeting geweet het, het hy van Joubert gehoor, naamlik dat laasgenoemde vir Beyers ingelig het oor Maritz se onderhandelings met die Duitse owerhede en dat die Duitse goewerneur, dr. T. Seitz, op 15 September na die grens sou kom om die reëlings te bevestig. Maritz het deur middel van Joubert vir Beyers versoek om op daardie stadium na die grens te kom. As regverdiging vir die besoek kon Beyers voorgee dat hy die oefenkamp wou gaan inspekteer. Volgens Kemp het Joubert hom meegedeel dat Beyers tot die plan ingestem het.³⁸ Hierna het Joubert na die Noordwes-Kaap teruggekeer en op 7 September op Kakamas gearriveer. Uit bostaande blyk dit duidelik dat Kemp op hoogte van Maritz se aktiwiteite was.

Op 11 September het Beyers 'n dringende telegram aan Maritz op Upington gestuur waarin hy hom verwittig het dat hy hom graag op 15 September wou spreek en indien dit onmoontlik vir hom was om self te kom, moes hy kaptein Joubert stuur.³⁹ Teen 12 September was die innerlike stryd in Beyers volstry, toe dit bekend geword het dat die Unie-parlement die kabinetsbesluit van 10 Augustus goedgekeur het en daar gevolglik besluit is om met die voorgenome Suidwesveldtog voort te gaan.⁴⁰ Gevolglik het hy besluit om as kommandant-generaal van die Verdedigingsmag te bedank.

Kemp en die Potchefstroomse oefenkamp

Reeds voor die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog was daar reëlings getref vir die oprigting van oefenkampe ingevolge die

---

38. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.213; S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.92.

39. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.15.

40. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.3.

Verdedigingswet van 1912, onder andere te Potchefstroom, Upington en Kakamas. Majoor Kemp, as stafoffisier van militêre distrik nommer sewe, was in bevel van die Potchefstroomse oefenkamp. Militêre distrik nommer sewe het ingesluit die distrikte van Lichtenburg, Wolmaransstad, Potchefstroom en Marico.

Kemp het die lede van die Aktiewe Burgermag in vier regimente verdeel, te wete die Potchefstroomse Berede-afdeling onder leiding van kolonel P.R. Kock, die De la Rey Berede-afdeling onder leiding van luitenant-kolonel Apie Bezuidenhout en waarvan genl. De la Rey 'n ere-generaal was, die Lichtenburgse Berede-afdeling onder leiding van luitenant-kolonel N.J. Pretorius en die Krugerdorpse Berede-afdeling onder leiding van luitenant-kolonel P.D.A. Roux.⁴¹

Hierdie regimente is deur die Minister van Verdediging opgeroep vir "vredestydse oefening" en Kemp was bewus daarvan dat dit Smuts se doel was om die Aktiewe Burgermag van militêre distrik nommer sewe vir moontlike diens op die grens voor te berei. Vanaf 2 September tot 16 September het ongeveer 1 400 jongmanne hier grondige en strenge opleiding onder leiding van Kemp ontvang.⁴² Kemp het gepoog om sover moontlik nie net die patriotisme van die jongmanne aan te wakker nie, maar ook hul godsdienssin en volkseie en om sover moontlik die demoraliserende effek van militarisme uit te skakel.

Dit was heel gou duidelik dat die Potchefstroomse oefenkamp ook 'n politieke kleur gehad het. Volgens getuienes van verskeie offisiere in die oefenkamp kan daar geen twyfel bestaan dat die saad van die rebellie in die Transvaal hier deur die ywerige hande van Kemp en 'n paar van sy offisiere, naamlik Kock en Bezuidenhout, gesaai is nie.⁴³ Tydens die duur van die kamp was daar heelwat

---

41. Harm Oost-versameling, A.69, nr.28, *Rebellie*, p.121.

42. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.9.

43. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.103.

opruierende praatjies en het daar 'n groot mate van onrus en opgewondenheid in die kamp geheers. In sommige gevalle is daar openlik van rebellie gepraat. Kemp het in gesprekke met sy offisiere gereeld die Duitswes-Afrikaveldtog afgekam en gedreig met rebellie wat met behulp van Duitse wapens en ammunisie deurgevoer sou word. Hierdie praatjies was algemeen in die kamp bekend.⁴⁴

Veral na die besoek van De la Rey op 5 September is die gesigte van "Siener" van Rensburg druk in die kamp deur die burgers bespreek. Op hierdie stadium het Kemp ook 'n verdedigings-omsendbrief ontvang waarin hy in kennis gestel is dat indien die regimente gekommandeer sou word, hulle onder genl. C.W. Thompson sou dien.⁴⁵ Kemp het sy regimentsoffisiere byeengeroep en hulle van dié nuwe verwikkeling in kennis gestel. Al protes-terend het hulle verklaar dat hulle nie vir Thompson as hulle bevelvoerder sou aanvaar nie, maar dat hulle na Beyers en Kemp as hulle enigste leiers opgesien het. 'n Verklaring tot dien effek is aan die minister van Verdediging gestuur, onderteken deur die vier luitenant-kolonelle en majore Izak Meyer, J. Grimbeeck en H. du Toit. Toe die krisisuur egter aanbreek, het net Kock en Bezuidenhout lojaal aan Kemp gebly.⁴⁶

Kemp se verwagtings oor Beyers se veranderde houding insake steun aan die rebellie was egter van korte duur, want op 12 September het Beyers hom telefonies na Pretoria ontbied.⁴⁷ Kemp het die opdrag uitgevoer en die volgende dag het hy en Bezuidenhout per motor na Pretoria gereis en Beyers gespreek.

---

44. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.103.

45. Buitengewone Staatskoerant, Unie van Zuid-Afrika, 6.9.1914; Harm Oost-versameling, A.69, nr.28, Rebellie, p.122.

46. Harm Oost-versameling, A.69, nr.28, Rebellie, p.122.

47. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.15.

Aan kaptein H.T. Watkins het Kemp vertel dat hy vir dringende sake na Pretoria moes gaan en indien iemand na hom verneem, moes hy verduidelik dat Kemp in die dorp was.⁴⁸

Gedurende hierdie onderhoud het Beyers Kemp meegedeel dat hy besluit het om te bedank as kommandant-generaal en dat hy nie die rebellie sou steun nie. Volgens Kemp was Beyers van mening dat die skok van sy bedanking tot gevolg sou hê dat al die offisiere van die Verdedigingsmag sou bedank, wat weer op sy beurt sou veroorsaak dat die hele militêre masjien in duie stort.⁴⁹ Pogings van Kemp om Beyers tot ander insigte te bring, het vrugteloos geblyk want Beyers het onwrikbaar by sy besluit gehou. Kemp het aan Beyers gesê dat hy dan ook die volgende dag sou bedank. Dieselfde dag nog het Kemp en Bezuidenhout na Potchefstroom teruggekeer.

Daardie aand na sy terugkeer het Kemp, in die teenwoordigheid van 'n aantal burgers in sy tent, weer eens die parlamentsbesluit bespreek en daarop gewys dat dit strydig was met die Verdedigingswet van 1912.⁵⁰ Hy het aan hulle gesê dat hy nie daarmee saamstem nie en daarom het hy sy bedanking op 13 September aan die kommandant-generaal gestuur.⁵¹ Kemp se offisiere het egter by hom aangedring om sy bedanking terug te trek en een van sy offisiere, majoor Koos Smit, het tot dien effek die volgende oggend 'n telegram bewoord. Dieselfde offisiere wat teen Thompson se aanstelling gekant was, het die telegram onderteken waarna dit aan die regering gestuur is.⁵²

---

48. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. H.T. Watkins getuig, p.270.

49. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.194.

50. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. H.T. Watkins getuig, p.270.

51. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.207.

52. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.210.

Ten einde die gevoelens van die manskappe oor die Duitswes-veldtog te toets, het Kemp op die oggend van 15 September drie van die vier regimente op 'n parade toegesprek.⁵³ Kolonel P.D.A. Roux, wat van Kemp die doel van die parade verneem het, het geweier om sy manskappe vir die doel op die parade te laat verskyn.⁵⁴ Ongeveer 130 man het vorentoe getree en hulle bereid verklaar om na Duitswes te gaan, terwyl 800 geweier het om te gaan, indien hulle versoek sou word.⁵⁵

By hierdie geleentheid het Apie Bezuidenhout sy regiment toegesprek en melding gemaak van die regering se besluit om Duitswes aan te val. Hy het verklaar dat hy sou weier om te gaan en sy burgers aangeraai om dieselfde te doen. Luitenant W.J. van Graan, wat ook by hierdie geleentheid teenwoordig was, het later getuig dat hy na die parade met 'n aantal burgers wat die parade bygewoon het, gesels het en hulle op hul militêre plig gewys het. Hulle het met drie hoera's daarop gereageer en verklaar dat hulle bereid was om na Duitswes te gaan, indien die regering hulle daartoe sou beveel.⁵⁶ Tydens bogenoemde parade het Kemp die burgers meegedeel dat die kamp die volgende dag, naamlik 16 September, sou opbreek maar alvorens hulle uiteengaan sou Beyers en De la Rey hulle toespreek.

-
53. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recent Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kol. H.S.D. du Toit getuig, p.230; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.9.
54. Rebelle verhore, Pretoria Landdros, Hoogverraadsake, 1914-15, Kempverhoor, Roux getuig (ongepagineerd).
55. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.10.
56. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.10.

Joubertjie het gedurende die loop van die dag by Kemp op Potchefstroom opgedaag en 'n brief van Maritz aan Kemp oorhandig. In hierdie brief het Maritz vir Kemp verwittig dat hy 800 man in Calvinia byeen gehad het. Verder het hy gemeld dat hy oordertig kanonne beskik het en dat daar geen tekort aan gewere was nie. Hy het Kemp in kennis gestel dat hy kans gesien het om die Unie oor te neem.⁵⁷ Kemp was gevolglik ook op hoogte van die toestande by Maritz in die Noordwes-Kaap.

Die aand van 15 September het Kemp op aandrang van sy offisiere 'n telegram aan die regering gestuur, waarin hy sy bedanking teruggetrek het. Kemp se offisiere het naamlik getwyfel of baie ander offisiere Beyers se voorbeeld sou volg en ook sou bedank. Sonder Kemp sou sy eie kommando weerloos op die vlakte gestrand wees, veral as daar gedurende die nag van 15 September iets verkeerd sou loop. Met genoeg lojale offisiere tot sy beskikking kon die regering nog steeds sy planne deurvoer. Gevolglik het Kemp se ondersteuners geredeneer dat indien hulle in hulle range aanbly, hulle steeds kon probeer om Kemp se plan van 14 Augustus ten uitvoer te bring wanneer hulle na die grens gestuur word.⁵⁸

Die dood van De la Rey

Die oggend van 15 September het Joubert te Beyerheim, die woning van genl. Beyers se broer Piet, opgedaag en 'n onderhoud met genl. Beyers gevoer waartydens hy onder andere De la Rey se boodskap oorgedra het. Beyers het nie onmiddellik op die versoek van De la Rey, dat hy hom in Johannesburg moes kom spreek, gereageer nie, omdat hy na ernstige oorweging besluit het om op daardie selfde dag uit sy amp as kommandant-generaal te bedank en dit eers amptelik afgehandel moes word. Nadat hy 'n afskrif

---

57. Rebelle verhore, Pretoria Landdros, Hoogverraadsake, 1914-15, Kempverhoor, W.J. van Graan getuig (ongepagineerd); Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.174, p.14; Transvaal Cronical, 20.7.1915, Kemp trial.

58. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.194.

van sy bedankingsbrief aan De Volkstem oorhandig het, het hy die middag teen 12h00 'n paar offisiere in sy kantoor byeen-geroep en formeel sy bedanking aangekondig. Hy het sy bedankingsbrief, wat aan Smuts gerig was, aan hulle voorgelê.⁵⁹

Beyers wou op hierdie stadium nie Pretoria verlaat nie en het sy broerskind, Jean Beyers, versoek om mev. Beyers met sy motor na Johannesburg te neem om De la Rey te gaan haal. Joubert het reeds na sy onderhoud met Beyers na Johannesburg teruggekeer en De la Rey van Beyers se bedanking verwittig. Hy het hom ook meegedeel dat Beyers hom in Johannesburg sou kom spreek. Ongeveer 16h30 het De la Rey in Pretoria gearriveer waar Beyers in Beyerheim op hom gewag het.⁶⁰ Hier het die twee generaals hulle in een van die kamers teruggetrek. Wat alles daar tussen die twee ou strydrosse plaasgevind het, het nooit bekend geword nie. Klaarblyklik het De la Rey sy teleurstelling met die besluit van die parlement teenoor Beyers uitgespreek. Saam het hierdie twee godsdienstige manne op hul knieë die Hoër Hand om lig en leiding gesmeek. De la Rey sou daarna die Bybel geneem het, wat by 2 Kronieke hoofstuk 32 oopgeval het. Hy het tot by verse 7 en 8 gelees. Die gelese woorde het die ou generaal getroos, gestig en bemoedig.⁶¹

De la Rey het Beyers gevra om saam met hom na Potchefstroom te gaan, waar hulle aan die burgers in Kemp se kamp sou verduidelik waarom hulle nie die regering se beoogde planne steun nie. Daarna moes die saak in die hande van die volk gelaat word.⁶²

---

59. Militêre Argief, G.15/23/9199, Government Notice for next issue of Government Gazette, Secretary for Defence; De Volkstem, 15.9.1914, Generaal Beyers' Bedanking; G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, pp.308-312.

60. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.313.

61. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.314.

62. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.315, M.C.E. van Schoor: Rebellie, Die Huisgenoot, 7.8.1964, p.67.

In die hart van De la Rey was daar nog steeds die begeerte om te rebelleer, terwyl Beyers slegs wou protesteer en die regering langs konstitusionele weg wou beveg.⁶³ Uiteindelik het Beyers ingewillig om De la Rey na Potchefstroom te vergesel, aangesien dit aan hom die geleentheid sou bied om aan die offisiere en burgers die redes vir sy bedanking as kommandant-generaal te stel.⁶⁴

Die vraag ontstaan nou of Beyers sy steun aan De la Rey se opstandsplanne toegesê het, waar hy slegs drie dae vantevore aan Kemp op besliste wyse te kenne gegee het dat hy onder geen omstandighede tot rebellie sou oorgaan nie.⁶⁵ Dis bepaald te veel gevra om te aanvaar dat Beyers nie bewus was van De la Rey se werklike planne nie. Dus is die onvermydelike gevolgtrekking dat Beyers se steun aan De la Rey se poging om 'n opstand van stapel te stuur, toegesê het.⁶⁶ Kemp was van mening dat die geestesstryd tussen De la Rey en Beyers waarskynlik in 'n oorwinning vir die ouer en meer besliste De la Rey uitgeloop het.⁶⁷ Aan die anderkant het Beyers tydens sy toespraak by die graf van De la Rey verklaar dat hy teen rebellie was en dit afkeur.⁶⁸ Maar toe was De la Rey nie meer daar om sy weergawe van gebeure te verstrek nie.

De la Rey het geweier om gehoor te gee aan versoeke dat hulle tot die volgende oggend moes wag, aangesien hy vir Kemp belowe het dat hy nog dié aand hom sou spreek.⁶⁹ Na aandete het die twee generaals vertrek met J.A. Wagner, die motorbestuurder van

---

63. M.C.E. van Schoor: Rebellie, Die Huisgenoot, 7.8.1964, p.67.

64. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.11; Pretoria News, 28.9.1914.

65. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.194.

66. Vergelyk N.G. Garson: Fifty years ago: The revolt that shook South Africa, Sunday Times, 4.10.1964.

67. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.182-183.

68. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.315.

69. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naarde oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, W.J. van Graan getuig, p.285.

Beyers, agter die stuurwiel.⁷⁰ Die reis is egter nie voltooi nie, aangesien De la Rey om ongeveer 21h15 deur die polisie by Langlaagte noodlottig gewond is toe sy motor nie by 'n padblokkade, om 'n berugte boewebende vas te trek, stilgehou het nie.⁷¹

Kemp wag tevergeefs

Op die aand van 15 September het Kemp tevergeefs gewag dat die twee generaals op Potchefstroom by sy kamp moes arriveer. Volgens sy eie getuienis is die wagtery verswaar deur 'n beklemmende voorgevoel dat daar iets drasties gebeur het.⁷² Ongeveer twee-uur op die oggend van 16 September, terwyl hy so vir 'n rukkie in sy tent gaan rus het, het die hoof van die Potchefstroom polisie, kommandant G.M.J. van Dam, by hom opgedaag en aan hom die skokkende nuus meegedeel dat De la Rey doodgeskiet is. Van Dam het Kemp versoek om die nuus aan De la Rey se seun, Hendrik, wat op daardie tydstip in dié kamp was vir opleiding, oor te dra. Vir Kemp was De la Rey se dood die nekslag vir al hul planne. Sy kriptiese aantekening "om twee-uur voormiddag van 16 September was die hele Rebelle op 'n end",⁷³ weerspieël sy gemoedstoestand.

Die oggend van 16 September is die Potchefstroomse oefenkamp afgesluit en die 1 400 seuns is oor die lengte en breedte van die militêre distrik versprei. Die regering het ook op hierdie dag die versoek van Kemp ontvang waarin hy sy bedanking terugtrek. Smuts het egter geweier om aan hierdie versoek te voldoen.

---

70. U.G. 48-'14, Geregtelike Kommissie Onderzoek na die dood van genl. J.H. de La Rey en dr. G. Grace deur regter Gregorowski, p.8.

71. U.G. 48-'14, Geregtelike Kommissie Onderzoek na die dood van genl. J.H. de la Rey en dr. G. Grace deur regter Gregorowski, p.10.

72. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot die onderdrukking van deze, p.19; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.195.

73. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.195.

Kemp se bedanking is aanvaar en majoor A.E.J. Brink is in sy plek as stafoffisier aangestel.⁷⁴ Dit was 'n verdere oorwinning vir Smuts en Botha wie se posisie nou onaantasbaar voorgekom het, want nog net die geïsoleerde Maritz het oorgebly om die vernet verder te voer.

De la Rey se dood het boonop 'n tydperk van geestelike verwarring onder die Afrikaners tot gevolg gehad. Die regering het die toestand skaamteloos uitgebuit deur lustig op die snaar van "eer" en "plig" te tokkel in 'n poging om algemene steun vir sy planne te werf. Diegene wat steeds afsydig gestaan het, is as "karakterloos" uitgekryt.⁷⁵

In Wes-Transvaal was De la Rey se volgelinge verbitterd. Baie was oortuig dat hy opsetlik deur die regering doodgeskiet is. Die begrafnis het op 20 September plaasgevind. 'n Gespanne atmosfeer het geheers, soveel so dat 'n enkele onversigtige woord van 'n verantwoordelike persoon soos vuur by 'n kruitvat sou gewees het.⁷⁶ Van heinde en ver het mense gekom. Onder die roubeklaers was al die generaal se krygsmakkers uit die stryd tussen Boer en Brit wat 12 jaar tevore by Vereeniging beëindig is. Maar nou het hulle in teenoorgestelde kampe gestaan: Botha en Smuts eenkant, en De Wet en Kemp in die ander kamp.⁷⁷ Slegs droefheid oor die dood van 'n ou wapenbroer het hulle 'n wyle in ootmoed verenig.

Tydens die roudiens wat in Pretoria deur ds. H.S. Bosman waargeneem is, het die leraar gewaarsku teen rebellie, hoewel geen verantwoordelike persoon op daardie stadium seker aan so iets gedink het nie.⁷⁸ Die stoflike oorskot van De la Rey is daarna per

---

74. Militêre Argief, D.C. 9783, Brig.-gen. C.F. Beyers Resignation (ongepagineerd); H.E.S. Fremantle-versameling, A.609, nr.39 (ongepagineerd).

75. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.196-197.

76. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.222.

77. Vergelyk C.M. van den Heever: Generaal J.B.M. Hertzog, p.378.

78. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.16.

trein na Lichtenburg geneem. Heelwat kommandoede van die afgestorwene het op dieselfde trein gereis. By hulle aankoms op Lichtenburgstasie het hulle in gelid, met twee republikeinse vlae vooraan, tot by die motor van generaal Beyers beweeg, waar die twee vlae vasgemaak is. Piet Beyers, C.R. de Wet en ds. H.D. van Broekhuizen het met genl. Beyers se motor na Lichtenburg gereis.⁷⁹

Nie ver daarvandaan het die Union Jack by die magistraatskantoor gewapper. Die skare wou dit stryk, maar genl. Wolmarans en Kemp het daarin geslaag om die burgers van hulle plan te laat afsien. Daar was selfs van die aanwesiges wat Botha en Smuts wou arresteer, hulle ontvoer en gevange hou totdat 'n nuwe regering saamgestel is. Beyers het egter daarin geslaag om die gemoedere te kalmeer met die versekering dat daar die volgende dag 'n vergadering gehou sou word waartydens daar op verdere optrede besluit sou word.⁸⁰

Jan Kemp, wat 'n week vantevore uit die Verdedigingsmag bedank het, het die begrafnis in burgerlike klere bygewoon.⁸¹ Kemp meld dat daar op die oggend voor die begrafnis 'n jong Afrikaner by hom kom soebat het dat Kemp vir hom 'n rewolwer moes gee sodat hy vir Botha en Smuts kon "vrekshiet".⁸² Toe Kemp weier, het die man as alternatief hom versoek om geld te gee vir die aankoop van 'n rewolwer. Sodoende sou daar by 'n latere ondersoek verseker word dat Kemp se naam nie in gedrang gebring word nie. Kemp meld dat hierdie jongman geen banghaar op sy kop gehad het nie en dat hy sonder aarseling die plan sou uitgevoer het. Kemp het egter geweier en die man van voorneme laat verander.⁸³

Kemp het hier by die begrafnis vir De Wet weer vir die eerste keer sedert die Tweede Vryheidsoorlog ontmoet. De Wet het hom

---

79. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.41.

80. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.42.

81. De Spectator, 26.9.1914.

82. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.198-199.

83. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.199; J. Meintjes: De la Rey. Lion of the West, p.385.

geskaar by diegene wat onmiddellik aksie wou neem, maar sy lojaliteit aan Beyers, Kemp en van sy ander vriende en sy ingebore respek vir die begrafnisplegtigheid het hom van sodanige optrede weerhou.⁸⁴ Dit was die oomblik waarop alle Afrikaners trots kon wees. De Wet, Beyers en Kemp was geskok, bedroef en verbitterd. Die dood van 'n ou en gewaardeerde vriend het hulle tot in hulle siele gegryp. Teenoor hulle het Botha en Smuts gestaan, ook stom geslaan in die aangesig van die dood, Botha meer as Smuts gefolter deur sy eie gemoed. "Verraaiers van die Afrikanervolk"⁸⁵ het sommige burgers gefluister. Maar dan geswyg as Beyers en Kemp hulle tot kalmte maan.

Verskeie persone het tydens die begrafnis as sprekers opgetree, maar Beyers se redevoering het die meeste belangstelling gewek, aangesien hy die laaste persoon was met wie De la Rey sy planne bespreek het. Hy het in sy toespraak verwys na die gebeure van daardie dag en het ds. Bosman se woorde tydens die roudiens in Pretoria en aantygings wat gemaak is dat hy en De la Rey op pad was om 'n rebellie aan te stook, afgemaak met die woorde: "Namens de held, die hier ligt, verwerp ik de aantijging met verachting van my; niets is verder van mijn gedachten dan rebellie."⁸⁶ Hierna is die "Leeu van Wes-Transvaal" ter ruste gelê.

Botha en Smuts het verneem dat Beyers, Kemp en andere 'n vergadering vir Maandag 21 September op die Lichtenburgse markplein belê het. Daardie aand na die begrafnis, voor hulle vertrek, het die twee generaals 'n private vergadering in die magistrataatskantoor gehou, waarby al die offisiere van die distrik wat die

---

84. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.199.

85. A. Paton: Hofmeyr, p.53.

86. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.199.

begrafnis bygewoon het, teenwoordig was. Tydens hierdie vergadering het Botha bekend gemaak dat hyself die Duits-Suidwes-Afrikaveldtog sou lei en dat geen onwillige burger gekommandeer sou word nie. Hy het hulle meegedeel dat daar genoeg vrywilligers was om dié veldtog mee aan te pak.⁸⁷ Opdrag is aan die kommandante gegee om soveel moontlik propaganda teen die voorgenome vergadering van die volgende dag te maak en dat hulle moes poog om dit te verhinder.⁸⁸ Volgens Kemp het Smuts by die vergadering opgemerk: "Kemp en sy offisiere behoort al doodgeskiet te gewees het."⁸⁹ Botha en Smuts het gevolglik vir Jaap van Deventer, 'n verdedigingsmagoffisier, opdrag gegee om vir genls. Kemp, De Wet en Beyers, asook Apie Bezuidenhout, te gaan spreek en moes poog om hulle oor te haal om die vergadering af te gelas.⁹⁰

Hierdie optrede van Botha en Smuts moet waarskynlik toegeskryf word aan die feit dat hulle bevrees was dat daar tydens die vergadering tot geweld oorgegaan sou word. Die dood van De la Rey het Botha beweeg om die Duitswes-veldtog net met vrywilligers aan te pak. Dit was bepaald 'n grootse versoeningsgebaar wat vroeër miskien die gebeure heel anders sou laat verloop het. In die emosie-belaaide atmosfeer ná De la Rey se begrafnis het dié gebaar egter bykans ongemerk verbygegaan.

-
87. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.12; F.S. Malan-versameling, nr.65, Dagboekinskrywing, 1.10.1914; W.K. Hancock en J. van der Poel: Selection from the Smuts Papers, vol.III, 6/1910 - 11/1918, Smuts aan Reitz, 22.9.1914, p.197; U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.379.
88. F.E.T. Krause-versameling, A.333, vol.20, Oorlog en Rebelle (ongepagineerd).
89. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.200.
90. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.200.

De la Rey se dood het Kemp in elk geval laat besluit om af te sien van eersgenoemde plan van 'n staatsgreep by sy kamp op Potchefstroom. Voortaan sou Kemp hom by die protesbeweging teen die regering se oorlogsbeleid skaar. En van protes was dit slegs 'n hanetreetjie na openlike rebellie.

HOOFSTUK IV

KEMP REBELLEER

Die eerste protesvergadering

Die gemoedere onder die roubeklaers wat die begrafnis van De la Rey bygewoon het, het hoog geloop; gevolglik het Kemp en die ander generaals besluit om alvorens sake hand uitruk en emosie die oorhand oor rede kry, dit verstandig sou wees om 'n vergadering te hou ten einde die publiek gesonde perspektief op die hele onverkwiklike aangeleentheid te gee.¹ Die vergadering sou ook as 'n laaste poging dien om die regering tot ander insigte te bring.²

Op Maandag 21 September 1914 het daar tussen 700 en 800 mense³ op die markplein in Lichtenburg byeengekom. Met Kemp, De Wet en Beyers se aankoms die oggend op die markplein merk hulle dat die twee republikeinse vlae steeds op Beyers se motor wapper. Aangesien dié motor as verhoog tydens die vergadering sou dien, het De Wet vir Kemp vooruitgestuur om die vlae te verwyder, omdat dit tot misverstand kon lei. Kemp het die vlae laat verwyder. Die gemoedere van die aanwesiges was steeds hoogs ontvlambaar en die sprekers het moeite ondervind om hulle te kalmeer. Afskrifte van Hertzog en C.G. Fichardt se toesprake wat in die parlement tydens die oorlogsdebat gelewer is, en die bedankingsbrief van Beyers is versprei.⁴

1. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.200.
2. G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.324.
3. Daar is verskillende skattings oor die getal mense wat die vergadering bygewoon het. F.E.T. Krause-versameling, A.333, vol.20, Oorlog en Rebelle (ongepagineerd), meld 700-800; G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, p.324, meld 700-800; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.201, meld 1 200, S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, J.C. Juta getuig, p.188, meld 400; S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.G. Beyers getuig, p.215, meld 1000.
4. The Friend, 24.9.1914.

Met die aanvang van die vergadering is De Wet en Beyers agter-eenvolgens as voorsitter voorgestel, maar albei het geweier om in hierdie hoedanigheid op te tree, waarop Jan Kemp tot voorsitter verkies is.⁵ Tydens die verkiesing van 'n voorsitter het ene Du Plooy 'n republikeinse vlag rondgeswaai waarop Beyers hom versoek het om die vlag weg te sit. Aangesien die versoek van Beyers nie duidelik hoorbaar was nie, het Du Plooy aangehou met die rondswaai van die vlag en eers op Kemp se bevel die vlag weggesit.⁶ Ds. Herman van Broekhuizen, mede-leraar van die N.G. Kerk in Pretoria, het die vergadering met skriflesing en gebed geopen, waarna Kemp in sy openingswoord kortliks verduidelik het dat die vergadering op versoek van die Lichtenburgse inwoners belê is om hulle aldus die geleentheid te bied om te protesteer teen die beplande optrede van die regering. Hy het 'n beroep op die aanwesiges gedoen om die vergadering ordelik te laat verloop: "Ik zie dat sommige gemoedere warm zijn. Laat ons kalm en bedaard zijn. Laat ons aan de wêreld tonen dat wij niet gekomen zijn om oproer te stichten. Laat ons recht en billik handelen."⁷

Al die sprekers, te wete genls. Beyers, De Wet, P.J. Liebenberg, di. H.D. van Broekhuizen, W.J. de Klerk, J.D. du Toit en N.J. van der Merwe het Kemp se oproep ondersteun en dit beklemtoon dat die doel van die vergadering nie was om opstand te stook nie, maar om slegs langs konstitusionele weg beswaar te maak teen die Suidwesveldtog.⁸ Tydens die vergadering het

-
5. F.E.T. Krause-versameling, A.333, vol.20, Oorlog en Rebelleie (Ongepagineerd); H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.44.
  6. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelleie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, P.J. Liebenberg getuig, p.123; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.44.
  7. Het Westen, 22.9.1914, De Grote Vergadering te Lichtenburg, p.10.
  8. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelleie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, A.B.J. Smit getuig, p.162; U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelleie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.20.

ds. N.J. van der Merwe die mening uitgespreek dat al die offisiere in die Verdedigingsmag die voorbeeld van genl. Beyers behoort te volg deur te bedank, waarop Beyers hom teen die gedagte uitgespreek het en verduidelik het: "Mijn gevoelens waren, dat het hoofd moest bedanken om een protest in te dienen."⁹

Aan die einde van die vergadering is met slegs 'n paar teenstemme 'n voorstel aanvaar waarin die Suidwesveldtog veroordeel is.¹⁰ Voorts is daarin beklemtoon dat die oorlogsbesluit deur die parlement bekragtig is sonder dat die volk die geleentheid gebied is hom daarvoor te betuig. Meer nog: die optrede van die regering was strydig met die wil van die oorgrote meerderheid van die bevolking, met die Verdedigingswet en met die eervolle, Christelike tradisies van die Afrikanervolk. Ten slotte is 'n beroep op die owerheid gedoen om alle offensiewe optrede te staak en die Suid-Afrikaanse soldate terug te roep. Die regering is versoek om voor 30 September 'n antwoord op hierdie vertoë te verstrek sodat 'n volksvergadering daarvoor uitsluitel kan gee.¹¹

'n Komitee bestaande uit genls. Kemp (voorsitter), De Wet, Beyers en Liebenberg is benoem om die besluit aan die regering oor te dra en ook om verdere volksvergaderings te reël om teen die Suidwesveldtog te protesteer, indien die regering nie aan hierdie pleidooi gehoor sou gee nie.¹² Beyers is ook in 'n mosie bedank vir die opofferings wat hy homself getroos het deur te bedank en 'n besluit is geneem om geld in te samel

-
9. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.21; Het Westen, 22.9.1914, De Grote Vergadering te Lichtenburg, p.10.
  10. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, P.J. Liebenberg meld in getuigenis ses of sewe teenstemme, p.123.
  11. U.G. 46-16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, pp.32-33; P.M. Union 1/1/474, lêer M-e, Telegram Meintjes - Botha, 22.9.1914 (sien bylae C).
  12. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.33; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.203-204.

vir die oprigting van 'n monument vir wyle genl. De la Rey.¹³ Op kenmerkende wyse was die Afrikaner dus besig om deur middel van volksvergaderings sy demokratiese reg uit te oefen en sy besware teen die oorlogsplanne van die regering te lug.

Dit verbaas geensins dat die regering nie op die besluite gereageer het nie. Trouens, die regering kon nie 'n parlementêre besluit ongedaan maak sonder om self te bedank nie. In die lig van die heersende beroering was dit egter polities dwaas van die owerheid om die volksvergadering se besluite te ignoreer. Dit het die indruk gewek dat die regering die stem van 'n belangrike deel van die volk misken, terwyl die onstuimige gemoedere dalk gekalmeer kon word deur die ware feite openbaar te maak. As gevolg van hierdie versuim van die regering het die ontevredenheid toegeneem en is verdere protesvergaderings gehou wat alledins bygedra het om die gespanne atmosfeer te ontlaai.

Te Kopjes (23 September) en Klerksdorp (28 September) is protesvergaderings gereël waar Kemp nie teenwoordig was nie. Op albei vergaderings is die regering skerp gekritiseer weens die Suidwesveldtog. Tydens die vergadering te Kopjes het die plaaslike magistraat 'n telegram van die regering voorgelees waarin te kenne gegee is dat die Suidwesveldtog slegs met vrywilligers onderneem sou word. Afskrifte van die telegram is aan die aanwesiges uitgedeel.¹⁴ Hierdie lang-uitgestelde versekering was bepaald bedoel om die gemoedere te kalmeer, maar enige positiewe gevolg is vroegtydig geneutraliseer deur die vroeëre afjak aan die Lichtenburgse komitee. Bowendien sou die regering se verdere stappe en die optrede van regeringsondersteuners nie juis help om 'n gunstiger klimaat te skep nie.

---

13. H. Oost: Wie is die Skuldiges?, p.166.

14. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.45.

Genl. Botha het die Transvaalse kommandante en ander offisiere teen die einde van September vir 'n vergadering na Pretoria ontbied. Die premier het oop kaarte gespeel deur die lastige situasie in verband met die Suidwesveldtog te verduidelik. Hy het ook gewys op die onbenydenswaardige posisie waarin hy geplaas is as gevolg van die bedanking van Beyers as kommandant-generaal. Hy het bekend gemaak dat hy besluit het om self as kommandant-generaal op te tree en gesê dat hy vyftien kommandante benodig om hom te vergesel na Duitswes, nie as gekommandeerdes nie, maar as vrywilligers. Al vyftien kommandante wat teenwoordig was, was bereid om te gaan. Verder is daar ooreengekom dat die kommandante na hulle distrikte sou terugkeer en vrywilligers sou werf vir die Duits-Suidwes-Afrikaveldtog.¹⁵ Dit was bepaald 'n morele oorwinning vir Botha.

Op 28 September het Botha hierdie sukses opgevolg met 'n openbare vergadering te Bank, in sy kiesafdeling Losberg. Daar was ongeveer 5 000 mense uit die omliggende streke tydens die vergadering teenwoordig, insluitende Kemp, Apie Bezuidenhout en baie offisiere van die Verdedigingsmag wat later gerebelleer het. Nadat Botha aan die vergadering die kommunikasie tussen die Unieregering en die Imperiale regering sedert die oorlogsverklaring openbaar gemaak het, het hy verklaar dat hy die pos van kommandant-generaal aanvaar het en dat hy die ekspedisie persoonlik sou lei. Die onthullings van Botha is allerweë verwelkom en 'n mosie van volle vertroue in die regering is aangeneem.¹⁶

Botha se versoenende optrede het egter nie orals dieselfde uitwerking gehad nie want dit het steeds nie die wortel van die kwaad, naamlik deelname aan 'n Britse oorlog, verwyder nie. Vier dae na die premier se rede op Bank het 'n vergadering van die teenstanders van die oorlogsbesluit in die Lyric-bioskoopsaal

---

15. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.34.

16. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.34-35.

in Potchefstroom plaasgevind.¹⁷ Kemp wat die vergadering gereël het, is as voorsitter gekies en De Wet het as hoofspreker opgetree.¹⁸ Reeds tydens die openingsrede van Kemp was dit duidelik dat daar 'n oproerige element teenwoordig was.¹⁹ Hierdie mense was oorheersend Engelssprekend en is vooraf veral in die agterbuurte gewerf om die vergadering op te breek deur lawaai te maak en voorwerpe te gooi.²⁰

In sy toespraak het De Wet weer eens die optrede van die regering met betrekking tot Duitswes veroordeel.²¹ Hy was skaars aan die woord of daar is dooie katte, vrot eiers, tamaties en allerlei vuil voorwerpe deur die oproeriges na die verhoog geslinger. Die ligte van die saal is ook buite werking gestel toe die elektriese kabel deurgeknip is.²² Hierna het die vergadering na die plein van die Gereformeerde Kerk verskuif, maar die oproeriges het gevolg en veral Kemp en De Wet voortdurend bestook.²³

Mev. Kemp moes dikwels voor die twee generaals inspring in 'n poging om hulle te beskerm teen die voorwerpe wat aanhoudend op hulle neergereën het. In wanhoop het sy vir hulle geskreeu: "Toemaar, julle is mos gewoon om vrouens en kinders te vermoor, soos julle gemaak het in die konsentrasiekampe. Julle dag sal

-
17. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.34; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.203; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.47.
  18. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelswijze van de Regering met betrekking to de onderdrukking van deze, p.21.
  19. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.34.
  20. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.230, p.2.
  21. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelswijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze. p.21.
  22. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.203.
  23. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelswijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.21; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.203.

kom!"²⁴ Die polisie was teenwoordig, maar het geen vinger verroer om die oproeriges tot orde te bring nie. Genl. De Wet het gedreig dat hy hulle sou rapporteer, omdat hulle die sprekers geen beskerming gebied het nie.²⁵ De Wet het geen twyfel gelaat oor wat hy van die oproeriges dink nie, maar hulle het nie gewyk nie.

Na afloop van die vergadering en die gebeure van die aand het Kemp en De Wet in hulle hoedanigheid as lede van die komitee wat op Lichtenburg aangestel was, besluit om 'n komiteevergadering vir 13 Oktober te Kopjes in die Vrystaat te belê.²⁶ Hulle doel met die beoogde vergadering sou wees om oor verdere optrede te besluit, aangesien die regering die Lichtenburg-besluit geïgnoreer het. Aangesien dié komitee die bevoegdheid gegee was om bykomende lede te koöpteer is besluit om vooraanstaande persone uit die Transvaal en Vrystaat uit te nooi om hierdie vergadering by te woon.²⁷

Voordat hierdie vergadering plaasgevind het, het die sogenaamde Operahuis-voorval die ontstoke gemoedere van Afrikaners verder gaande maak. Ofskoon Kemp nie by hierdie voorval betrokke was nie, het dit 'n belangrike invloed op latere gebeure in 1914 gehad. Genl. Beyers, wat van mening was dat sy bedanking as protes moes dien, het hom weerhou van deelname aan protesvergaderings. Hy het egter ingewillig om tydens 'n Krugerdagherdenkingsfunksie op 10 Oktober in die Operahuis in Pretoria 'n toespraak te lewer. Hierdie jaarlikse funksie²⁸ was georganiseer

---

24. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.203.

25. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze. p.21.

26. J.D. Kestell: Christiaan de Wet, p.190.

27. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.204.

28. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.390: Botha het verklaar dat hierdie byeenkoms die eerste van sy soort was sedert die Vrede van Vereeniging in 1902.

deur die Christelike Jongeliede-vereniging onder leiding van ds. H.D. van Broekhuizen²⁹ wat Beyers versoek het om op dié betrokke aand 'n kort toespraak oor die lewe van wyle president Krüger te lewer.

Hoewel die doel van die vergadering nie-polities van aard was, het baie van die regeringsondersteuners dit as 'n politieke vergadering beskou, aangesien Beyers en Van Broekhuizen se standpunte algemeen bekend was.³⁰ Ook het Beyers se bedanking en die gebeure wat tot die dood van De la Rey gelei het, 'n gespanne atmosfeer in die stad veroorsaak en toe die funksie dié aand 'n aanvang neem, was dit heelgou duidelik dat daar 'n aansienlike vyandige element teenwoordig was.³¹ Die boonste galery van die Operahuis was feitlik heeltemal beset deur lede van 'n pasgestigte Britse vereniging en voor hulle was 'n reuse Union Jack uitgesprei.³²

Terwyl ds. Van Broekhuizen die verrigtinge met gebed geopen het, is daar deur die oproeriges geraas, gejou en op uiters aanstootlike wyse gesing. Tydens die verrigtinge het selfs die Inspekteur van Polisie, majoor H.F. Trew, tevergeefs om orde gepleit en sy beroep op hulle regverdigheidsin het sake net vererger.³³ Met die hervatting van die program na pouse het algehele chaos losgebars toe die voorsitter vir Beyers aan die woord gestel het. Krete soos "Coward", "Swine", "Traitor" is hom toegesnou en allerhande voorwerpe is na die verhoog geslinger.³⁴ Op hierdie stadium kon sommige van die feesgangers hulle humeure

---

29. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.166; Harm Oost-versameling, A.69, nr.31, herinneringe van G.J. van Eck (ongepagineerd).

30. H. Oost: Wie is die Skuldiges?, p.168.

31. Harm Oost-versameling, A.69, nr.31, herinneringe van G.J. van Eck (ongepagineerd).

32. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.G. Beyers getuig, p.206.

33. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.G. Beyers getuig, p.206.

34. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.47.

nie langer betoel nie en het hulle met Jopie Fourie aan die voorpunt die molesmakers op die galery bestorm en handgemeen geraak.³⁵

Polisieversterkings het opgedaag en die oproermakers is uit die saal verwyder, waarna Beyers sy toespraak voltooi het.³⁶ Die oproeriges het buite die gebou stelling ingeneem en maj. Trew, wat moeilikheid voorsien het, het Beyers versoek om die saal deur 'n agterdeur te verlaat. Beyers het geweier en met groot moeite onder polisie-geleide daarin geslaag om veiligheid te bereik.³⁷

Beyers en baie Afrikaners was geskok oor die voorval. Jopie Fourie het dit later as een van sy redes aangevoer hoekom hy gerebelleer het, terwyl ds. Van Broekhuizen die volgende in hierdie verband kwyt geraak het: "Hier was feitlik die begin van die Protes en van die sogenaamde Rebellie."³⁸ Die gebeure van 10 Oktober het daartoe bygedra dat Beyers besluit het om in die toekoms dergelike voorvalle te vermy deur hom in al hoe groter mate te onttrek en nie meer aan enige vergadering deel te neem nie.³⁹ Hierdeur het Kemp die enigste oorblywende leier van aansien in Transvaal geword. Dit was 'n betekenisvolle ontwikkeling: Kemp was 'n geesgenoot van Manie Maritz wat op hierdie stadium sou probeer om met behulp van die Duitsers 'n staatsgreep teen die regering deur te voer.

---

35. Ds. C.A. Neethling en J.M. de Wet: Lewensskets van Jopie Fourie, pp.23-33.

36. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.48.

37. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.35; S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.G. Beyers getuig, pp.206-207; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, pp.48-49.

38. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.116.

39. F.E.T. Krause-versameling, A.333, vol.20, Oorlog en Rebellie (ongepagineerd).

Manie Maritz rebelleer

Op 10 Oktober 1914 het die regering berig ontvang dat luit.-kol. Manie Maritz na die Duitsers oorgeloop en 'n ultimatum aan die regering gerig het, dat tensy hy voor die volgende oggend 10h00 'n waarborg van die regering ontvang dat genls. Hertzog, De Wet, Kemp, Beyers en C.H. Muller toegelaat sal word om hom by sy hoofkwartier te besoek om hom instruksies te gee, hy 'n aanval op Upington, Kakamas en ander sentra sou loods.⁴⁰ Daar is verder berig dat Maritz 60 manskappe en offisiere, wat nie saam met hom wou rebelleer nie, aan die Duitsers oorgelewer het, dat hy die uniform van 'n Duitse generaal dra en dat hy die Vierkleur gehys het. Verder is ook onthul dat hy 'n ooreenkoms met die Duitse goewerneur, dr. Theodor Seitz, aangegaan het wat die onafhanklikheid van 'n republikeinse Suid-Afrika sou waarborg.⁴¹

Manie Maritz het reeds vroeg in September 1914 vanaf sy hoofkwartier op Calvinia na Upington en Kakamas gegaan, waar die oefenkampe onder sy beheer gestasioneer was. Daar het hy op 23 September 'n telegram van Smuts ontvang waarin hy versoek is om sy troepe vanaf Kakamas na Schuitdrift te verskuif en om sy troepe by Upington na die grens, in die rigting van Ukamas, te stuur. Sodoende sou dit hom in staat stel om met brig.-genl. Lukin saam te werk wanneer laasgenoemde na Warmbad opruk.⁴² Maritz se troepe het egter nie net uit vrywilligers bestaan nie, maar grootliks uit jongmanne wat in die oefenkampe saamgetrek was. Vir Maritz was hierdie versoek van Smuts teenstrydig met die onderneming wat die regering gegee het, naamlik dat net vrywilligers vir hierdie inval gebruik sou word. Gevolglik het hy

---

40. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelleie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.26.

41. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelleie in Zuid-Afrika, p.32 en p.125.

42. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelleie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.22; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelleie in Zuid-Afrika, p.17.

op 25 September die regering in kennis gestel dat hy nie aan die versoek gehoor kan gee nie, aangesien sy troepe nie goed toegerus was nie. Hy het ook gemeld dat die versoek strydig was met die onderneming dat slegs vrywilligers gebruik sou word en gevolglik het hy die regering versoek dat hy toegelaat moes word om sy bedanking in te dien, indien die opdragte nie gewysig word nie.⁴³

Smuts het gereageer deur Maritz te versoek om die bevel aan maj. B. Enslin te oorhandig en so spoedig moontlik na Pretoria te kom.⁴⁴ Smuts het ook intussen inligting van Enslin ontvang dat Maritz met die Duitsers onderhandel het en dat 'n kritieke situasie kan ontstaan indien Maritz se bedanking aanvaar word. Gevolglik is 'n skaakmat bereik: Smuts wou nie Maritz se bedanking aanvaar nie en Maritz wou ook nie die bevel van sy troepe aan Enslin oorhandig nie.⁴⁵

Op 2 Oktober het Maritz afskrifte van sy korrespondensie saam met sy vrou aan genl. Hertzog gestuur en met sy troepe nader aan die grens beweeg, waar hy op 4 Oktober te Van Rooisvlei aangekom het. 'n Paar dae later het hy met die Duitsers kontak gemaak, van hulle wapens verkry en 'n verdrag gesluit wat die onafhanklikheid van Suid-Afrika sou waarborg.⁴⁶ Op 9 Oktober het hy sy troepe ingelig oor sy besluit om na die Duitsers oor te stap. Diegene wat nie wou saamwerk nie is gearresteer en as krygsgevangenes na Duitse gebied gestuur. Die volgende dag het Maritz vir maj. Ben Bower gestuur om die regering van sy optrede in

-
43. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.18.
  44. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, Bylaag Q, p.143.
  45. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.20.
  46. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Bylaag H, p.125.

kennis te stel. Voortvarend en uitdagend soos altyd het Maritz 'n sydelingse klap na Smuts gemik met sy verklaring dat hy instruksies van die voorgenoemde generaals afwag.⁴⁷

Hoewel die regering die Maritz-rebellie aan die bedanking van Beyers as kommandant-generaal gekoppel het,⁴⁸ het hulle nietemin onverklaarbaar opgetree in hul hantering van die hele Maritz-aangeleentheid en hul sodoende aan kritiek blootgestel.

J.H. Conradie het in sy getuienis voor die Geregtelike Kommissie die regering daarvan beskuldig dat hulle nie werklik met Maritz tot 'n vergelyk wou kom nie en dat hulle hom doelbewus aan 'n lyntjie gehou het.⁴⁹ H.S. Webb draai geen doekies om nie en beskuldig die regering van misdadige dubbelhartigheid.⁵⁰

Genl. Botha het oud-president Steyn van Maritz se optrede in kennis gestel, blykbaar om dié gesiene Afrikanerleier te beweeg om sy invloed te laat geld ten einde 'n algemene opstand te voorkom.⁵¹ Pres. Steyn se antwoord aan Botha was dat hy dit nie moeilik vind om verraad af te keur òf om die daad van Maritz en sy volgelinge te veroordeel nie. Waar hy egter 'n woord tot die volk moes spreek, moes hy eerlik en openhartig wees en ook die regering se oorlogsbesluit afkeur. Hy sou moes meld dat hy Botha reeds drie jaar vantevore teen so 'n beleid gewaarsku het en dat hy by die uitbreek van die oorlog die waarskuwing aan Smuts herhaal het. Tot sy leedwese is sy welmenende raad nie gevolg nie en as gevolg van die beleid van die regering het 'n aantal

---

47. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.31; U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.26.

48. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.25.

49. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, J.H. Conradie getuig, p.289.

50. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.68.

51. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Bylaag J, p.125.

offisiere en manskappe, wat volgens sy mening lojaal was, rebelle geword. Hy het Botha ingelig dat 'n brief deur hom geskryf, nie die gewenste uitwerking sou hê nie en meer kwaad as goed kon doen. Hy was van mening dat hy hom nie in die saak kon bemoei sonder om sy standpunt te verduidelik nie, aangesien hy dit aan homself en die volk verskuldig was. Sy siekte het hom verplig om buite die stryd te staan; hy sou egter in stilte sy invloed laat geld om die gemoedere tot bedaring te probeer bring.⁵²

Botha was geskok oor Steyn se houding, aangesien daar vir hom geen verband was tussen die regering se beleid en Maritz se verraad nie.⁵³ Verskeie beroepe is ook op Hertzog gedoen om Maritz se optrede te veroordeel, maar sy posisie was nog moeiliker as dié van pres. Steyn, aangesien sy naam deur Maritz genoem was as een van die persone van wie hy instruksies wou ontvang. Aan Reuter het Hertzog gesê dat hy dit nie as gewens beskou om 'n verklaring uit te reik nie, want dit sou nie in belang van die land wees nie, aangesien hy verneem het dat daar pogings aangewend sou word om bloedvergieting te voorkom en dat hy sy dienste in hierdie verband aan die regering aangebied het.⁵⁴

Krygswet

Genl. Smuts, wie se hand in die Maritz-episode duidelik sigbaar is omdat hy Maritz deur al sy verdragingstaktiek insake laasgenoemde se bedanking feitlik gedwing het om te rebelleer, het sake nou verder tot voordeel van die regering gemanipuleer: kol. Coen Brits, wat gestuur is om Maritz se bevel oor te neem, is beveel om Smuts telegrafies op hoogte van sake aan die Duitswes-grens te bring. Ná ontvangs van Brits se telegram, wat die

---

52. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Bylaag J, p.126.

53. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p. 250.

54. De Volkstem, 20.10.1914.

indruk moes wek dat sekere Afrikaner-generaals (Hertzog, Kemp, Beyers, Muller, De Wet) saam met Maritz in 'n sameswering betrokke was, het die regering op 12 Oktober krygswet⁵⁵ afgekondig en terselfdertyd is die opstand van Maritz wêreldkundig gemaak.⁵⁶ Die Transvaalse kommandante is in kennis gestel van Maritz se voorneme om die noordweste van Kaapland binne te val, dat versterkings nodig was en dat daar gevolglik gekommandeer moes word. Elke kommandant moes 'n 100 man kommandeer en op 15 Oktober slag gereed wees. Werwingswerk moes eers onder dié wat vrywillig wou gaan veg gedoen word en indien daar nie genoeg vrywilligers gevind kon word nie, moes hulle die geledere met ongetroudes en die mees gewilliges aanvul.⁵⁷ Laasgenoemde instruksies van die regering dien as bewys dat die regering daarvan bewus was dat die kommanderingsbevel ongewild sou wees. Dit was die omstandighede waartydens die vergadering wat na die oproerige Potchefstroom-vergadering in die vooruitsig gestel is, sou plaasvind.

Die Kopjesvergadering van 13 Oktober 1914

Op 12 Oktober het Kemp, Jacques Pienaar, P.J. Liebenberg, Apie Bezuidenhout en G.J. Greeff vanaf Potchefstroom na Kopjes vertrek. Kort voor hulle vertrek, het hulle van die Maritz-rebellie te hore gekom. Kemp het dadelik gereageer en gesê dat hy min geloofwaardigheid aan die regeringskennisgewing heg. Volgens sy oordeel was Maritz tot die daad gedwing, omdat die regering geweier het om sy bedanking as offisier te aanvaar. Kemp was natuurlik bewus daarvan dat Maritz gaan bedank en gevolg-

-
55. Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, 12.10.1914, pp.1-2.
56. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.25 (sien bylae D).
57. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.34 (sien bylae E).

lik het dit nie vir hom as 'n verrassing gekom nie. Liebenberg het die berig in 'n veel ernstiger lig beskou en die ligsinnigheid waarmee Kemp die bedanking afgemaak het, het hom ontstel.⁵⁸

Volgens Liebenberg het hy saam met Jacques Pienaar in laasgenoemde se motor na Kopjes gereis. Toe hy van Pienaar verneem waaraan al die opgewondenheid toegeskryf kon word, sou Pienaar geantwoord het deur glo die geheim van 'n komplot te ontvou, wat slegs deur die onverwagte dood van De la Rey verydel sou gewees het.⁵⁹ Pienaar het later in sy verweer verklaar dat hy slegs enkele van die gerugte, wat oor die hele land rondgewaai het, aan Liebenberg oorvertel het.⁶⁰ Selfs die deeglike ondersoek deur die Parlementêre Gekose Komitee en deur die Geregtelike Kommissie na hierdie sogenaamde sameswering, kon geen bewyse daarvoor vind nie om die eenvoudige rede dat daar geen sodanige sameswering bestaan het nie.⁶¹

De Wet het via Bloemfontein na Kopjes gereis, aangesien hy die aangeleentheid vooraf met pres. Steyn wou bespreek. Met sy aankoms op Bloemfontein het hy die eerste keer van die Maritzrebellie verneem. Hertzog was ook op hierdie tydstip by Onze Rust waar hy die korrespondensie tussen Maritz en Smuts, wat hy vanaf Maritz ontvang het, aan Steyn en De Wet openbaar het. Hulle het nou besef dat, terwyl die regering op 23 September aan die burgers by Kopjes die versekering gegee het dat slegs vrywilligers vir die Duitswesveldtog gebruik sou word, Smuts op dieselfde dag aan Maritz opdrag gegee het dat 'n nie-vrywilligers-

-
58. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.36.
59. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, P.J. Liebenberg getuig; U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.27.
60. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.60.
61. Vergelyk G.D. Scholtz: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914, pp.344-345.

mag oor die grens moes trek.⁶² Ten spyte van hierdie ooglopende dubbelhartigheid aan die kant van Smuts, het Steyn vir De Wet gemaan om nie oorhaastig op te tree nie.

Die vergadering is gehou in die pastorie van ds. I. Ferreira, die plaaslike N.G. predikant. Vanuit die Vrystaat was teenwoordig: genls. De Wet, Hendrik Serfontein, Nicolaas Serfontein, Jan Brand Wessels, Rocco de Villiers en kommandante I. Meyer en J. Furstenburg. Vanuit die Transvaal was teenwoordig genls. Jan Kemp, Jacques Pienaar, Apie Bezuidenhout, P.J. Liebenberg, Piet Grobler, di. L.P. Vorster, H.D. van Broekhuizen en D. Fouche. Beyers was na die gebeure van 10 Oktober nie teenwoordig nie, aangesien hy besluit het om hom uit die openbare lewe te onttrek en geen verdere vergaderings by te woon nie.⁶³ Ongeveer tweehonderd burgers het vir die vergadering opgedaag maar aangesien krygswet die vorige dag afgekondig is, is dit gerade geag om nie 'n volksvergadering te hou nie, maar slegs 'n informele vergadering en De Wet het die burgers dienooreenkomstig ingelig.

Ds. Ferreira het die vergadering met gebed geopen en daarna die vergadering verlaat. Genl. De Wet was eerste aan die woord. Hy het verduidelik dat aangesien hulle byeen was onder krygswet, hulle nie 'n voorsitter kon kies nie. Hy het elkeen versoek om openhartig te praat, al was die saak ook teen die algemene gevoel van die vergadering. Voorts het hy gemeld dat die oorspronklike gedagte was om 'n protesvergadering by Vereeniging te hou, maar as gevolg van die krygswet was dit nou onmoontlik om dit te doen.⁶⁴ Volgens De Wet het die meerderheid van die parlamentslede wel ten gunste van deelname besluit, maar die volk het geen geleentheid gehad om sy afkeur daaroor uit te spreek nie.⁶⁵ Voorts het hy allerlei alternatiewe uitgespel:

---

62. S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.155.

63. F.E.T. Krause-versameling, A.333, vol.20; Oorlog en Rebelle (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.256.

64. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.64.

65. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.11, p.9.

om Maritz te help; om nieteenstaande die krygswet 'n protesvergadering te hou, of lydelike verset te bevorder onder die wat gekommandeer word.

Daar was ook diegene teenwoordig wat gewaarsku het dat die regering alle mag in die hande het en dat die protesteerders gearrester sou word. Hulle was van mening dat aangesien die parlement beslis het en hulle nou anders wou optree, hulle as rebelle beskou sou word. Die gedagte is ook geopper dat die regering besig was om die volksiel te vermoor en harde woorde is gebesig teen die optrede van Botha en Smuts.⁶⁶ Na uitgerekte en verantwoordelike oorlegpleging is die volgende besluite geneem: dat die Verdedigingsmag vanaf die grens teruggeroep moes word; dat die kommandering van burgers vir diens in Duitswes onmiddellik gestaak word; dat die Verdedigingswet van 1912 alleenlik bedoel was om Suid-Afrika te verdedig en nie om offensief op te tree nie, met ander woorde daar kon slegs defensief optree word by geval van 'n Duitse aanval; dat toestemming verleen word om 'n groot volksvergadering te hou om die volk ten opsigte van die parlamentsbesluit te toets, of om alternatiewelik 'n volkstemming of referendum oor die oorlogsbesluit te reël. Ten slotte sou 'n deputasie aangewys word om die besluite van die vergadering aan die regering voor te lê. Hierdie deputasie sou by 'n latere vergadering op 22 Oktober, op die plaas Middellyn naby Kopjes, verslag doen.⁶⁷

Die vergadering het probleme ondervind om lede vir die voorgestelde deputasie te werf. Jan Kemp, De Wet en Piet Grobler het botweg geweier om hulle as lede van die deputasie beskikbaar te stel. Die rede vir hulle weiering was naamlik dat die regering nog nie op die Lichtenburg-vertoeë geantwoord het nie

---

66. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.36-37.

67. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.2.

en hulle gevoel het dat 'n deputasie nie aan die doel sou voldoen nie. Daar is toe nege afgevaardigdes gekies, naamlik J.B. Wessels, D. Fouché, R.P. Serfontein, Rocco de Villiers, Apie Bezuidenhout, di. Louis Vorster, I. Ferreira, S. Naude en H.D. van Broekhuizen.⁶⁸ Laasgenoemde het egter geweier om te gaan en Liebenberg het homself bereid verklaar om in ds. Van Broekhuizen se plek te dien, waarop Apie Bezuidenhout gedreig het om hom te onttrek indien Liebenberg gekies sou word.⁶⁹ Vervolgens is by die keuse van Liebenberg volstaan.

Daar is dadelik 'n telegram aan genl. Botha gestuur waarin daar 'n onderhoud vir die volgende dag aangevra is. Die vergadering het verdaag om sodoende die deputasie in staat te stel om dieselfde middag die trein na Pretoria te haal. De Wet is ook saam Pretoria toe, maar nie as lid van die deputasie nie. Voor sy vertrek het De Wet vir Nicolaas Serfontein opdrag gegee om pres. Steyn en Hertzog op hoogte te bring van die gebeure en hulle, sowel as ander voormanne in die Vrystaat, te vra om op 22 Oktober die beplande vergadering by te woon.⁷⁰ Nadat Kemp en Apie Bezuidenhout 'n lys van verteenwoordigers van die Wes-Transvaal, wat na die beplande vergadering uitgenooi moes word, opgetrek het, het hulle na Potchefstroom teruggekeer.

Op 14 Oktober het die deputasie 'n onderhoud met Botha, die Minister van Justisie, N.J. de Wet, en die Minister van Mynwese, F.S. Malan, gevoer. Dit is opvallend dat Smuts as Verdedigingsminister wat tog intiem gemoeid met die aangeleentheid was, deur sy afwesigheid geskitter het. Botha het sy taktlose en ongevoelige kollega klaarblyklik doelbewus van die deputasie weggehou.

---

68. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.37.

69. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.260.

70. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.37-38; U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, pp.28-29; Frederik Rompel-versameling, W.213, nr.4, p.3; H. Oost: Wie is die Skuldige?, p.186.

Dit was 'n stormagtige vergadering wat vier uur geduur het.⁷¹ Die woordvoerders van die deputasie was Brand Wessels en Louis Vorster. Hulle wou weet wat die regering se antwoord op die Lichtenburg-besluit was en het die regering versoek om die invalsmag uit Duitswes terug te roep. Slegs een antwoord is aan hulle verskaf, naamlik dat die regering die aanname van voorstelle wat teenstrydig met die besluit van die parlement is en boonop tydens 'n openbare vergadering aangeneem is, afkeur.⁷² Hierna het die vergadering amper hand uitgeruk. Die humeure en argumente het vuurwarm geword. Botha kon hom later nie meer bedwing nie en in woede uitgebars: "Julle wil rebelleer! Daar is 'n komplot met Maritz! 'K weet alles van julle geheime ooreenkomste met die Duitsers! 'K sal julle alger laat vang en in die tronk sit. Julle moet oppas."⁷³ Botha het geweier om aan enige van die versoeke van die deputasie gehoor te gee. Voor die onderhoud beëindig is, het hy vaderlike raad aan die afvaardiging gegee: "Gaan huis toe, ons gaan ons planne uitvoer volgens die parlement besluit."⁷⁴

Botha se standpunt het Liebenberg so beïnvloed dat hy nie saam met die deputasie vertrek het nie, maar agtergebly en Botha van sy steun in die toekoms verseker het. Hy het Botha ook ingelig oor De Wet se toespraak op 13 Oktober en van die voorgenome vergadering op 22 Oktober. Gevolglik het Botha hom versoek om die vergadering by te woon en hom in te lig oor die gebeure, maar Liebenberg het geweier.⁷⁵

---

71. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.262.

72. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.65.

73. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.11, p.15; U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.383.

74. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.383.

75. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.J. Liebenberg getuig, pp.144-145.

Na afloop van die vergadering het die deputasie na Beyerheim vertrek, waar Beyers op hulle gewag het. De Wet en Van Broekhuizen het ook daar opgedaag en terwyl hulle besig was om die verloop van gebeure weer in oënskou te neem, het Beyers 'n boodskap ontvang dat Botha hom dringend wou spreek, waarop Beyers na Botha se kantoor vertrek het.⁷⁶ Reeds tydens 'n vorige onderhoud het Botha vir Beyers versoek om na die Duitswesgrens te gaan en om Maritz te gaan spreek, maar Beyers het geweier.⁷⁷

Na sy terugkeer het Beyers hulle meegedeel dat Botha hom verwittig het dat die regering met die voorgenome Duitswesveldtog voortgaan en dat die teenstanders daarvan tevergeefs teen die prikkels skop. Genl. De Wet se reaksie hierop was dat hy niks verder te sê het nie. Daarop het hy hulle verlaat.⁷⁸ Tydens die gesprek wat daarna gevolg het, het lede van die afvaardiging by Beyers aangedring dat hy die vergadering op 22 Oktober moes bywoon, maar Beyers was onwillig om enige belofte in hierdie verband te doen.⁷⁹

Die opstand van Claasen te Lichtenburg

Intussen het die regering links en regs burgers gekommandeer, want die vrywilligersplanne wou maar net nie mooi vlot nie. Verder is die situasie gekompliseer deur die "verraaier Maritz" wat gevang en gestraf moes word.⁸⁰ As gevolg van die komman-

-
76. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.G. Beyers getuig, p.209.
77. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.390.
78. S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, P.G. Beyers getuig, p.209.
79. F.E.T. Krause-versameling, A.333, nr.20, Oorlog en Rebelle (ongepagineerd).
80. Harm Oost-versameling, A.69, nr.28, Rebelle 1914-15, p.124; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.261.

deringsbevele van 11 Oktober⁸¹ het die offisiere van die Lichtenburgse distrik, te wete A.P. Visser, H.J. Lombard en F.G.A. Wolmarans, besluit dat hulle kommando's op 19 Oktober by Lichtenburg byeen sou kom, om daar georganiseer en toegerus te word.⁸² Kommandant Visser, wat baie agterdogtig was oor die optrede van sy kollega Wolmarans, het op Sondag 18 Oktober vir Smuts per telegram gewaarsku en hom versoek om Wolmarans na Pretoria te ontbied en hom daar te hou totdat die kommando vanaf Lichtenburg vertrek het.⁸³ As gevolg hiervan het Wolmarans dieselfde aand nog instruksies ontvang dat hy na Pretoria moes gaan, maar hy het egter in gebreke gebly om aan hierdie opdrag te voldoen en het gedurende die nag uit Lichtenburg vertrek, nadat hy sy kommando onder bevel van veldkornet Izak Claasen gelaat het.⁸⁴

Op Maandag 19 Oktober het Visser, wat vir muitery onder sy manskappe gevrees het, opdrag gegee dat die kommando's per trein na Potchefstroom moes vertrek. Daardie middag het die manskappe op Lichtenburgstasie byeengekom. Nadat daar met die laai van die perde 'n aanvang geneem is, het Claasen vir Visser genader en geëis dat laasgenoemde nie met sy manskappe teen Maritz moes optrek nie. Voorts het Claasen opgemerk dat "hij bereid was teen enige kaffer te vechten, doch hij zou zeker niet het bloed van zijne vaderen in het stof vertreden voor enigen".⁸⁵

-
81. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p. 29.
82. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.30; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.38.
83. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.38.
84. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.30; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.38.
85. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.40.

Visser het Claasen daaraan herinner dat die regering uitdruklik verklaar het dat enigeen wat onwillig was om te gaan na hulle huise en plase moes terugkeer; daarom het hy hom versoek dat hulle gewere en perde, wat regeringseiendom was, teruggegee moes word. Claasen het egter geweier en verklaar dat hulle gewere en perde nodig gehad het. Daarop het hy weggeroep terwyl hy uitroep: "Laat hen die mij lief heeft mij volgen!"⁸⁶ Ongeveer een honderd en vyftig manskappe het hom gevolg in die rigting van Treurfontein. Vervolgens het Claasen ook bevele uitgereik dat alle burgers in sy distrik op 21 Oktober 'n vergadering te Haakboschlaagte, naby Lichtenburg, moes bywoon. Dit sou deur Kemp toegesprek word.⁸⁷ Kommandante Visser en Lombard het met die oorblywende manskappe, ongeveer eenhonderd en sestig, na Krugersdorp vertrek.

Die Kopjesvergadering van 22 Oktober 1914

Die begeerte was om die tweede Kopjesvergadering veel meer verteenwoordigend te maak as die eerste één, maar krygswet het meegebring dat slegs C.G. Fichardt uit die Suid-Vrystaat opgedaag het en geeneen uit die Oos-Transvaal nie. Fichardt het 'n spesiale boodskap vanaf pres. Steyn gebring wat hulle aangemoedig het om die protesvergaderings voort te sit.⁸⁸ Onder die aanwesiges was Kemp, De Wet, Brand Wessels, Nicolaas Serfontein en F.G.A. Wolmarans. Genl. P.J. Liebenberg was nie teenwoordig nie, aangesien hy "geliebenberg"⁸⁹ het. Genl. Beyers was om "veiligheidsredes" nie teenwoordig nie (aangesien hy hom na die

---

86. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.40; U.G.10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.30.

87. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.30.

88. M.C.E. van Schoor: Rebelle, Die Huisgenoot, 21.8.1964, p.19.

89. M.C.E. van Schoor: Rebelle, Die Huisgenoot, 21.8.1964, p.19: Dit is soos Liebenberg se oorloper later onder die rebelle bekend gestaan het.

10 Oktober-voorval uit die openbare lewe onttrek het). Hy het P.B. Engelbrecht gestuur om die rede vir sy afwesigheid aan die vergadering te verstrek en om die vergadering mee te deel dat hy hom sou neerlê by enige besluit wat deur die vergadering geneem sou word.⁹⁰ Daar het ook gewapende burgers by die vergadering opgedaag, maar hulle is nie by die besprekings toegelaat nie.

Tydens die vergadering is daar verslag gedoen oor die deputasie se mislukte besoek aan Botha. Die algemene gevoel van die vergadering was dat die saak nie sommer net daar gelaat kon word nie.⁹¹ Daar was egter geen eenstemmigheid oor verdere optrede wat gevolg moes word nie. De Wet was van mening dat lydelike verset laat vaar moes word, terwyl ander weer daarmee wou volhard. Allerlei planne is aan die hand gedoen, dog geeneen van die voorstelle was geskik om die ingewikkelde problematiek van die oomblik die hoof te bied nie.⁹² Dit was nie soseer die geval van planloosheid nie, maar eerder 'n weiering om die enigste oorblywende alternatief te oorweeg. Dit was om Maritz se voorbeeld te volg en in opstand te kom. In hulle harte het hulle almal al lankal gerebelleer, maar om dit in daade om te sit, het geloof geverg wat berge kon versit.

Die uiteindelijke besluit van die vergadering was geen oplossing nie, slegs die uitstel van die skynbaar onvermydelike en die afskuif van verantwoordelikhede op twee mense se skouers:

"Nademaal het Hollands-Zuid-Afrikaanse Volk van de Oranje-Vrystaat en Transvaal verdrukt word, besluit de vergadering alle verdere maatregelen toe te vertrouwen aan generaal Beyers in de Transvaal en generaal De Wet in de Oranje-Vrystaat."⁹³ Op

---

90. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.253-254.

91. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.262.

92. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.264-266.

93. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.31; U.G. 46-'16, Rapport van de Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.40; S.C. 1-'15, Report of the Select Committee on Rebellion, C.G. Fichardt getuig, p.297.

hierdie twee Boereleiers het nou die sware las gerus om 'n weg te vind wat die regering sou dwing om na die nasionaalvoelende Afrikaners te luister. Albei hierdie leiers het hulle as deur God geroepe beskou om as volksleiers op te tree. De Wet het ernstig met die gedagte geworstel hoe hy sy voorneme van wapengeweld met sy godsdienstige beskouing kon versoen, terwyl Beyers 'n vaste geloof gehad het dat die Afrikaner nie sy vryheid deur die loop van 'n geweer sou verkry nie, maar deur protesbewegings. Dit is merkwaardig dat die twee leiers op wie se skouers die verdere verloop van sake gerus het, nie eens eenstemmig was oor die verdere optrede van die protesteerders nie. Verder het die afkondiging van krygswet verhinder dat hierdie twee leiers mekaar van aangesig tot aangesig kon ontmoet. Die gevolg was verdeelde leierskap en, erger nog, 'n gebrek aan gekoördineerde optrede.⁹⁴ Dit kon slegs vir Botha en Smuts bevoordeel.

Botha het op dieselfde dag dat die Kopjesvergadering van 22 Oktober plaasgevind het, 'n brief aan pres. Steyn gerig⁹⁵ waarin hy hom meegedeel het dat volgens beskikbare inligting, voorbereidings getref word vir 'n algemene opstand en dat Kemp, Beyers en De Wet aan die hoof daarvan staan.⁹⁶ Voorts het hy pres. Steyn versoek, dat aangesien hierdie leiers na hom sou luister, hy 'n brief aan hulle moes stuur, waarin hy hulle versoek om hom (Steyn) te kom spreek.⁹⁷ Pres. Steyn het dadelik aan hierdie noodroep van Botha gevolg gegee en op 24 Oktober sy seun Colin met 'n brief aan elk van bogenoemde drie generaals gestuur, waarin hy hulle versoek het om hom so gou as moontlik op sy plaas, Onze Rust, te kom spreek.

---

94. M.C.E. van Schoor: Rebellie, Die Huisgenoot, 21.8.1964, p.27.

95. H. Oost: Wie is die Skuldiges?, p.272.

96. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.127.

97. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.290-291.

Colin Steyn het eers in Pretoria aangedoen, waar hy ook aan Botha 'n brief van sy vader oorhandig het. Hierin het Steyn vir Botha verseker dat hy alles in sy vermoë sou doen om 'n burgeroorlog te vermy.⁹⁸ Tydens Colin se besoek aan Botha is daar besluit dat aangesien Kemp 'n ondergeskikte was, dit nie nodig was om met hom te onderhandel nie.⁹⁹ Nog dieselfde dag het Colin na Damhoek vertrek om die brief aan Beyers te oorhandig. Laasgenoemde het hom verseker dat hy Steyn sou besoek indien De Wet ook daartoe bereid sou wees.

As gevolg van voortdurende dreigemente het Beyers op 19 Oktober Pretoria verlaat en na die plaas van J.J. Wolmarans, in die Scheerpoortomgewing gegaan. Spoedig het die burgers verneem dat Beyers hom te Scheerpoort bevind en gevolglik het ongeveer 200 burgers uit die omgewing sporadies hulle opwagting by hom gemaak. Hierdie burgers was almal gekant teen die Suidwesveldtog en het geweier om aan die kommanderingsbevel van hulle kommandant, S.F. (Sarel) Alberts, wat op 2 Oktober uitgereik is, gehoor te gee.¹⁰⁰ Beyers het dit duidelik aan die burgers gestel dat hy teen die Suidwesveldtog gekant was, maar terselfdertyd beklemtoon dat hy oortuig was dat daar op konstitusionele wyse gepoog moes word om die regering van sy voorneme om Suidwes binne te val, te laat afsien. Om Beyers se veiligheid te verseker het die burgers op eie inisiatief 'n gewapende lyfwag van 25 man voorsien.¹⁰¹ Aangesien die regering weldra bewus was van Beyers se doen en late en omdat Beyers nie meer te Scheerpoort

-
98. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.28.
99. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.35.
100. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, S.F. Alberts getuig, p.157.
101. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.70.

veilig was nie, is daar besluit dat hy na Damhoek, 'n plaas in die Magaliesberge 32 kilometer wes van Pretoria, sou gaan. Op 22 Oktober het Beyers daarheen vertrek en spoedig het al meer en meer burgers, wat gekant was teen die kommanderingsbevele, hulle by hom kom voeg.

Dit was bepaald 'n mistasting aan die kant van Botha en Colin Steyn om Jan Kemp as 'n "ondergeskikte" af te maak wat nie die gebeure ingrypend kon beïnvloed nie. Kemp was reeds sedert 1912 vertrouwd met Maritz se oogmerke en verder het hy tydens die staf-offisiersvergadering van 14 Augustus 1914 andermaal met Maritz oorleg gepleeg. Meer nog: hulle was geesgenote, albei onverskrokke, gesoute krygsmanne wat vir geen duiwel sou stuit nie. Botha was skynbaar ook nie bewus daarvan dat Kemp reeds vroeër akkoord gegaan het met De la Rey se plan om deur middel van 'n staatsgreep sy bewind omver te werp nie. Botha het blykbaar ook nie oor werklike betroubare gegewens ten opsigte van Kemp beskik nie, omdat hy tydens die Kopjesvergaderings deurgaans op die agtergrond gebly het in die teenwoordigheid van De Wet en die hoë agting wat Beyers steeds geniet het. Na die tweede Kopjesvergadering sou Kemp steeds sterker na vore tree en namate die protesbeweging as gevolg van krygswet sy momentum verloor het, besluit om meer aktief op te tree. Die weifelende houding van Beyers het Kemp skynbaar ook geleidelik meer aansien besorg as wat Botha aan hom wou toeken.

Jan Kemp in Wes-Transvaal

Adv. F.E.T. Krause verklaar dat almal wat die vergadering by Kopjes op 22 Oktober bygewoon het, ongetwyfeld onder die indruk verkeer het dat De Wet uit protes teen die regeringsoptrede insake Suidwes-Afrika, met die mobilisering van gewapende kommando's sou begin.¹⁰² Ofskoon Kemp in dieselfde gees verklaar het dat

---

102. F.E.T. Krause-versameling, A.333, vol.20, Oorlog en Rebellie (ongepagineerd).

die verteenwoordigers wat die vergadering bygewoon het na hulle onderskeie distrikte sou terugkeer om te organiseer met die oog op 'n uiteindelijke rebellie, het hy nietemin teenstrydig daarmee ook die mededeling gemaak dat die doel met die organisering van die distrikte was om 'n reuse protesbetoging teen die regering se oorlogsbeleid te hou in 'n poging om die regering langs daardie weg te verlam.¹⁰³

Volgens Kemp is daar ook op hierdie vergadering ooreengekom dat hy dadelik met Beyers in verbinding sou tree en onmiddellik met die mobilisasie van lojale burgers in Transvaal sou begin.¹⁰⁴ Terselfdertyd sou De Wet die Vrystaters mobiliseer. Verder is beplan dat De Wet 'n paar kommando's in die Vrystaat sou agterlaat en met die res langs die suidelike oewer van die Oranjerivier opruk, totdat hy met Maritz kontak maak. Kemp sou met 'n kommando langs die noordelike oewer van die Oranjerivier trek, totdat hy Maritz bereik. Daarvandaan sou hulle dan gesamentlik terugkeer met wapens en ammunisie.¹⁰⁵

Gedurende die namiddag van 22 Oktober het Jan Kemp en die ander Transvaalse afgevaardigdes vanaf Kopjes vertrek. Kemp, Bezuidenhout, P.R. Kock, J.C. Bodenstien het in laasgenoemde se motor gereis, terwyl F.G.A. Wolmarans, Danie Flemming en Jack Smith saam met veldkornet Steinman in sy motor gereis het. Die Rustenburgers, te wete Danie Fouché, Hendrik Riekert, B. van Heerden en Wynand Malan het in laasgenoemde se motor gereis. Die paaie was in 'n swak toestand en die motor van Malan het herhaaldelik daardie namiddag en nag onklaar geraak.

---

103. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.268.

104. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.267.

105. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.266.

Gerugte het reeds die ronde gedoen dat daar lasbriewe uitgereik was vir die inhegtenisname van Kemp, Pienaar en Wolmarans.¹⁰⁶ Die nag het die regering 'n padblokkade buite Klerksdorp, of die Potchefstroom-Klerksdorppad opgestel, maar as gevolg van Kemp en sy reisgenote se omsigtigheid het hulle daarin geslaag om die vangstrik te ontwyk.¹⁰⁷ Kemp het na die plaas van 'n sekere Van Vuuren, naby Klerksdorp, gegaan en daarvandaan sy hoof-offisiere uitgestuur om die burgers te versoek om hom op 27 Oktober te Haakboschlaagte te ontmoet.¹⁰⁸ Later die dag het Kemp, vergesel van F.G.A. Wolmarans, sy sekretaris Bodenstein en Cassie Groenewald op Jansie Jooste se plaas gearriveer. Kemp het Jooste versoek om 'n rapport na Beyers, wat naby Krugersdorp in die Magaliesberge was met sy kommando, te neem waarin hy hom versoek om hom op 27 Oktober by Haakboschlaagte te ontmoet, sodat hy van Beyers kon verneem wat sy verdere optrede sou wees aangesien Beyers, ooreenkomstig die Kopjesbesluit van 22 Oktober moes besluit watter vorm van protes in Transvaal teen die Suidwesveldtog geneem moes word. Jooste het vir Beyers by Damhoek aangetref en die rapport van Kemp aan hom oorhandig. Juis op hierdie stadium het Colin Steyn ook met die brief van sy vader by Beyers opgedaag waarin pres. Steyn hom versoek het om na Onze Rust te kom.

Kemp en Jooste het afgespreek dat Jooste hom op Maandag 26 Oktober voor 11h00 op Middelbult sou ontmoet om hom die antwoord van Beyers te bring. Op sy terugtog het Jooste hom in regeringsmanne vasgery, maar aangesien die boodskap so goed versteek was, het hulle dit nie gevind nie en is hy nie aangehou

---

106. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.36; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.269.

107. F.J. du Toit Spies: Rebelle - Dagboek van Jansie Jooste: Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.87; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.81.

108. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.81.

nie. Om 10h30 dié Maandagoggend (26 Oktober) het Jooste by Middelbult aangekom en Kemp met 500 burgers by die huis van P. Smit aangetref. Die burgers het gewag om te verneem wat Kemp beplan en gevolglik het Kemp en Jooste, vergesel van F.G.A. Wolmarans, na 'n vertrek in die opstal gegaan waar Jooste die rapport aan Kemp oorhandig het. Hierin het Beyers hom verwittig dat hy nie aan sy versoek kon voldoen om op 27 Oktober na Haakboschlaagte te kom nie. Hy het Kemp versoek om hom so spoedig as moontlik by Steenbokfontein, in die distrik Rustenburg, te ontmoet.¹⁰⁹ Kemp was hoogs ingenome met die nuus.

Hierna het hulle na buite gegaan waar Kemp die burgers toegesprek het. Hy het verklaar dat almal moes aansluit en nie draad-sitters moes bly nie, want hulle het 'n groot taak gehad om te verrig.¹¹⁰ Voorts het hy verduidelik dat hulle op 27 Oktober op Haakboschlaagte sou vergader om te protesteer teen die Duitswesveldtog en dat die vorm van protes deur Beyers gereël sou word. Na die toespraak het Kemp na Haakboschlaagte vertrek waar hy die namiddag aangekom en waar hy Apie Bezuidenhout aangetref het. Laasgenoemde moes uiters behoedsaam vanaf Kopjes oor Potchefstroom reis ten einde arrestasie te ontwyk.¹¹¹

Met sy aankoms op Haakboschlaagte het Kemp 'n berig van kmdt. Jack Smith ontvang, waarin hy Kemp meedeel dat hy vir P.J. Liebenberg en sy motorbestuurder, Peter Fisher, op Doornbult, 'n plaas naby Haakboschlaagte, gearresteer het en hom sou aanhou totdat Kemp opdaag. Kemp het dadelik na Doornbult vertrek en met sy aankoms daar het hy Liebenberg ondervra oor die doel van sy reis. Liebenberg se antwoord was dat hy na Doornbult gekom het om onderhandelinge namens die regering aan te knoop.¹¹²

---

109. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste: Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.92.

110. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste: Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.92.

111. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.271.

112. Harm Oost-versameling, A.69, nr .22, Rebellie 1914-15, p.223.

Kemp het geantwoord dat hy nie kan verstaan waarom die regering nog manne stuur om oor die saak te praat nie. Aan Fisher het Kemp gesê dat daar beskuldigings teen hom ingebring is, naamlik dat hy 'n bittere vyand van die "Boere" was. Liebenberg het Kemp aangeraai om 'n deputasie na die regering te stuur. Hy het Kemp verseker dat hulle goed ontvang sou word. Hyself was bereid om as lid van so 'n deputasie te dien.¹¹³

Voor sy vertrek het Kemp vir Liebenberg meegedeel dat hy vir hom en Fisher op Doornbult sou aanhou totdat hy met Beyers in verbinding was.¹¹⁴ As rede het Kemp aangevoer dat hy Liebenberg as 'n tussenganger kon gebruik in 'n laaste poging om 'n vreedsame skikking te bewerkstellig. Liebenberg was heeltemal bereid om daar te bly en Kemp het terug gereis na Haakboschlaagte, waar hy nog dieselfde aand gearriveer het.¹¹⁵

Op 27 Oktober was daar ongeveer 1 800 burgers bymekaar op Haakboschlaagte. Die vergadering het van 06h00 tot 08h00 geduur. Kemp het die aanwesiges meegedeel dat die doel van die vergadering was om teen die regering se Duitswesveldtog te protesteer en om te besluit oor watter vorm die protes in die Transvaal sou aanneem. Hy het verklaar dat dit ongelukkig onmoontlik was om daaraan uitvoering te gee aangesien die vorm van protes, ooreenkomstig die Kopjesbesluit van 22 Oktober, deur Beyers gereël moes word en dat laasgenoemde weens ander verpligtinge nie die vergadering kon bywoon nie.¹¹⁶ Kemp het voorts onderneem om die volgende dag met Beyers in aanraking te kom, ten einde hom òf te gaan haal òf van hom te verneem hoedanig hulle protes moes wees.¹¹⁷ Tydens hierdie byeenkoms het Kemp se vrou,

---

113. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.272.

114. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.224.

115. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.272.

116. Smuts argiewe, A.1, Band 111, lêer 28, Telegram vanaf Haakboschlaagte aan Smuts, 27.10.1914 (ongepagineerd).

117. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.42-43.

vergesel van Apie Bezuidenhout se vrou, per motor vanaf Potchefstroom opgedaag om van hulle afskeid te neem. Hulle was terdeë daarvan bewus wat vir hulle mans voorlê, maar Kemp se vrou was ook 'n hartstogtelike vaderlander en bereid om offers te bring.

Vanaf Haakboschlaagte het Kemp met 40 van sy offisiere na Steenbokfontein vertrek om Beyers te ontmoet.¹¹⁸ Intussen het die regeringstroepe Beyers se kommando by Commissiedrift verras op 27 Oktober en het die eerste skote van die rebellie by Rooiwal geval. Beyers het met 'n klein groepie burgers daarin geslaag om te ontsnap.¹¹⁹ Op 27 Oktober het Botha ook 'n verklaring uitgereik waarin die publiek gewaarsku is dat burgers wederregtelik militêre benodigdhede in die Noord-Vrystaat op gesag van De Wet en in die Wes-Transvaal op gesag van Beyers gekommandeer het. Verder is daar in hierdie verklaring gemeld dat gewapende kommando's reeds in die veld was, dat Heilbron beset is en dat die regeringsamptenare daar gevang is.¹²⁰

Steenbokfontein is ongeveer 12 uur te perd vanaf Haakboschlaagte geleë en Kemp en sy gevolg het gedurende die nag van 27 Oktober in ysighe koue daarheen gereis. Onderweg daarheen het Kemp berig ontvang dat daar voor hom op Rietfontein regeringstroepe onder leiding van veldkornet Greeff, 'n swaer van wyle genl. De la Rey, ingegrawe was. Om 'n botsing te vermy, het Kemp met 'n ompad die plek vermy.¹²¹ Die volgende oggend het Kemp by Steenbokfontein aangekom, maar van Beyers en sy kommando was daar geen teken nie. 'n Rukkie later het Kemp van die vorige dag se gebeure by Commissiedrift verneem en dat Beyers en sy man-

---

118. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.92.

119. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, S.F. Alberts getuig, pp.160-162.

120. De Volkstem, 27.10.1914.

121. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.275.

skappe in die randjie agter die huis van die vader van P.G. Grobler skuil. Kemp het 'n boodskap na Beyers gestuur en hom van sy aankoms verwittig. Asvaal van wanhoop, verdriet en ellende en verklum het Beyers en sy makkers te voorskyn gekom.¹²²

Hier by Steenbokfontein het Beyers op 28 Oktober die burgers toegesprek en 'n proklamasie namens homself en De Wet uitgereik, wat hy met behulp van ds. Van Broekhuizen opgestel het.¹²³ Hierin het Beyers verklaar dat aangesien die parlement die inval in Suidwes goedgekeur het sonder om die volk te raadpleeg, en aangesien die regering deur die proklamering van krygswet 'n verbod geplaas het op vreedsame protes teen die inval, die volk voortaan met die wapen in die hand sou protesteer teen die optrede van die regering, wat in stryd was met die wil van die volk en dat die volk daardeur in die grootste ellende en rampspoed gedompel sou word. Hy het dit duidelik gestel dat die protesterende burgers nie broedersbloed wou vergiet nie, maar dit sover moontlik wou verhoed deur onder geen omstandighede aanvallend op te tree nie. Ten slotte is 'n beroep op alle burgers gedoen om hulle mag en invloed te gebruik teen die inval in Duitswes en om terselfdertyd te weier om deur die regering gebruik te word om teen die protesterendes te veg "daar ons enig doel is de eer van God en het heil van volk en vaderland".¹²⁴

Beyers was wreed ontnugter deur die regeringsaanval van die vorige dag en sy ontnugtering het waarskynlik daartoe aanleiding gegee dat hy bogenoemde manifes uitgereik het.¹²⁵ Hier-

---

122. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.275-276.

123. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.42.

124. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.124;
U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, pp.41-42 (sien bylae F).

125. Militêre Argief, D.C. lêer 9783, Brig.-gen. C.F. Beyers' Resignation (ongepagineerd).

die manifes is ook 'n sprekende bewys dat Beyers nie sonder die medewete van De Wet wou optree nie; daarom is die manifes ook in die naam van De Wet uitgereik, alhoewel hy geen aandeel in die opstel daarvan gehad het nie.

Beyers het ook vir Kemp in kennis gestel dat Colin Steyn hom op 24 Oktober by Damhoek besoek het as gesant van sy vader, pres. M.T. Steyn, wat onderneem het om alles in werking te stel in 'n poging om burgeroorlog te voorkom. Verder het Beyers 'n telegram aan die regering gestuur waarin hy heftig beswaar maak teen die aanval van die vorige dag en omdat daar onskuldige bloed verspil is, iets waarvoor hy die regering verantwoordelik gehou het.¹²⁶ Kemp en Beyers het ook beraadslaag. Daar is onder andere besluit dat Piet Grobler en S.F. Alberts die Rustenburgse distrik sou organiseer. Hulle moes kontak bewerkstellig met kommandant Du Plessis en 'n proteskommando op die been bring. Verder is daar ooreengekom dat Beyers, ds. Van Broekhuizen en 'n paar ander persone Kemp en sy offisiere sou vergesel. Voor hulle vertrek het Beyers andermaal bevele aan die burgers gegee om alles in hulle vermoë te doen om uit die pad van die regeringsmagte te bly, om sodoende 'n gewapende konfrontasie te vermy.¹²⁷

Op die middag van 28 Oktober het Kemp en sy manne, vergesel van Beyers en sy geselskap, vanaf Steenbokfontein vertrek om by die res van Kemp se burgers aan te sluit. Ongeveer 05h00 die volgende oggend het hulle by Wolwepan, 'n halfuur te perd vanaf Treurfontein, afgesaal en 'n kort rukkie gerus. Kemp het 'n voor gevoel gehad dat alles nie pluis was nie. Hy het uit ervaring geweet dat hy dié voortekene nie sommer ligtelik kon ignoreer nie. Gevolglik het hy bevele gegee dat daar dadelik opgesaal moes word, iets waarvan Beyers nie gehou het nie aangesien hy uitgeput was.¹²⁸

---

126. H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.73;
J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.278.

127. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, S.P.F. Potgieter getuig, p.120; H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.81.

128. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.278.

Met sy vertrek na Steenbokfontein het die hoofmag van Kemp se kommando by Haakboschlaagte onder bevel van Izak Claasen agtergebly. Teenstrydig met Kemp se bevele het Claasen met die mag in die rigting van Treurfontein beweeg. By die spoorweghalte Oppaslaagte het die rebelle regeringseiendom beskadig en 'n trein tot stilstand gedwing. Nadat die rebelle vasgestel het dat daar geen ammunisie en gewere op die trein was nie, het hulle die trein toegelaat om verder te reis.¹²⁹ Kommandant J.J. Alberts was met 'n regeringsmag ook onderweg na Treurfontein en 'n deel van dié kommando, onder leiding van J.J. de Villiers, het naby Haakboschlaagte die rebelle-kommando op die lyf geloop. Tien van die regeringsmanne is gevang. Kort daarop was die hoofmag van Alberts en die rebelle slaags. Ses rebelle het met twee wit vlae tot ongeveer vyfhonderd meter voor die regeringstroep gery en met hulle hoede gewaai. 'n Sekere kaptein Nolte het daarop aangebied om na hulle te gaan en van hulle te verneem tot welke kommando hulle behoort en of bloedvergieting vermy kon word. Nolte het ongewapend vorentoe beweeg. Toe hy naby die rebelle kom, het hulle hom doodgeskiet. Dit was 'n gruweldaad wat gelykstaan aan moord en dit het 'n gewapende botsing onvermydelik gemaak. Die rebelle-kommando is dadelik aangeval en dertien van hulle is gedood, ses en dertig gewond en ongeveer tweehonderd gevang.¹³⁰ Die oorblywende rebelle het teruggetrek en in 'n bos by Uitschot gaan skuiling neem.

Gedurende die geveg het daar heelwat verwarring geheers aangesien identifikasie haas onmoontlik was omdat almal dieselfde klere gedra het. Op hierdie tydstip het Kemp en sy geselskap op sy terugreis vanaf Steenbokfontein, baie van die burgers van die rebelle-

---

129. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.44.

130. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.43-44; U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, J.J. Alberts getuig, p.131.

kommando teëgekóm en van die gebeure te hore gekóm. Kemp het homself verkwalik omdat hy nie self teenwoordig was by sy kommando nie. Hy was oortuig dat die geveg dan 'n ander wending sou geneem het.¹³¹ Kemp meld ook dat daar by Alberts 'n groot aantal burgers was wat by die protesbeweging wou aansluit en dat meer as een honderd van hulle dit tydens die geveg gedoen het. Toe hierdie burgers egter verneem dat die rebelle nie mag skiet nie, het hulle weer na die regeringskant teruggekeer, aangesien hulle geredeneer het dat 'n rebellie sonder skiet nie sou kon slaag nie.¹³²

Kemp en sy geselskap het oor die terrein van die botsing getrek. Die wrede werklikheid van oorlog was orals sigbaar. Kemp was nou oortuig dat die regering die protesterende burgers nie met rus sou laat nie.¹³³ Kemp en sy geselskap het 'n botsing met die regeringsmag op die nippertjie vermy deur van koers te verander. Nadat hulle daarin geslaag het om op 30 Oktober die treinspoor by Vermaasstasie te kruis, het hulle in 'n bos by Uitschot gaan skuil, waar hulle baie van die rebelle aangetref het wat ook daar skuiling gesoek het na die botsing van 29 Oktober.¹³⁴ Op Sondag, 1 November, het Kemp weer met die res van sy kommando by Rietpan verenig waar ds. Van Broekhuizen 'n diens gehou het. Baie burgers het weer by Kemp se kommando kom aansluit en daardie middag het Kemp en sy manne na Vleeschkraal, 'n plaas noordwes van Schweizer-Reneke, vertrek.

Die oggend van 2 November het Kemp se kommando, soos hy dit inderhaas na die botsing by Treurfontein gereorganiseer het, op

---

131. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.279-280.

132. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.280.

133. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.280.

134. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.227.

Vleeschkraal vergader. Daar was ongeveer 2 000 burgers bymekaar. Baie van hulle het opgedaag ingevolge Kemp se oproep dat die vergadering wat hy op 27 Oktober by Haakboschlaagte gehou het, voortgesit moes word.¹³⁵ Die feit dat Kemp die inisiatief geneem het om hierdie vergadering te belê, lewer bewys dat hy op daardie stadium ongeduldig begin raak het omdat Beyers steeds passief optree. Hy het hom vereenselwig met die kragdadiger optrede van De Wet en het besluit om sonder versuim handelend op te tree, aangesien hy nie van plan was om sy manne soos voëls op takke aan die regeringsmagte uit te lewer nie. Hy was van mening dat hy dadelik met Maritz kontak moes maak.¹³⁶ Dié besluit was 'n keerpunt, nie net in die lotgevalle van die rebellie in Transvaal nie, maar ook ten opsigte van Kemp se eie verdere wederverige.

Kemp en Beyers het die oggend krygsraad gehou. Dit is bygewoon deur F.G.A. Wolmarans, D. Flemming, J. van der Merwe, D. van Vuuren, J.G. Smith, P.R. Kock en Apie Bezuidenhout.¹³⁷ Dit wil voorkom asof Kemp tydens die vergadering druk op Beyers uitgeoefen het om kontak met Maritz te bewerkstellig; gevolglik het die krygsraad besluit dat Kemp met ongeveer een duisend vrywilligers na Maritz sou trek ten einde grofgeskut en ammunisie in die hande te kry. Ook het die krygsraad besluit dat Beyers na die Vrystaat sou gaan om sodoende met De Wet kontak te maak, waarskynlik met die oog daarop om 'n skikking met die regering met behulp van pres. Steyn te probeer bewerkstellig.¹³⁸ Volgens die volmag aan Beyers gegee tydens die Kopjesvergadering van 22 Oktober, het hy Kemp as assistent kommandant-generaal van die protesterendes in die Transvaal aangestel. Terselfdertyd het hy aan Kemp die aanstelling van Maritz as kommandant-generaal van die Kaapkolonie

---

135. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.45; H.D. van Broekhuizen-versameling, A.356, nr.10, p.75.

136. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.281.

137. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.283.

138. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.89.

oorhandig. Op spesiale versoek van Kemp is Bezuidenhout en Wolmarans as veggeneraals aangestel.¹³⁹ Die feit dat Beyers hier militêre aanstellings gemaak het, het later veroorsaak dat die suiwerheid van sy motiewe met die protesbeweging in twyfel getrek is. Die aanwysing van hoë offisiere met oorlogtydse range het in elk geval daarop gedui dat die protesterendes meer militant geraak het. Dit was 'n onheilspellende verwikkeling, want hierna sou daar vir omdraai òf 'n vreedsame beslegting van die geskil met die owerheid weinig geleentheid en bereidwilligheid oorbly.

Na beëindiging van die krygsraad is die paar duisend burgers byeengeroep om hulle van die besluite van die krygsraad te verwittig en om vrywilligers te vra om saam met Kemp na Maritz te gaan. Beyers het eerste die woord gevoer en die doel van die byeenkoms uiteengesit. Ten aanvang het hy weer eens die regering se optrede in verband met Duitswes veroordeel. Hy het die burgers verder ingelig oor die besluite wat die krygsraad geneem het.¹⁴⁰ Na Beyers het Kemp die woord gevoer en 'n beroep op die manne gedoen om hom te vergesel op sy voorgenome tog. Hy het hulle gewys op die ontberings wat hulle te wagte kon wees en manne gevra om na vore te kom in wie se harte die vryheidsvlam hoog vlam. Hy het hulle verder meegedeel dat hy na Maritz gaan om wapens en ammunisie te gaan haal, maar dat hy onverrigtersake sou terugkeer indien dit blyk dat Maritz met die Duitsers geheul het.¹⁴¹ Ten slotte het Kemp gevra dat vyftig man as lyfwag vir genl. Beyers moes optree. Hierna was ds. Van Broekhuizen aan die woord. Hy het die burgers gewaarsku teen steel en vloek, aangesien hulle vir 'n "heilige doel" in die veld was. Laastens het "Siener"

---

139. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste: Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.95; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.283.

140. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.45.

141. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.228.

van Rensburg die woord gevoer. Hy het die manne verseker dat diegene wat saam met Kemp sou trek, veilig sou terugkeer.¹⁴²

Na afloop van die vergadering was alles in rep en roer. Vrywilligers het na vore getree. Kemp was teleurgesteld, want van die verwagte duisend het slegs seshonderd hulle bereid verklaar om saam met hom te trek. Baie van die burgers was gekortwiek omdat hulle perde te swak was vir die moeisame tog. Weldra was alles gereed en kon Kemp sy mag organiseer. As stafhoof is kaptein C. Nieuwenhuize aangestel, as sekretaris J.C. Bodenstein en as sy adjudant S.P.K. Smit. Veggeneraal Bezuidenhout het Koos Bezuidenhout as sy sekretaris aangestel en J. Visser as sy adjudant benoem. Die Lichtenburgers is in twee groepe verdeel: die suidelike groep is onder bevel van kmdt. Jan van der Merwe geplaas en die westelike deel onder bevel van kmdt. D. van Vuuren. Kmdt. P.R. Kock sou in bevel van die Klerksdorp-kommando wees, terwyl kmdt. D. Flemming bevelvoerder sou wees van die Wolmaransstad-Suidoos-kommando. Die Wolmaransstad-Noord-kommando is onder bevel van kmdt. Jack Smith geplaas.¹⁴³ Jansie Jooste en Cassie Groenewaldt was die rapportryers en J. Botha sou met sy motor die ambulans behartig. Daar is ook agt oskarre saamgeneem om die losgoed te vervoer, aangesien dit Kemp se oogmerk was om so vinnig as moontlik en sonder enige beslommernis te trek.¹⁴⁴

Genl. Kemp het ook vir ds. Van Broekhuizen genooi om hom te vergesel, dog laasgenoemde het verkies om liewers by Beyers te

---

142. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.45; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.284-286.

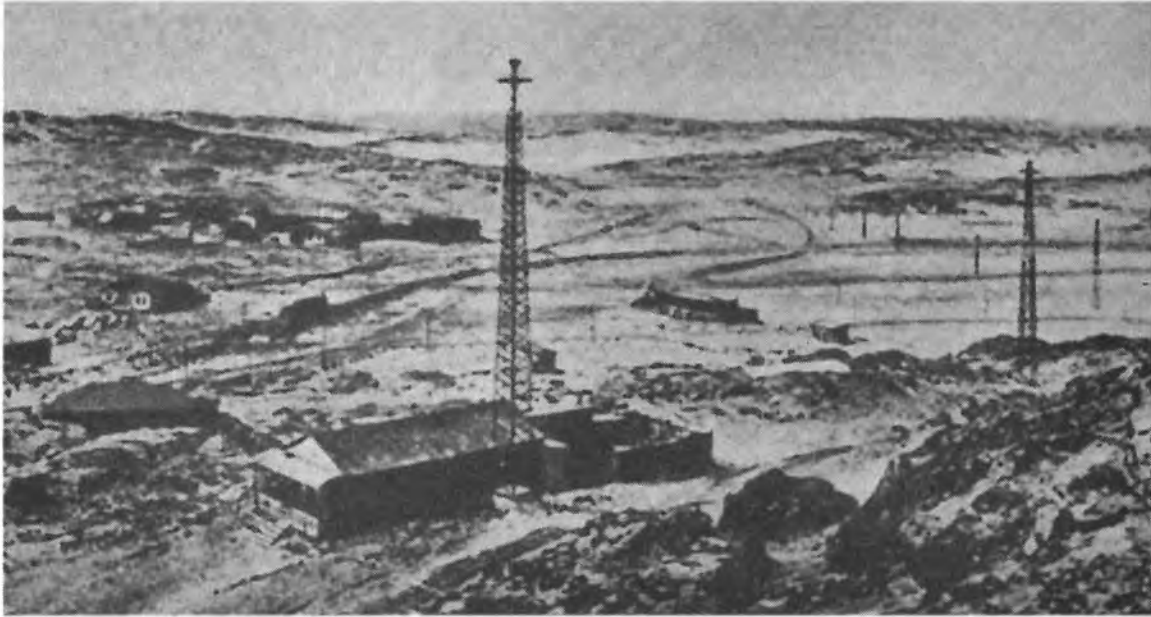
143. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.286-287.

144. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.286-287.

bly. Kemp en Beyers het finaal afgespreek dat Beyers Wolmaransstad sou beset en aldaar 'n proklamasie sou uitvaardig, waarin die onafhanklikheid van Suid-Afrika aangekondig word.¹⁴⁵ Kemp sou so gou as moontlik vanaf Maritz met versterkings, wapens en ammunisie terugkeer. Volgens wat Kemp van Joubertjie verneem het en volgens die regeringskennisgewing van 11 Oktober,¹⁴⁶ het Maritz oor baie geld, wapens en ammunisie beskik.

Indien daar enige ooreenkoms met die regering gesluit sou word, sou Beyers vir Kemp in kennis stel. Beyers was op hierdie stadium nie baie hoopvol dat so iets sou gebeur nie. Min wetende dat dit hulle laaste handdruk was, het Kemp en Beyers mekaar gegroet. So het Kemp op 2 November vanaf Vleeschkraal vertrek om met Maritz in verbinding te tree. Hierdie reis sou 'n epiese tog word en as een van die glansrykste militêre prestasies in die krygsgeskiedenis van Suid-Afrika aangeteken word.

-
145. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.288. Geen sodanige proklamasie is deur Beyers uitgevaardig nie.
146. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.36.

Die Duitse radiostasies in Duitswes

Genl. J.C. Smuts

Genls. De la Rey en Botha
buite die Parlement, 12.9.1914

"Siener" van Rensburg

Genl. J.H. de la Rey

Genl. C.F. Beyers

Genl. C.R. de Wet

Rebelle-leiers en rebelle. Voor (v.l.n.r.) genl. A.P. Bezuidenhout, genl. J.C.G. Kemp, kmdt. P.R. Kock, kmdt. Henning en kmdt. J. Smith

Offisiere van die Unie-Verdedigingsmag teenwoordig by die eerste jaarlikse konferensie. Die persone wat gemerk is het later rebelle geword, naamlik A: kmdt.-genl. Beyers, B: maj. Pienaar, C: maj. Kemp en D: maj. Maritz

HOOFSTUK V

KEMP SE DORSLANDTREK

I

KEMP BETREE DIE KALAHARI

Die navorser kan vandag maar net gis of Kemp vooraf ten volle bewus was waarvoor hy hom ingelaat het toe hy die tog na Maritz aangepak het. Selfs vandag sal min militêre aanvoerders met so 'n getalryke berede kommando, wat uiters afhanklik van water en weiding was, droom om so iets te waag. Die tog is aangepak deur een van die dorre dele van die land: met min plantegroei en weinig standhoudende water. Al hierdie faktore gesamentlik maak Kemp se bewegings tussen 2 en 28 November uniek in die annale van die krygsgeskiedenis. Terselfdertyd word sy tog 'n epiese verhaal van weergalose deursettingsvermoë waartydens die Boer en sy perd andermaal die verbeelding van vriend en vyand aangegryp het.

Met die leuse "orde en waaksaamheid is die beste beveiliging van die kommando" het Kemp gesorg dat sy mag van 610 man georganiseerd trek.¹ Dit was die plig van veggeneraal Apie Bezuidenhout om by elke uitspanplek die trekvolgorde te bepaal, naamlik wie die voor- en agterhoede moes vorm en wie die flanke teen enige moontlike onverwagte aanval moes beskerm. In die uitvoering van bevele en die handhawing van dissipline is Kemp bygestaan deur offisiere en onder-offisiere wat reeds tydens die Anglo-Boereoorlog hulle spore verdien het.² Ook was elkeen van die burgers bereid om die swaarste beproewing te deurstaan as offer vir 'n saak wat heilig vir hulle was.

---

1. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.307.

2. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.308.

Die eerste beplande aandoenplek was Schweizer-Reneke. Kemp het veiligheidshalwe 'n sterk verkenningspatroolie links om die dorp gestuur. Nadat hy berig ontvang het dat alles veilig was, het hy met sy kommando's die dorp op Dinsdagmôre 3 November binnegetrek³ en die burgers by die polisiestasie laat afsaal. Aan die bevelvoerder van die plaaslike polisiemag, J.Buys, het Kemp die doel van hulle tog verduidelik en hom in kennis gestel dat hy as gevangene aangehou sou word sodat hy nie die regering in verband met hulle bewegings kon inlig nie.

Ten einde ry- en trekdiere te bekom, het Kemp 'n groep burgers gestuur om perde en muile van die spoorwegadministrasie te kommandeer. Ander burgers is aangesê om in die dorp proviand te kommandeer.⁴ Van die spoorweë is negentien muile en enkele perde gekommandeer, terwyl 'n plaaslike staatsamptenaar 'n span perde moes afgee.⁵ Na sy oorgawe in Februarie 1915 is Kemp onmiddellik gedagvaar om die eienaars van hierdie diere te vergoed. Die eisers was selfs nie bereid om te wag totdat die Helpmekaar kon uitbetaal nie. Tydens sy verhoor het die hof sy verbasing uitgespreek oor die handelwyse van die spoorwegminister.⁶

In geselskap van Bezuidenhout en Kock het Kemp al die hotelle en kroë op die dorp gesluit in 'n poging om wet en orde te handhaaf. Drank kon slegs op gesag van uitgereikte permitte verskaf word.⁷ Kemp het ook gesorg dat geeneen van die amptenare gemolesteer word nie en aan die polisie het hy opdrag gegee om op hulle poste te bly. As gevolg van algemene vertoë van die

-
3. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar oor zaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.45.
  4. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.45; Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, Jasper Martin Buys se verklaring, p.67.
  5. South Africa, 15.12.1914, How Kemp was crumpled up, p.382.
  6. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.309-310.
  7. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, T. Einkamerer-eenaar van die Empire Hotel getuig, p.55.

inwoners het Kemp daardie middag 'n vergadering op die plein naby die polisiestatie toegesprek om die doel van sy trek te verduidelik. Op emosionele wyse het Kemp die aanwesiges meegedeel dat dit 'n protesbeweging teen die regering se optrede in Duitswes was en hulle uitgenooi om hom op sy tog na Maritz te vergesel. Aan die einde van sy toespraak het hy die aanwesiges verseker dat sy kommando sou terugkeer indien die regering sy magte uit Duitswes sou onttrek.⁸

Tydens die middagete was die bevelvoerders die gaste van 'n sekere mnr. B. Mussmann. Gedurende die ete is hulle deur 'n onderwyseres, mej. A. Neethling, bedien. Nadat die onderwysdepartement in Pretoria daarvan te hore gekom het, is sy afgedank.⁹ Dit wil voorkom asof daar die dag 'n paar ongelukkige voorvalle plaasgevind het wat tog 'n wrang smaak by sommige van die inwoners nagelaat het. So het twee ongewapende manne gedurende die namiddag by die huis van 'n plaaslike boer, D.M.J. Venter, opgedaag en sy motor opgekommandeer. Hy het hulle na die polisiestatie vergesel waar die motor teen R80 gewaardeer en 'n kwitansie tot dien effekte deur Kemp aan hom uitgereik is. Venter het nooit weer die motor teruggekry of enige vergoeding daarvoor ontvang nie. S. Meltzer het later ook gekla dat sy drade deurgeknip en veertig van sy osse verdwyn het.¹⁰

Voorafgaande was klaarblyklik geïsoleerde voorvalle van ongedissiplineerde en eiegeregtige kommandering wat die rebelle bepaald in diskrediet gebring het. Oor die algemeen het Kemp egter streng teen sodanige optrede gewaak. So het Allan M. Campbell, hoofingenieur van die Suid-Afrikaanse Spoorweë te Schweizer-Reneke,

---

8. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, Jasper Martin Buys se verklaring, p.67.

9. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.309.

10. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, verklarings van D.M.J. Venter en S. Meltzer, pp.56-58.

later verklaar dat hy uitstekende behandeling van Kemp en sy manne ontvang het. Kemp sou ook aan hom gesê het dat hy binne drie tot vier weke sou terugkeer met veertigduisend Duitsers. Op 'n vraag van Campbell waar hy hulle sou bekom, het Kemp geantwoord: "You English people are very ignorant about what is going on. You have suppressed the Dutch and consequently you don't know the truth."¹¹

Hier in Schweizer-Reneke het twee plaaslike veldkornette, Chris Mussmann en T. Marx, met 70 man by Kemp aangesluit. Mussmann is as kommandant verkies, terwyl Marx met sy vyftien man onder bevel van kmdt. D. Flemming geplaas is. Nog 'n groot aantal burgers het hulle bereid verklaar om by Kemp se mag aan te sluit, maar as gevolg van die swak toestand van hulle perde en met die veeleisende tog in vooruitsig het Kemp hulle aangeraai om tuis te bly en verdere verwickelinge af te wag.¹² Kemp se kommando is hier verder versterk deur die aansluiting van Cornelis van Rooyen, 'n man wat die veld soos 'n trekvoël geken en 'n deeglike kennis van die Kalahari besit het. Hy sou voortaan as gids optree. Dit spreek grootliks tot sy voordeel dat hy gedurende die vermoeiende tog en voortdurende agtervolgings nie eenkeer sy koers byster geraak het nie.¹³

Net voor sy vertrek uit die dorp het Kemp die inwoners meegedeel dat hy onderweg was om by genl. De Wet aan te sluit. Hierdie uitlating van Kemp was bedoel om sy werklike bewegings geheim te hou en die regering op 'n dwaalspoor te lei. Laat die namiddag van 3 November het Kemp en sy kommando in 'n oostelike rigting begin trek. Die burgers is beveel om nie te praat en te rook nie. Aan die versoek om nie te gesels nie is maklik voldoen, maar aangesien die Boer en sy pyp onafskeidbaar was, het dit hulle moeilik geval om nie te rook nie.

---

11. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, verklaring van A.M. Campbell, pp.52-53.

12. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.309.

13. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.310.

Vroeg die volgende oggend, 4 November, het dié mag Kilanie bereik. Hier het Kemp sy mag gereorganiseer en finale voorbereidings vir die tog afgehandel. Die kommando is verder versterk deur die aansluiting van 'n baasverkenner, Henry Williams, en 'n aantal burgers waaronder drie konstabels wat uit Bloemhof gedros het, naamlik K. Etsebeth, S. Delpont en A. Pienaar. As deel van die finale voorbereiding is 'n verkennerkorps onder leiding van Williams gestig. Later die middag het Kemp en sy kommando's hulle tog langs die droë Hartzrivier hervat en onderkant Vryburg die Kaap-Bulawayospoorlyn by Brussels oorgesteek.¹⁴ Hiervandaan is deurgetrek tot op die Kaapse Berg, waar die kommando's net 'n paar uur gerus het aangesien water glad nie beskikbaar was nie. Dit het 'n volle dag (5 November) geduur om die Kaapse Berg oor te steek. Water was baie skaars en daar was geen weiding vir die diere nie. Dit was 'n onheilspellende voorteken want die ergste het nog voorgelê.

Op Vrydag 6 November het die rebellemag op die plaas Groot Buisfontein, oos van Kuruman, aangekom waar volop water en lusern beskikbaar was. Gevolglik het Kemp die burgers laat afsaal, die diere goed gevoer en laat rus. Die namiddag het die kommando's weer vertrek in die rigting van Kuruman.¹⁵ Intussen het Kemp se getalle aangegroei tot 720 man. Die eerste gedeelte van die tog het tot op hierdie stadium geen probleme opgelewer nie, aangesien dit hoofsaaklik deur bewoonde gebied gegaan het en die regeringsmagte nog in die war was oor die bewegings van Kemp.

Hierna moes die regering inligting bekom het dat Kemp se mag in die rigting van Kuruman trek en voortaan sou die owerheid goed op hoogte bly met sy bewegings. In Kuruman was die verdediging van die dorp in die hande van 'n kommando van ongeveer 200 man

---

14. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.16; J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd).

15. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.311.

onder aanvoering van kol. C.J. van Zijl.¹⁶ Juis op hierdie tydstip het kol. Van Zijl as gevolg van 'n valse rapport, naamlik dat 'n kommando Duitsers besig was om langs die Kurumanrivier af te beweeg, in die rigting van Rietfontein, noord van Nakob, gejaag en kapt. J.P. Frylinck in bevel van Kuruman gelaat.¹⁷ Daar was ook 'n tuiswag bymekaar geskraap wat die polisie en 'n paar Kleurlinge ingesluit het en ongeveer 70 man sterk was. Die tuiswag het die forte om die dorp beset.

'n Paar uur te perð vanaf Kuruman het Kemp bevel aan kmdt. Kock se kommando en die verkenners van kapt. Williams gegee om vooruit te beweeg en die gebied te verken: die posisie van die vyand en hulle getalsterkte moes vasgestel word. Kemp het ook streng opdrag gegee dat slegs in die allernoodsaaklikste omstandighede geskiet moes word.¹⁸ Ongeveer ses kilometer oos van die dorp het die verkenningsmag die eerste teenstand van die regeringsmagte ondervind toe hulle in die rantjies op 'n kommando van ongeveer 30 man onder leiding van Frylinck afkom. Frylinck het die rantjies beset in 'n poging om Kemp se kommando voor te keer.¹⁹ In die daaropvolgende onbesliste skermutseling is een van die rebelle gedood en een gevang. 'n Brief is aan Frylinck deurge- stuur waarin gemeld is dat die rebelle geen vyandige bedoelings gekoester het nie en dat hulle verlof vra om deur te trek, waarop Frylinck geantwoord het dat hy Kuruman tot die bittereinde sou

-
16. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.45; U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. J.P. Frylinck getuig, p.98.
  17. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.17; South Africa, 15.12.1914, How Kemp was crumpled up, p.382; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.46.
  18. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.313.
  19. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. J.P. Frylinck getuig, p.99; G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.270.

verdedig.²⁰ Die verkenners het die dorp vermy en by 'n winkel in die onderdorp kos en voer gekry, waarna hulle langs die rivier af beweeg het en dié nag agter die koppe gekampeer het.

Met dagbreek het veldkornet R. Colyn van die verkenningskorps 'n rapport probeer deurstuur na Kemp waarin laasgenoemde versoek is om op te ruk, terwyl die verkenningsmag self na die noordekant van die dorp sou versit. Colyn het daarop met sy manne deur die rivier tot by die Duitse sendingstasie getrek en met sonop die eerste forte bestorm. Die boodskap van Colyn het Kemp egter nie bereik nie; gevolglik het Kemp sy eie aanvalsplanne beraam en met die res van die manne die rantjies genader waar Frylinck ingegrawe was. Met die aantog van Kemp het die vyand vinnig die rante verlaat en by die forte stelling ingeneem. Terwyl Kemp die forte genader het, het die vyand begin skiet en hy was verplig om onder 'n koeëltreën tot by Kock en Williams deur te jaag.²¹ Kemp het nou onmiddellik sy kommando in slagorde opgestel: kmdt. Smith se manne sou op die linkerflank opruk, kmdte. J. van der Merwe en D. van Vuuren op die regterflank, terwyl hyself die spervuur in die middel sou trotseer. Gedurende die geveg is Mussmann ernstig en verkenner Bezuidenhout lig gewond. Die vyand het na die forte gewyk en aangesien Kemp nie van plan was om die lewens van sy manskappe in gevaar te stel deur helder oordag die forte te bestorm nie, het hy hulle beveel om na die sendingstasie terug te val.²²

Intussen het kmdt. Smith volgens die bevele van Kemp links om beweeg en 'n aantal forte verower. Hy het wagte daar gelaat en weer vorentoe beweeg. Op hierdie stadium het hy 'n Swartman teëgekom aan wie hy 'n brief oorhandig het wat aan Frylinck gerig was. Hierin het hy Frylinck versoek om voor 14h00 oor te gee,

---

20. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, p.25.

21. De Volkstem, 27.7.1915, *De Rebellie*, p.3; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.313-314.

22. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.314.

anders sou die dorp onder kanonvuur deurloop.²³ Smith het hier 'n groot dobbelspel gewaag aangesien die kanonne nog by Maritz gehaal moes word. Sy waagstuk het egter geslaag: na samesprekings tussen Frylinck en die inwoners van die dorp het Frylinck die middag 'n tussenganger met 'n wit vlag en 'n brief na die wagte in die eerste fort gestuur. Hierin is Kemp versoek om 'n afvaardiging by die winkel aan die onderkant van die dorp te ontmoet met die oog op samesprekings.²⁴

Om 15h00 het die onderhandelings by die afgesproke plek begin. Die leiers van beide kante het mekaar ongewapend ontmoet. As voorsorgmaatreël teen enige verraderlike optrede het Kemp aan sy veldkornette en manskappe opdrag gegee om hulle onder die bome, op die rivier se wal, te versteek.²⁵ As verteenwoordigers van die dorp het kapt. Frylinck, die magistraat, die bevelvoerder van die polisie en die predikant, ds. N.J. Geldenhuis, opgetree terwyl Kemp vergesel was van Apie Bezuidenhout en nog 'n paar van sy kommandante.²⁶ Frylinck was eerste aan die woord. Hy het verneem na die doel van hulle tog, waarna Kemp sorgvuldig hulle oogmerke uiteengesit en weer eens sy versoek om 'n vry deurgang deur die omgewing herhaal het.²⁷

Tydens die samesprekings het van Kemp se offisiere die feit betreur dat die regeringstroepe van Kleurlinge in dié aanval teen hulle gebruik gemaak het. Die magistraat se verweer was dat volgens berigte wat hulle ontvang het, die rebelle 'n klomp boosdoeners was wat onder andere vroue mishandel. Kemp het dit weer eens duidelik gestel dat hulle geensins van plan was om die

---

23. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. J.P. Frylinck getuig, p.99; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.314.

24. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.314.

25. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.314.

26. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.46.

27. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.315.

dorp te beset nie en dat al die amptenare met hulle daaglikse bedrywigheede moes voortgaan.²⁸ Gevolglik het die magistraat ingewillig om aan Kemp en sy manne 'n vrygeleide te gee. Hy het ook ingestem dat die tuiswag ontwapen word en dat hulle gewere en ammunisie aan Kemp oorhandig word. Hierdeur kon baie van Kemp se manne wag nog ongewapend was weer van gewere en ammunisie voorsien word. Baie van die manskappe het ook vars perde bekom.²⁹

Kapt. Frylinck het egter geweier om sy wapens neer te lê.³⁰ Hy was vasbeslote om die geveg voort te sit, dog hierdie veglus van hom het baie gou verdwyn toe een van Kemp se kommandante voorgestel het dat hulle mekaar met 'n gelyke aantal burgers aan weerskante die stryd moes aansê. Kemp het toestemming verleen dat Frylinck en sy manskappe ongehinderd hulle stellings verlaat. Daar is ook ooreengekom op 'n wapenstilstand van twee dae wat op Dinsdag 10 November om 10h00 sou verstryk.³¹ Deur hierdie toegewing te maak, het Kemp probeer om die inwoners van daardie omgewing se steun te wen, maar dit sou hom weldra duur te staan kom: Frylinck het later by kol. Van Zijl aangesluit waarna hulle gesamentlik Kemp en sy manne agtervolg en die woestyn in gedwing het.

Soos ooreengekom het kmdte. Flemming, Kock en Smith, vergesel van 'n aantal burgers, die dorp binne gery om die wapens en ammunisie van die tuiswag in ontvangs te neem. Die gewere het

28. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.315; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.46: Meld dat Kemp 'n ultimatum gestuur het waarin hy die oorgawe van regerings-eiendom eis.

29. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.315.

30. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. J.P. Frylinck getuig, p.99; De Volkstem, 27.7.1915, De Rebelle, p.3.

31. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.46.

bestaan uit verskeie fabrikate. Daar was ook volop ammunisie, wat op hierdie stadium vir Kemp baie handig te pas gekom het. Kmdt. Flemming het ook aan die magistraat skriftelike opdrag oorhandig, waarin rebelle wat miskien later in Kuruman sou aankom, gelas is om die amptenare met rus te laat en ook nie die polisie te hinder in die uitvoering van hulle plig om wet en orde te handhaaf nie. Hierna is kapt. Williams se verkenner en twee ander burgers wat krygsgevangene geneem was, vrygelaat.³²

Die kommando's het intussen by die sendingstasie gerus en hul perde goed gevoer met die oog op die dorslandtrek wat voorgelê het en hoë eise aan mens en dier sou stel. Na donker het hulle om veiligheidsredes in die vlaktes gaan oornag. Die Sondagaand het die wagte die vyftienjarige dogter van kol. Van Zijl wat uit Kuruman weggeloop het na Kemp toe gebring. Hoogs ontsteld het sy aan Kemp vertel dat sy onderweg was om haar vader te gaan soek om hom van al die gebeure te vertel. Sy was ook bevrees dat hy doodgeskiet sou word indien hy in die hande van die rebelle val.³³ Kemp het die dogter probeer gerusstel deur haar te vertel van sy vriendskap met haar vader, aangesien hulle ou oorlogsmakkers was tydens die Anglo-Boereoorlog waaraan haar vader as Kaapse rebel deelgeneem het. Kemp het die ontroosbare dogter aan die vrou van die sendeling by wie hulle tuis was, gelaat en aan die ontstelde moeder 'n berig gestuur dat sy haar dogter moes kom haal. Voorts het hy melding gemaak van die doel van sy tog en die begeerte uitgespreek om haar man weer te ontmoet. Dié ontmoeting sou 'n paar dae later verwerklik word, dog onder heeltemal ander omstandighede as wat Kemp dit graag sou wou hê, naamlik in 'n geveg waarin twee groepe Afrikaners mekaar oor die visier gegroet het.³⁴

---

32. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.316.

33. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.316-317.

34. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.317.

Intussen was Kuruman heeltemal van die buitewêreld afgesny aangesien Kemp en sy manne die nodige voorsorgmaatreëls getref het deur die telegraafdrade te knip.³⁵ Dit het ook daartoe bygedra dat Kemp nie daarvan bewus was dat De Wet in die Vrystaat op dieselfde dag as wat Kemp Kuruman omsingel het sy seun en elf rebelle in 'n geveg teen die regeringstroepe by Doornberg naby Allemanskraal verloor het.³⁶ De Wet sou selfs die lykrede hou en daarna tot die bittere einde met die rebellie voortgaan.

Nadat Kemp ook voorrade in Kuruman bekom het, is die tog op Maandagmiddag 9 November hervat. Reg voor hulle het die Kalahari gelê. Dit was 'n onbegonne taak om jou met 'n perdekommando daarin te waag want daar was geen water beskikbaar. Die enigste uitweg was dus om suidwaarts in die rigting van die Oranjerivier te beweeg. Wanneer die Oranjerivier dan bereik word, kon die tog 'n ent langs die noordelike oewer voortgesit word totdat weer weggeswenk kon word om aldus Duitse gebied te bereik. Militêre noodsaak moes hier dus toegee aan die fisiese behoeftes van mens en dier. 'n Tog deur die Kalahari sou militêr voordeliger gewees het maar was fisies onmoontlik, terwyl 'n roete langs die Oranjerivier noodsaaklik maar 'n militêre waagstuk van die ergste graad was. Laasgenoemde sou die regeringstroepe in staat stel om voortdurend vars troepe in te span en om die rebelle gedurig van alle kante aan te val en miskien daarin te slaag om hulle te omsingel en tot oorgawe te dwing. Om hierdie risiko te loop, sou nege uit die tien man die skrik op die lyf jaag, maar nogtans het Kemp besluit om die gevare te trotseer.³⁷

Ongeveer drie kilometer suid van Kuruman het Kemp se voorhoede in Frylinck se patrollie vasgery. Volgens Kemp het hulle, aan-

---

35. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. J.P. Frylinck getuig; South Africa, 15.12.1914, How Kemp was crumpled up, p.382.

36. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.54-55.

37. G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.271.

gesien die wapenstilstand nog van krag was, Frylinck se manne ongehinderd laat gaan nadat hulle die manne ontwapen het.³⁸

Kemp was nie bewus van die feit dat die patrollie deur Frylinck gestuur was om Van Zijl op die hoogte van die rebelle se bewegings te bring nie. Hierdie toegeeflikheid van Kemp sou later tot gevolg hê dat sy kommando swaar sou ly. Frylinck het in sy getuigenis voor die Geregtelike Kommissie beweer dat hy en sy manne na hulle vertrek uit Kuruman deur Kemp omsingel was en dat Kemp die wapenstilstand verbreek het. Voorts het hy die onwaarheid kwytgeraak dat Kemp die patrollie wat onderweg na Van Zijl was gevang en hulle daarna na hom teruggestuur het.³⁹

Kemp op sy beurt het later sy teenstanders daarvan beskuldig dat hulle nie die wapenstilstand eerbiedig het nie en dat daar voor 10 November nog sewe van sy kommando op die plaas Haliford, ongeveer agt uur te perd suid van Kuruman, gevang is nadat hy hulle vooruitgestuur het om water te gaan soek.⁴⁰ Onder die sewe wat gevang was, was die twee konstabels Etsebeth en Delport wat by Kilanie aangesluit het. Hierdie twee het later daarin geslaag om te ontvlug deur uit 'n trein te spring, maar aangesien hulle nie weer kontak met die rebelle-kommando's kon maak nie het hulle op Bloemhof oorgegee. Toe die gevangenes vir kmdt. Kruger op die wapenstilstand wys wat volgens ooreenkoms nog van krag was, was sy antwoord dat hy en kapt. Frylinck hulle nie daaroor sorg maak nie.⁴¹ Ook het vier van kmdt. Smith se manne naby Kuruman in die hande van die vyand geval maar dit het na die verstryking van die wapenstilstand gebeur.

---

38. Militêre argief, 115 D.C. 2465, Cape Rebellion, 13.11.1914 - 11.12.1914 (ongepagineerd).

39. U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, kapt. J.P. Frylinck getuig, p.99; De Volkstem, 27.7.1915, De Rebelle, p.3.

40. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.318.

41. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.319.

Aangesien dit die voorafgaande twee jaar nie in hierdie gebied gereën het nie, het dit nie lank geduur voordat die geografiese omstandighede sy fisiese tol van die rebelle begin eis het nie.⁴² Reeds op die oggend van 10 November het van Kemp se manne as voetgangers op die plaas Vlermuislaagte aangekom. Hier was skaars genoeg water vir die diere; gevolglik het hulle die middag laat alweer vertrek. Na 'n moeisame tog van ses uur het hulle tot by Ruts getrek.

Intussen het telegramme letterlik op Pretoria neergereën, waarin die regering vanaf Kuruman se omgewing in kennis gestel is van Kemp se optrede en bewegings.⁴³ Ook het Van Zijl so vinnig as moontlik ooswaarts beweeg en hom by Frylinck gevoeg, waarna hulle die agtervolging van Kemp en sy kommando met ongeveer 1 000 manskappe voortgesit het.⁴⁴

Op 11 November het die rebellemag vanaf Ruts na Gamagara vertrek waar hulle op 12 November oorgebly het. Op hierdie stadium het Kemp bekommerd begin raak aangesien hy nog geen nuus van Maritz ontvang het nie. Hy het vermoed dat Maritz in die omgewing van Upington en Prieska was en oor voldoende ammunisie en wapens beskik het. Gevolglik het hy besluit om Flip McCarthy as verkenner uit te stuur in 'n poging om die werklike posisie van Maritz vas te stel. Ook is kapt. Williams en 12 van sy verkenners uitgestuur om die omgewing te verken. Hulle het aan weerskante van die rebellemag se roete spore van die regeringstroepe gevind en 'n verdere verkenningstog van Williams het inderdaad op 'n skermutseling tussen kmdt. Koos Kruger se manne en regeringstroepe uitgeloop. Tydens die skermutseling

---

42. M.C.E. van Schoor: Rebellie, Die Huisgenoot, 4.9.1964, p.21.

43. Militêre Argief, 115 D.C. 2465, Cape Rebellion 13.11.1914 - 11.12.1914 (ongepagineerd).

44. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.17; De Volkstem, 27.7.1915, De Rebellie, p.3.

is een van die verkenners, Cornelis Coertze dodelik gewond. Dit was die tweede offer van die rebelle op hierdie tog wat merkwaardig genoeg met groot juistheid deur "Siener" boonop in die spesifieke omgewing voorspel is.⁴⁵

Op 12 November het die regering in Pretoria 'n proklamasie uitgereik waarin aangekondig is dat, ten einde bloedvergieting te voorkom, die regering amnestie aan die rebelle sou verleen wat hulle voor 21 November vrywilliglik oorgee. Die regering het egter die reg voorbehou om alle gevalle op meriete te behandel en genoemde amnestie sou nie van toepassing wees op die rebelle-leiers nie.⁴⁶ Aangesien Kemp en sy manskappe te velde en afgesny van die buite-wêreld was, het hulle geensins kennis van die proklamasie gedra nie. Ook is De Wet se rebelle-kommando op hierdie dag by Mushroom Valley deur Botha aangeval en met groot verliese uiteen gejaag. De Wet en 'n gedeelte van die kommando het daarin geslaag om te vlug.⁴⁷ Ook hiervan sou Kemp eers veel later verneem.

De Klipping was die volgende afsaal- en rusplek waar Kemp op 13 November aangekom het. Cornelis Coertze is hier begrawe. Alhoewel genoeg water langs die Gamagara beskikbaar was, was die hitte en gebrek aan voer te uitputtend vir hulle perde waarvan 'n hele aantal teen hierdie tyd te swak vir kommando-werk was. Gevolglik moes hulle voortdurend poog om beter rydiere te bekom en daarom is kmdt. Jack Smith en 25 man vooruit

---

45. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.320.

46. Spesiale oorlogsuitgawe van De Volkstem, 12.11.1914, Botha proklamasie, p.3; U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, pp.52-53; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, pp.79-80; U.G. 42-'16, Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, Notulen van getuigenis, Botha getuig, p.383.

47. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.51.

gestuur na Mamaghodi, waar hy 'n aantal perde gekommandeer het.⁴⁸ Laat die middag van 13 November het die kommando's vanaf De Klipping vertrek en hiervandaan is hulle voortdurend deur die regeringsmagte lastig geval. Aan die regterkant was die Langberg, 'n kettingreeks aan die rand van die Kalahari. Aanvanklik het Kemp beplan om regs na Postmasburg en Griekwastad verby te trek om sodoende die Kalahari-trek uit te skakel. Die aanvoorders van die regeringsmagte het dit egter verwag en in Griekwastad die tuisweg op gereedheidsgrondslag geplaas, terwyl uit Pretoria opdrag gegee is dat alle perde van die plase verwyder moes word.⁴⁹

Kapt. P. Ferreira en die 30 man wat deur Kemp gestuur was om die pad vorentoe te verken, het in die rantjie onderweg na Postmasburg die troepe van Van Zijl, Frylinck en Kruger gewaar en Kemp in kennis gestel van dié bedreiging. Aangesien sy manne swak bewapen en die perde swak was, het Kemp besluit om 'n geveg te vermy.⁵⁰ Ook het Kemp op hierdie stadium inligting ontvang dat dit onderkant die Langberg, na Mount Temple se kant in die Kalahari, mooi gereën het. Gevolglik het hy besluit om oor die nek met die kortste pad na die Oranjerivier te trek, waar hy volgens verwagting Maritz sou ontmoet.⁵¹ Later sou dit egter blyk dat die inligting omtrent die reën vals was.

Indien die regeringsmagte met slegs 25 man die nek sou beset het, sou 'n ramp Kemp getref het, maar gelukkig vir hom het dit nie gebeur nie. Intussen het kmdt. Smith en sy patroolie wat besig was met verkenningwerk, slaags geraak met Van Zijl se kommando. Toe Smith opmerk dat Kemp na die nek se kant toe wegswaai, het hy onder die vyand uitgejaag. Gevolglik het

---

48. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.321.

49. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.321.

50. De Volkstem, 27.7.1915, De Rebelle, p.5; Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.25.

51. South Africa, 15.12.1914, How Kemp was crumpled up, p.382.

genl. Bezuidenhout vir Smith en Van Vuuren met hulle manne gestuur om die nek te beskerm en sodoende te verhoed dat die vyand hulle voorspring.⁵² Kapt. Williams en sy manskappe, gevolg deur kmdt. Mussmann en sy afdeling het hulle gevolg en die posisie aldaar versterk. Omdat die omgewing baie klipperig was, moes die rebelle voetslaan. Kemp het kapt. Ferreira en 12 van sy manskappe die agterhoede laat dek waar laasgenoemde met dagbreek deur die regeringstroepe bestorm is. In die skermutseling wat gevolg het, het een van die regeringsmagte se veldkornette gesneuwel terwyl die res op die vlug geslaan het. Ferreira het in die proses daarin geslaag om veldkornet G. du Plessis, wat saam met Smith op patrollie uit was en deur die vyand gevang was, te ontset. Twee van die rebelle is egter gedurende die geveg deur die regeringstroepe gevang.⁵³

Die rebelle-kommando's het dwarsdeur die nag getrek en vroeg die volgende oggend op Mount Temple afgesaal en water gedrink. Daarna is die tog na Taungs voortgesit waar nie genoeg water beskikbaar was nie en hulle verplig was om verder te trek. Kemp het nou besef dat die berigte van goeie reëns in die gebied waarvan hy gehoor het, vals was. Hy verklaar self dat indien hy bewus van die ware toedrag van sake was, hy eerder die stryd teen Van Zijl sou aangeknoop het en vir hom 'n pad na Postmasburg sou oopgeveg het.⁵⁴ Kemp en sy manne se uithou- en deursettingsvermoë is nou tot die uiterste toe beproef. Dwarsdeur die dag het die honger burgers met hul uitgeputte perde in die versengende hitte teen 'n slakkepas voortgetrek. Kos en drinkwater het vir Kemp 'n kwelling geword aangesien die putte ver van mekaar geleë was en die beskikbare watervoorraad steeds ontoereikend was. Die hele kommando was teen hierdie

---

52. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.321.

53. De Volkstem, 27.7.1915, De Rebelle, p.3.

54. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.322.

tyd al voetgangers. Die geplof van die moeë voete in die gloeiende son was duidelik hoorbaar.⁵⁵ Om sake te vererger, het die lugspieëlings van die Kalahari rondom hulle gespeel en kort-kort die hoop laat opvlam, om dan weer skielik te vervaag. Stilswyend en hygend het die kommando's voortbeweeg. Die harde gekletter van die potte en ketels aan die kante van die karre, tesame met die sonbesies se skril gesang, het so 'n droefgeestige atmosfeer geskep dat harde manne wou huil. Kemp meld dat hulle monde soos oonde gevoel het waarin die tong lê en bak het. Gelukkig het die verdowing van die menslike verstand die gevoel vir pyn afgestomp.⁵⁶

Laat die middag van 14 November het Kemp, vergesel van agt manne, met die sterkste perde vooruit gegaan en die waterput van Wagenpadskloof bereik. Nadat hulle hul dors geles het, het Kemp die manne met waterhouers teruggestuur om die burgers wat langs die pad uitgesak het, te lawe. Op hierdie wyse is al die manne gered maar twintig perde het in die slag gebly. Gedurende die nag het Kemp die bergpasse aan hulle linkerkant laat bewaak. Ook het hy 'n afdeling vooruit na Witzand gestuur omdat hy dié waterbron so gou as moontlik wou beset, alvorens die regeringsmanne dit kon doen en hulle dan van die dors sou moes beswyk.⁵⁷

II

AL VEGTENDE VOORT NA MARITZ

Op 14 November is kol. Ben Bouwer deur genl. Smuts in kennis gestel van Van Zijl se rapport dat Kemp moontlik oor Witzand na Upington sou trek. Bouwer moes inligting probeer bekom of daar voldoende water langs die pad vir so 'n groot berede mag beskikbaar was. Indien daar water was, moes Bouwer dit ver-

---

55. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.18.

56. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.323.

57. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.46; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.323.

nietig.⁵⁸ Reeds die volgende dag het Bouwer vir Smuts verwittig dat die water by Witzand syferwater was en gevolglik nie vergiftig kon word nie. Hy het voorts gemeld dat daar geen water bekombaar was tussen Witzand en Kheis aan die Oranjerivier nie. Voorts het hy Smuts in kennis gestel dat hy al langs die Oranjerivier 'n linie opgestel het om te verhoed dat Kemp by water uitkom - aldus sou die rebelle-mag in die pan gehak kon word. Verder het hy melding gemaak van die gevangeneming van McCarthy en sy patroolie wat deur Kemp na Maritz gestuur was met 'n brief waarin Kemp versoek het om hom met kanonne by die Oranjerivier te ontmoet.⁵⁹ Botha self het net na die slag van Mushroom Valley die Oranje-Vrystaat verlaat en opgetrek na die noordwes-Kaap om persoonlik toesig te hou oor die krygsoperasie teen Kemp.⁶⁰

Van al genoemde verwickelinge en die gevangeneming van McCarthy het Kemp salig onbewus gebly. Hy en Bezuidenhout het hulle hande vol gehad om hulle uitgeputte strydmaakkers te help en aan te moedig sodat hulle Witzand kon bereik, waar hulle handevol syfer- of "gorra"-water sou kon skep om hulle moeë en dorstige liggame te laaf. Vir die diere was hier ongelukkig feitlik geen weiding nie aangesien die harde steekgras wat daar gegroei het nie deur die diere gevreet is nie.⁶¹ By die winkeltjie in Witzand is 'n paar sakke meel gekry en aangesien skaap- en beesvleis volop was as gevolg van die droogte, het die geur van braaivleis heel gou die lug gevul. Swart koffie en gebraaide ribbetjie het die moeë liggame versterk en selfs die neerslagtige gemoedstoestand van die burgers laat opflikker. Kemp het beplan dat die rebellemag 'n week daar sou uitrus. Dit sou

---

58. Militêre Argief, 115 D.C. 2465, Cape Rebellion, 13.11.1914 - 11.12.1914 (ongepagineerd).

59. Militêre Argief, 115 D.C. 2465, Cape Rebellion, 13.11.1914 - 11.12.1914 (ongepagineerd).

60. M. Ritchie: With Botha in the Field, p.11; H.F. Trew: Botha Treks, p.37.

61. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.25.

hom ook geleentheid bied om sy kolonne te reorganiseer. In hierdie verband het hy die kommando oor 'n groot gebied versprei, enersyds as gevolg van gebrek aan weiveld en andersyds as 'n militêre voorsorgmaatreël.⁶²

Vroeg die oggend van 16 November het Kemp tot sy ontsteltenis die eerste tekens van die naderende vyandelike magte vanuit die rigting van die Langberg gewaar. Gevolglik het hy sy manne beveel om aan daardie kant stelling in te neem, om sodoende die water te beskerm. Ook is burgers aan die suidekant geplaas om 'n moontlike aanval vanuit die rigting van Kheis die hoof te bied. Die vyandelike mag, bestaande uit 300 man onder leiding van Van Zijl, Frylinck en Kruger, het egter vinniger nadergekom as wat Kemp bereken het, omdat hulle al op die spore van Kemp en sy manne kon trek. Gelukkig vir die rebelle was hierdie manne totaal uitgeput aangesien hulle 'n hele dag in die versengende son getrek het, terwyl die rebelle darem al 'n ruskans gehad het. Die onverwagte aanval het heelwat rebelle op die verkeerde voet betrap, soveel so dat nouliks almal van hulle hul perde betyds kon bereik.⁶³

Apie Bezuidenhout en vyftien man het gedurende die skermut-seling in 'n bykans bomenslike poging die westelike duin uitgejaag en daarin geslaag om die vyand vyftig meter van die water af te stuit. Kmdt. Danie Flemming het met versterkings kom hand bysit, terwyl veldkornet C.P. Leach op die regterflank stelling ingeneem het om daar te keer. Gesteun deur die burgers onder bevel van kmdte. Van der Merwe en Van Vuuren kon Kemp darem 250 man teen 300 goedgewapende regeringsmanne monster. Gedurende die geveg was die rebelle en die regeringsmanne ongeveer 100 meter van mekaar af en die meeste manne wat gewond is

---

62. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.326.

63. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.99.

ōf gesnuwel het, het kopskote opgedoen.⁶⁴ As oorsaak vir die kopskieterij meld Kemp dat sy manne wit bande om hulle hoede as onderskeidingstekens gebind het en heel gou die onpraktiese daarvan in die eerste skieterij ervaar het. Daarna is die wit bande om die arms gebind totdat hulle verneem het dat die regeringsmanne dieselfde doen, waarna dit verwyder is.⁶⁵

Teen die middag se kant het Kemp vir Apie Bezuidenhout beveel om die vyand te bestorm. Met slegs 35 man het hierdie onverskrokke rebelleleier die taak volvoer. Toe die vyand terugval, het van die rebelle vinnig vanuit hulle stellings opgespring om vinniger te kan skiet. Hulle het egter nie rekening gehou met die vyand wat as agterhoede opgestel is nie. Veldkornet Marx en Pieter, die seun van veldkornet G. du Plessis, is noodlottig gewond. Twee ander rebelle het ook gesterf terwyl een gewond is. Die regeringsmag was egter op hierdie stadium verplig om terug te trek aangesien hulle nie die water kon bereik nie en die naaste bruikbare water 18 kilometer daarvandaan was.⁶⁶ Kort voor sonder het Kemp self die lykrede gehou toe die gesnuweldes begrawe is.⁶⁷

Vir Kemp was dit in elk geval nou duidelik dat die vyand hom geen ruskans sou gun nie en soos bloedhonde op sy spoor sou bly. Van die trekboere by Witzand het hy die ontstellende nuus verneem dat Maritz intussen na die slag by Kakamas op 24 Oktober teruggeslaan was tot in Duitswes. Aangesien hy nog geen taal of tyding van McCarthy ontvang het nie, het Kemp vir kapt. P.Ferreira en 12 man met 'n rapport na Maritz gestuur. Op Witzand het

---

64. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.100.

65. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.327.

66. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.18.

67. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.100.

Kemp ook verneem dat 'n mag van 2 000 man vanuit Kimberley op hom afstuur en alhoewel hy die geloofwaardigheid daarvan betwyfel het, het hy veiligheidshalwe reeds die volgende dag, 17 November, die woestyntog hervat nadat hy soveel moontlik perde in die omgewing gekommandeer het. Ongelukkig was die perde jonk en ongeleerd en gevolglik tot weinig nut vir die rebelle. Vir veldkornet B. Visser en 17 man was die ontberings van die woestyntog nou te veel en hulle het besluit om hulself vrywilliglik aan Van Zijl oor te gee.⁶⁸ Visser het by sy oorgawe openlik teenoor Van Zijl verklaar dat dit Kemp se oogmerk was om die onafhanklikheid van die eertydse republieke weer te herstel.

Die naaste beskikbare water vir Kemp was nou sewe en 'n halfuur te perd verder by Kheis aan die Oranjerivier beskikbaar en niemand het enige illusies gehad omtrent die vermoeiende tog wat voorgelê het nie. Aangesien dit ondraaglik warm was, moes die agt karre in plaas van perde nou deur osse gesleep word. Selfs die motor van J. Botha wat as ambulans gedien het, moes deur die osse gesleep word.⁶⁹ Na 'n uur se trek vanaf Witzand het Kemp tydens die ruspouse weer eens sy manne bemoedig en hulle gewaarsku teen die klaarblyklike verslapping van die militêre dissipline asook die tekens van vrybuitery wat hy reeds in enkele gevalle bespeur het. Kemp het die burgers tot gehoorsaamheid aan hulle meerderes opgeskerp en hulle weer eens op die "heilige doel" van hulle ontberings gewys.⁷⁰ Hierna het Willem Boshoff 'n kort godsdiensoefening gehou. Sy tekswoorde was profeties, naamlik: "Reinig uw handen en zuivert uw harten, want God zal morgen wonderen aan uw doen." Net die volgende dag is dié trooswoorde bewaarheid.⁷¹

---

68. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.18.

69. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd).

70. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.329.

71. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.100. p.100.

Voordat hulle die reis verder voortgesit het, het Kemp die manne beveel om voortaan hulle perde te lei. Niemand sou toegelaat word om te ry nie. Aldus het die rebelle dié nag verder deur die woestyn voortgeploeter, salig onbewus van die feit dat kol. R. Royston met 800 man uitgetrek het om hulle by Witzand saam met Van Zijl aan te val. Laasgenoemde was in bevel van die "Natal Light Horse" en het vanaf Kheis se kant na Witzand opgeruk. By Witzand het Kemp voor sy vertrek as voorsorgmaatreël die telegraafdrade laat knip, maar dit is spoedig na sy vertrek herstel en daarna sou dié kommunikasie-middel sy bewegings oral rugbaar maak. Kol. Royston het intussen verneem dat Kemp onderweg na Kheis was en hom daarheen terug gehaas, nadat sy mag gedurende die nag in die woestyn verdwaal het en hulle verplig was om van die perde netso agter te laat.⁷²

Intussen het genl. Smuts, wat in Pretoria pal by die telegraafstoel gesit en elke beweging van Kemp met arendsoë dopgehou het, vir Ben Boucher opdrag gegee om die slagyster vir Kemp sorgvuldig te stel: sy kommando sou òf weens dors omkom, òf deur die koeëls van sy agtervolgers neergevel word.⁷³ Kemp se besluit om dadelik vanaf Witzand te vertrek, het hom egter in staat gestel om 'n warm ontvangs te ontglip. Al wat die regeringsmagte daar gevind het, was die spore van die rebelle. Na 'n moordende tog van 25 uur sonder kos en water het Kemp en sy manne op 18 November om 14h00 die middag by Kheis aan die Oranjerivier gearriveer. In die dorstog het hulle baie perde verloor en die manne was geestelik en fisies uitgeput. By die eerste aanskoue van water het daar juigkrete uit die dorstige kele opgeklink maar hierdie blydschap was van korte duur: kol. Royston en sy mag het die oewer van die Grootrivier beset.

---

72. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.18.

73. Militêre Argief, A.G.8, lêer G.354/9199, telegram: Alberts - Smuts; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.330.

In plaas van hom in moordende geweervuur vas te loop, het Kemp egter gevind dat Royston en sy manne vas aan die slaap was. Dit was die gevolg van die vorige nag se omswerwinge en foutiewe veronderstelling dat hulle inligting vals was toe Kemp nog nie teen 11h00 daardie oggend opgedaag het nie. Royston se uitdruklike opdrag was tog om met die "Natal Light Horse" te verhoed dat Kemp die water bereik⁷⁴ en hierin het hy klaarblyklik geslaag sodat hy ontspan het. Kemp het toe vir Apie Bezuidenhout, Paul Smit en 'n paar man met 'n wit vlag ingestuur om die oorgawe van Royston en sy mag te eis. Ongeveer 50 meter vanaf hulle doelwit het een van Smit se manne egter uit blote senuweeagtigheid 'n skoot afgevuur en gevolglik het Royston en sy manne wakker geskrik.⁷⁵ 'n Skermutseling het gevolg waarin swaar geweervuur aan beide kante gevolg het. As gevolg van P.C. de Villiers se uitstekende posisie agter 'n sandduin het hy die dag onder die vyand gemaai, maar dit het Kemp-hulle nog nie in staat gestel om water in die hande te kry nie.

Kemp het die situasie gou opgesom: deur stormenderhand die rivier te nader, sou hy sy burgers se lewens onnodig in die gevaar stel, en die sterk stroom het verhinder dat sy burgers se swak perde die oorkant kon bereik. Daarom is 'n aantal rebelle opdrag gegee om buite bereik van die vyandelike vuur die water te probeer bereik en daarvandaan water na die ander te bring.⁷⁶ Met die aanbreek van die nag is die geweervuur gestaak en kon mens en dier na hartelus hul dors les. P.K. Landman is deur Kemp gestuur om die vyand se perde, wat gedurende die skietery die loop geneem het, bymekaar te gaan maak. Die verlies aan regeringskant was sewe gedood en vyftien

---

74. M.C.E. van Schoor: Rebellie, Die Huisgenoot, 4.9.1964, p.20.

75. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.263, Kemp se Kalahari-trek, p.19: In sy verslag meld kol. Royston dat 'n aantal van die rebelle nadergekom het met 'n wit vlag en -armbande. Hy was onder die indruk dat dit regeringsmanne was wat as versterking moes dien, maar toe hulle naby die wagpos kom het hulle afgeklim en begin skiet.

76. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.101.

gewond terwyl die rebelle een man aan die dood afgestaan het, naamlik G.R. Erasmus van kmdt. P.R. Kock se kommando. Veldkornette R. Colyn en C. Dreyer is gewond, terwyl 'n paar burgers hulle in die rivierwalle gaan versteek het en later hulself aan die regeringsmagte oorgegee het.⁷⁷ Nadat Kemp en die burgers hulle dors geles het, het hulle teen skemeraand na die plaas Tasbi teruggetrek, waar hulle die nag vertoef het.

Vroeg die oggend van 19 November het hulle weer in die pad geval en tot 10h00 sonder kos of water voortgetrek totdat hulle weer by die Oranjerivier uitgekom het. Alhoewel die water vuilbruin was, het hulle dit terdeë geniet. Hier is ook aan elkeen 'n porsie vleis uitgedeel en die laaste beskikbare meel gebruik. Na die innerlike versterking is weer voortgeploeter tot om middernag toe hulle op die plaas Kalkplaats moeg en uitgeput aan die slaap geraak het. Die volgende dag is Erasmus begrawe nadat hulle by ontstentenis aan pikke en grawe met twee bajonette die graf moes grawe.⁷⁸

Intussen het Royston en sy mag in hulle vlugtog al langs die Oranjerivier na Prieska opgetrek, terwyl Kemp onderweg was na Upington. Laasgenoemde het so reg by Ben Bouwer se planne ingepas. Bouwer het sy kommando's aan die suidekant van die Oranjerivier opgestel om te verhoed dat Kemp die water bereik. Gevolglik kon Kemp slegs een keer in vier dae daarin slaag om die water ongehinderd te bereik. As voorsorgmaatreeël het Kemp snags 'n vierkantige laer laat trek om sodoende die diere binne te hou. Burgers het met gewere in die arm geslaap om vir enige gebeurlikheid gereed te wees. Verder het Kemp 'n doeltreffende wagstelsel ontwerp om te verseker dat die manne goed rus.⁷⁹

---

77. Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.23, Kemp se Kalahari-trek, p.19.

78. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, pp.101-102.

79. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.335.

Op Saterdagoggend 21 November het die rebellemag by Swartkop gearriveer, net om andermaal te vind dat die regeringstroepe reeds in besit van die water was. Toe die rebelle die kosbare water nader is hulle onder die lood gesteek. In die daaropvolgende skermutseling is een van die rebelle in die been gewond, voordat die vyand na etlike ure se oor-en-weer skietery voet in die wind geslaan het. Oplaas kon die rebelle die water bereik.⁸⁰ Die grootste gedeelte van dié dag is daar skape geslag, vleisgebraai en gerus. As dit nie was dat die skaarste aan gras in die gebied die toestand van die perde vinnig laat verswak het nie, sou die burgers bepaald heelwat rede tot vreugde gehad het.

Op hierdie stadium was Kemp se rebellemag omring deur die vyand en gevolglik het geen berigte van buite hom bereik nie. Intussen is ook P. Ferreira en sy manskappe, wat deur Kemp na Maritz gestuur was, gevang sonder dat Kemp daarvan bewus was. Kemp en sy mag was soos 'n eilandjie in die oseaan; van ontsnapping was daar geen sprake nie, altans so is daar deur Ben Bouwer beplan. Om die posisie van die regeringsmagte nog verder te versterk, is die spoorlyn tot by Upington op 20 November voltooi en kon nog meer troepe daarheen vervoer word. Kemp meld dat dit later sou blyk dat hy en sy manne op 21 November, die dag voordat hulle vanaf die Oranjerivier weggeswaai het, omring was deur 2 600 man wat swaar bewapen was met meksims en kanonne. Teen 24 November sou die vyandelike mag tot ongeveer 7 500 aanwas. Gevolglik was daar op Upington, in plaas van Maritz met kanonne en ammunisie, meer as 10 000 regeringstroepe wat tot die tande toe gewapen was onder bevel van genl. Botha self, bygestaan deur van die bekwaamste leër-offisiere, en gereed om Kemp en sy burgers die genadeskoot te gee.⁸¹

---

80. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, p.25.

81. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.336.

As gevolg van 'n voorval wat op 22 November plaasgevind het, het Kemp sy trekrigting verander. 'n Sekere Botha het ontdek dat sy perd weggeraak het en tydens sy soektog buite die kommandoring het hy op 'n man in kakie-uniform afgekom. Toe hy die persoon versoek om hom te identifiseer, is hy meegedeel dat hy een van Kemp se manne was. Botha was dadelik agterdochtig en het die voorval onder Kemp se aandag gebring. Laasgenoemde het kapt. J. Nieuwenhuize met 'n paar verkenners uitgestuur om die gebied te verken. Groot was hul verbasing toe hulle 'n vyandelike groep 'n paar honderd meter vanaf die kamp raakloop. In die verwarring wat gevolg het, kon Nieuwenhuize drie van die manne vang en hulle ondervra. Uit hul antwoorde het dit geblyk dat een van hulle 'n rebellevriend was wat deur die vyand gedwing was om as gids op te tree. Hy het Kemp-hulle gewaarsku dat gewapende magte hulle vorentoe inwag. Kemp het nou ook van die lotgevalle van McCarthy en Ferreira verneem.⁸²

Kemp was nou omring deur regeringsmagte. Royston, wat by Kheis die aftog geblaas het, het Kemp agtervolg en in sy pogings om water te kry is sy mag deur die regeringsmanne vir rebelle aangesien en is daar voortdurend op hulle geskiet.⁸³ Die vraag dwing homself na vore waarom Ben Bower met sy oorweldigende meerderheid nie vir Kemp aangeval het nie. In sy latere apologie aan Botha het hy verklaar dat hy inligting ontvang het dat die Duitsers besig was om met 'n mag van 1 600 goedgewapende manne wat deur grofgeskut ondersteun is, op te ruk en reeds tot by Langklip, ongeveer 100 kilometer van Upington, gevorder het. Gevolglik was hy bang om met sy hoofmag uit Upington pad te gee ingeval van 'n aanval op Upington deur die Duitsers. Verder het hy die mening gehuldig dat Joof Alberts en Royston, tesame met Van Zijl en die "Midland Rifles" die wêreld vir Kemp agter so warm sou maak dat hy sou oorgee. Wat Ben Bower nie geweet het

---

82. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.102.

83. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.338.

nie, was dat Alberts en Van Zijl albei aan die suidekant van die Oranjerivier was, vanwaar hulle voortdurend op Royston en Kemp geskiet het.

Intussen het 'n lid van Kemp se magte, ene Russell, Kemp gevra om hom met 'n rapport na Maritz te stuur. Omdat Kemp hom nie vertrou het nie, het hy hom vooruit na Maritz gestuur met 'n misleidende rapport, naamlik dat hy voornemens was om Upington aan te val.⁸⁴ Dit was egter nie Kemp se plan nie aangesien hy beplan het om noord van Upington verby te trek na Duits-Suidwes-Afrika. Na sy vertrek is Russell regstreeks na Upington waar hy op 23 November aangekom het. Nadat Russell deursoek is, is Kemp se rapport by hom gevind en omdat die regeringsmagte gedink het dat hy 'n Duitse agent was wat na die Transvaal gestuur was om rebellie op te stook, is hy *ter dood veroordeel*. Voordat die doodsvonnis voltrek is, het Russell vir Botha aangaande Kemp se bewegings ingelig en hom verder meegedeel dat Kemp se mag die vorige dag skuinsweg geswenk het en onderweg na Diepklip was.⁸⁵ Kemp was dus skynbaar nie meer langs die Grootrivier nie en Botha het gevolglik die agtervolgling afgelas.

Op 22 November, nadat Kemp vanaf Kafferswart vertrek het, waar daar die hele dag 'n skermutseling was oor die beheer van water, het sy mag tot laat daardie nag voortgetrek. Die volgende oggend het hulle in digte mis, wat sy bewegings verskuil het, 24 kilometer ver tot by Diepklip getrek.⁸⁶ Die toestand van sy perde was nou baie swak as gevolg van die gebrek aan voer, terwyl die burgers se kosvoorraad baie skraps was. Al ligstraaltjie was dat die windpomp op Diepklip voldoende water gepomp het om hulle brandende kele te laaf.

---

84. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.339.

85. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.103; M.C.E. van Schoor: Rebellie, Die Huisgenoot, 4.9.1964, p.21.

86. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.340.

Genl. Botha het intussen deur middel van 'n Hottentot inligting bekom dat Kemp op Diepklip skape geslag het. Terselfdertyd het 'n regeringspioen vyf van Kemp se manne na Botha gebring. Hulle het voetgangers geword en hulle naby Diepklip oorgegee.⁸⁷ Op grond van hierdie inligting het Bouwer na Steenkampspan afgesit waar 'n goed gewapende mag saamgetrek was, terwyl hy die "Imperial Light Horse" beveel het om hom te volg. Met sy aankoms op Steenkampspan is hy deur die offisiere verseker dat Kemp nie op Diepklip was nie. Verder het luit. J.J. de Villiers volgehou dat Kemp omgedraai het en hom by Swartkop bevind het. Hierdie inligting het Bouwer dronkgeslaan, want hy was nie daarvan bewus dat die sogenaamde "rebelle" wat in die omgewing van Swartkop opgemerk is, inderdaad Royston en sy manne was nie.

Die welkome rus vir Kemp se manne was egter kortstondig want teen die middag van 23 November moes hulle weer in die pad val. Tog was daar 'n onverwagte lafenis: die eerste reëndruppels in byna twee jaar het op die dorre woestynaarde begin neerplons.⁸⁸ Die reënweer het tot gevolg gehad dat die regering se heliograaf nie gebruik kon word nie. Hierdeur is Kemp-hulle die kans gebied om tyd te wen. Kemp was nou haastig want hy wou die 130 kilometer dorsland wat nog voorgelê het so vinnig as moontlik agter die rug kry. Die nuus dat Maritz se magte by Keimoes en Kakamas⁸⁹ deur die regeringstroepe aangeval is en dat hy tot in Duitswes teruggeslaan was en dat Maritz self ook gewond was, het Kemp verder aangespoor.⁹⁰ Verder het die uit-

---

87. De Volkstem, 27.7.1915, De Rebelle, p.3.

88. F.J. du Toit Spies: Rebelle - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.103.

89. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.30.

90. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.342.

puttende tog tot gevolg gehad dat van die manne hulle gewere en pakgoed netso agtergelaat het om sodoende darem hulle moeë liggame voort te sleep. Die toestand van die manne en diere het daaglik merkbaar verswak, terwyl die ammunisievoorraad ook skraps geraak het.

Kemp het gevolglik op 'n noodmars oor 'n afstand van 48 kilometer besluit om sodoende by die vyand verby te trek voor die volgende dag.⁹¹ Dié tog was een van die veeleisendste wat hulle tot dusver beleef het en die burgers het moedeloos en nukkerig voortgestrompel. Die wa wat hulle vanaf Kheis saamgebring het, moes agtergelaat word aangesien die trekosse geslag is, maar die maer vleis was oneetbaar. In die versengende hitte en die gebrek aan water is die geduld van die offisiere ook tot die uiterste beproef, omdat die manne aanhoudend na waterplekke verneem het. Baie van die manne was alreeds te voet, terwyl ander weer donkies in die omgewing bymekaar gemaak het en op dié gery het. Humeure het opgevlam onder die moeilike omstandighede en daar is ook onaangename dinge aan Kemp en Bezuidenhout toegevoeg. Kemp meld dat hy tot die duidelike besef gekom het waarom Moses in die woestyn nie met die rots gepraat het nie, maar daarop geslaan het.⁹² Onder hierdie omstandighede het Kemp sy staal getoon deur voortdurend die manne wat neerval te hulp te snel. Op een stadium het hy selfs water uit die verkoeler van die motor getap en dit aan die dorstiges laat uitdeel.⁹³

Hierdie waterlose, uitputtende tog het 42 uur geduur en die windpomp by Rooidam het eers op Woensdag 25 November in sig gekom. Spoedig is egter vasgestel dat die windpomp deur 'n regeringspatroillie beset was. Bezuidenhout wat aan die voerpunt was, het

---

91. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.103; S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.304.

92. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.342-343.

93. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.103.

daarop vir luit. Albertus van der Merwe van die verkennerdorps met 'n wit vlag na die vyand gestuur en hulle versoek om oor te gee. Die antwoord was kort en klaar: hulle sou nie oorgee nie, maar tot die laaste man veg. Hierop het Kemp sy burgers in 'n gaffelformasie laat storm. Bevrees vir 'n oorvleuelingsbeweging, het die vyandelike mag padgegee waarop Kemp en sy mag die windpomp kon beset. Hier het hulle tot hul verbasing 'n paar van hulle makkers aangetref wat die vorige nag vooruit getrek en in die vyand se hande beland het.⁹⁴

Intussen het Bouwer weer eens 'n verwarrende boodskap ontvang waarin hy versoek is om versterkings na die plaas Christiana, naby Upington, te stuur. Nadat die boodskapper indringend ondervra is, het Bouwer tot sy ontugtering ontdek dat Kemp reeds Rooidam beset het, terwyl hy en Botha nog probeer uitvind het of Kemp werklik die Grootriviergebied verlaat het. Dié loop van sake het egter goed by Bouwer se planne ingepas aangesien hy nou die gulde geleentheid sou hê om Kemp die finale nekslag toe te dien. Sonder om een oomblik te weifel, het hy, vergesels van die "Imperial Light Horse" en twee kanonne afgesit Rooidam toe. Hy het ook opdrag gegee dat die kommando's vanaf Graaff-Reinet en Philipstown vanaf Rouxville moes opruk na Kurrees, 'n plaas links van Rooidam, en dat hulle 'n halfmaanvormige beweging in 'n westelike rigting moes uitvoer, indien hulle enige skietery by Rooidam hoor.⁹⁵ Om 13h00 dieselfde middag het Ben Bouwer in die koppe by Rooidam stelling ingeneem en sy kanonne in posisie gebring.

Voordat Bouwer sy opwagting gemaak het, het Kemp en sy rebelle na die duine getrek en daar geslag om die honger burgers van voedsel te voorsien. Van die manne was so honger dat hulle nie kon wag totdat die vleis heeltemal gaar was nie. Om 14h00

---

94. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.344.

95. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.346.

het Kemp bevel gegee dat hulle moes opsaal. Skaars het Kemp met die voorhoede deur die duine in die rigting van Nakob begin trek of die vyand het uit twee rigtings op hulle afgestorm. Kemp en sy manne het moedig weerstand probeer bied maar die oormag van die vyand het hulle verplig om na die duine terug te val, waar Bezuidenhout alreeds met die agterhoede 'n halwe sirkel gevorm het sodat Kemp en sy terugvallende manne die sirkel kon voltooi.⁹⁶ Agter die tweede en derde duine is daar 'n laer getrek met die een motor en sewe oskarre en daaromheen is die 300 voetgangers wat sonder gewere was, geplaas.⁹⁷

Vanaf die koppe se kant het Bouwer se kanonne met gereelde tussenposes begin bulder. Bouwer se strategie was daarop gemik om die rebellemag te omsingel sodat daar geen uitkomkans vir hulle sou wees nie. Kemp se regterflank het eerste geswig toe Jack Smith en sy 19 man deur 'n afdeling van die "Imperial Light Horse", bygestaan deur die Graaff-Reinetse en Philipstownse kommando's, verplig is om oor die duine in die rigting van Duitswes terug te val. Kol. Conroy en Pohl het ook daarin geslaag om met hulle manne tussen die duine deur tot amper by Kemp te trek en in die proses die rebellekommandante Kock en Van der Merwe met 70 man van Kemp af te sny. Kemp en sy manne het hulle in 'n ongemaklike posisie bevind en Kemp en Bezuidenhout het alles in hulle vermoë gedoen om kontak te behou tussen die klein groepies vegtende rebelle, wat oor 'n afstand van ongeveer een kilometer versprei was. As gevolg van die verraderlike terrein het vriend en vyand mekaar soms amper van aangesig tot aangesig ontmoet.

---

96. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.104.

97. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van Landman (ongepagineerd).

Met die aanbreek van die aandskemering het Bouwer met troepe uit die gevegslyn Kemp en sy mag omsingel en per heliograaf aan Botha berig: "Ek sal Kemp more-oggend dood of lewendig in jou hande lewer."⁹⁸ Volgens Bouwer was die tafel gedek vir die drama wat die volgende oggend finaal afgerond moes word.

III KEMP BREEK DEUR

Jan Kemp, die ervare krygsman en taktikus, het maar alte goed die benarde posisie beseef waarin hy hom bevind het. Met 'n mag van 6 000 regeringstroepen teenoor 600 rebelle gemonster, 'n kordon rondom hom gespan en kanonne op die koppie wat die kaal vlakte dek, het ontsnapping onmoontlik gelyk.⁹⁹ Ietwat terneergedruk, het Kemp in desperaatheid hom na "Siener" gewend en hom gevra wat hy sien, waarop oom Niklaas verklaar het dat hy hom alreeds by Kafferswart meegedeel het dat hy sien hoe die rooi kombers in 'n bak om hulle toemaak, maar dat hulle tog wegtrek. Hy het die rigting waarin hulle moes trek aangedui. Ontsteld het Kemp opgespring en sy vuiste onder "Siener" se neus gedruk en gesê: "Jy kan maklik praat, weet jy hulle is rondom ons oom Klasie!"¹⁰⁰ Na hierdie ietwat melodramatiese episode met die "Siener" het Kemp se krygsinstink hom laat besluit om met sy mag deur te trek waar Bouwer en sy manne dit die minste sou verwag, naamlik reg voor die lope van die kanonne verby. Kemp was van mening dat die vyand nie in die beperkte tyd tot hul beskikking 'n geslote kordon rondom hom kon sluit nie. Apie Bezuidenhout was nie eens met Kemp se plan om deur te breek nie. Maar niks kon Kemp tot ander insigte beweeg nie, aangesien hy oortuig was dat indien hulle in Botha se hande sou val, hulle die volgende dag voor 'n krygsraad gedaag en die doodsvonnis oor hulle uitgespreek sou word.¹⁰¹

---

98. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.349; S.B. Spies: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.205.

99. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd).

100. Harm Oost-versameling, A.69, nr.3, brief van Boy Mussmann aan Harm Oost, 15.10.1958 (ongepagineerd); F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.104.

101. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.351.

Gevolglik het Kemp sover moontlik al sy manskappe tussen die duine versamel en hulle in trekorde opgestel. Die motor en oskarre is in die middel van die linie geplaas, terwyl Kemp self met die beste manne en die verkenningskorps heel voor stelling ingeneem het. Bezuidenhout se taak was om die flanke en agterhoede bymekaar te hou. Hierna het 'n vasberade en aaneengeslote massa van ongeveer 500 rebelle vorentoe beweeg. Een verkeerde stap sou noodlottig wees. Kemp meld dat toe hulle begin beweeg 'n los vul gerunnik het. Hy het dié vul summier laat doodskiet. Die vyand het die skoot gehoor en daarvan afgelei dat die rebelle nog veilig vasgekeer was.¹⁰²

Sonder dat hy daarvan bewus was, het Kemp reg op die enigste gaping in die vyandelike linie afgetrek. In die flou maanlig het Kemp meteens 'n klompie manne gewaar wat reg op hulle afstuur en hy het kapt. Williams beveel om die manne sonder enige geluid te vang. 'n Los skoot sou op daardie stadium fataal wees en gevolglik het Williams en sy manne soos katte die groep bekruip en 15 gevang. Van dié gevangenes het Kemp kosbare inligting verkry, naamlik dat hulle die voorhoede was van 'n afdeling wat die gaping in die kordon moes afsluit.¹⁰³

Volgens 'n mededeling wat kmdt. P. du Plessis van Cradock na Kemp se gevangeneneming gemaak het, het Ben Bouwer se Kleurling die aand toe Kemp-hulle deurgebreek het die opmerking gemaak: "Watter ou klomp trek dan nou daar: dis mos nie ons mense nie?" Die antwoord daarop was dat dit kmdt. Du Plessis se mense was wat die gaping moes gaan toestop. Juis op daardie oomblik was Du Plessis by Bouwer en eersgenoemde het beaam dat dit van sy manne was wat die "oop plekkie moes sluit".¹⁰⁴

---

102. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.351.

103. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.351.

104. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.351.

Een honderd en vyftig meter verder het Kemp en sy spookkommando by 'n waterpan gekom waar hulle nog drie van Du Plessis se manne gevang het.¹⁰⁵ Van die burgers wou water drink, maar weens strategiese oorweginge het Kemp hulle beveel om dadelik verder te trek. Kemp het twee van sy manne agtergelaat om verkenningswerk te doen. Ongeveer 'n kwartier later het die res van die Cradockkommando by die pan aangekom en hulle perde laat suip. Die twee verkenners het hulle na Kemp terug gehaas en hom verwittig dat hulle agtervolg word. Kemp, wat daarop staat gemaak het dat dit die Cradockkommando was, het hom nie daaraan gesteur nie en die manne kalm laat voorttrek. Teen ongeveer 20h00 was die rebellemag deur die vyandelike linie.¹⁰⁶

Vier uur later, teen ongeveer middernag, het kmdte. Conroy en Malan by Ben Bouwer op Steenkampspan aangekom, nadat hulle verdwaal het. Aan Bouwer het hulle vertel dat hulle tussen die duine die geblêr van skape en die gedruis van beeste wat aangejaag word, gehoor het. Bouwer het geru\$stellend geantwoord dat dit die rebelle was wat mekaar in die donker probeer opspoor; indien hulle probeer roer, sou hulle hul vasloop teen sy kordon wat rondom hulle getrek was. Volgens Bouwer was daar net een opening en hy het alreeds die nodige stappe gedoen om dit te beveilig. Gevolglik het die twee kommandante besluit om die nag by die hoofkwartier deur te bring en opdrag aan hulle kommando's gestuur om op hulle poste te bly.¹⁰⁷

Die ontsnapping deur die vyandelike kordon het egter nie die einde van die rebelle se ellende meegebring nie, aangesien die moeilikste gedeelte van die hele dorslandtrek daardie nag

---

105. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.104.

106. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.105.

107. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.350.

ervaar is. Die meeste van die burgers was teen hierdie tyd voetgangers. Heelwat van hulle se voete was deurgeloop, sodat bloedspreke in die sand die sigbare tekens van menslike lyding aangedui het. Sommige rebelle het beesvelle om hulle voete gedraai in 'n poging om die pyn wat elke voorwaartse tree meegebring het, te versag. Verder het die gebrek aan voedsel en water en die gedurige agtervolging hulle liggaamskragte sodanig getap dat hulle net soos robotte kon voortstompel.¹⁰⁸ Hier en daar het van die manskappe kragteloos neergesyg en van die pyn gekrul. Apie Bezuidenhout het hier sy liefde vir sy manskappe getoon deur hulle op te help en op die karre te laai. Teen dagbreek het die hittige son hul lyding vererger. Al slingerend het die gehawende mag vorentoe beweeg. Kmdte. Kock en Van der Merwe, wat gedurende die nag met hulle manne van Kemp geskei is en verder die duine ingetrek het, het herhaaldelik die nag teen troepe vasgeloop. Oortuig dat dit Botha se manne was en min wetende dat dit hulle eie manne was, het hulle dan ongesiens teruggeval. As gevolg van die gebeure by Rooidam het drie rebelle gesneuwel terwyl een gewond is. 'n Verdere 122 man het ðf in die hande van die vyand geval, ðf hulself vrywilliglik aan die regeringsmagte oorgegee.¹⁰⁹ Kemp se rebellemag het dus net uit ongeveer 500 man op hierdie stadium bestaan.

Met daglig het Bouwer 'n boodskapper met 'n wit vlag gestuur om Kemp se oorgawe te eis. Alhoewel hy daar 'n klompie rebelle aangetref het wat die vorige aand nie by die kommando uitgekom het nie, was daar geen teken van die hoofmag van die rebelle nie. Slegs die spore het die nag se gebeure vertel. Om 07h45 daardie Dinsdagmôre, 26 November 1914, het Bouwer die ontstellende boodskap van Conroy ontvang dat Kemp daardie oggend vroeg deur

---

108. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.352.

109. Harm Oost-versameling, A.69, nr.3, Brief van Boy Mussmann aan Harm Oost, 15.10.1958 (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.352-353.

die kordon gebreek het. Hierdie rapport van Conroy was inderdaad misplaas aangesien Kemp reeds die vorige aand om 20h00 deurgebreek het.¹¹⁰

Die volgende oggend met dagbreek was Kemp reeds 40 km wes van Rooidam. Hier het hy die manne 'n blaaskans gegee, terwyl hy saam met Bezuidenhout op 'n verkenningstog vertrek het. Toe Bouwer berig ontvang van Kemp se ontsnapping, was die rebelle-mag alreeds weer onderweg in 'n westelike rigting, met die doel om die grens oor te steek.¹¹¹ Ongeveer vyf kilometer vanaf 'n plaaswoning het Kemp 'n verkenningpatroolie vooruit gestuur om die nodige begrafnisreëlings te tref vir burger Benade wat in die gevegte by Rooidam gesneuwel het en om terselfdertyd voedsel vir die afgematte burgers te bekom. Omdat daar geen onmiddellike gevaar bestaan het nie, het Kemp besluit om, vergeselskap van Apie Bezuidenhout, agter hulle aan te ry. Ongeveer 500 meter vanaf die plaashuis is hulle tog deur geweervuur gestuit. Kemp het die vuur beantwoord waarop die "vyand" op vlug geslaan het. Hierdie vyand was sersant J. van Zyl met ses Duitswes-Boere.¹¹² Nadat Kemp van die plaaseienaar, mnr. H.P. Longland, verneem het wie die vlugtendes was, het hy vir Paul Smit met 'n wit vlag agter hulle aan gestuur om sodoende met hulle kontak te maak - 'n gebeurtenis wat die "Siener" reeds by Rooidam voorspel het. Vir Kemp en sy manne was dit die eerste kontak met die Suidwesters en dit was vertroostend vir die rebelle wat hulle in 'n haglike situasie bevind het.¹¹³

Intussen het kmdte. Kock en Van der Merwe met hulle manne die duine verlaat en op die plaas Uitzicht aangekom. Pas het hulle hier afgesaal of ongeveer 200 van die regeringstroepe het op hulle afgestorm. Die twee kommandante en sewe van hulle manne

---

110. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.350-352.

111. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.354.

112. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.354.

113. F.J. du Toit Spiès: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.106; S.B. Spiès: The Rebellion in South Africa, 1914-15, p.205.

het daarin geslaag om onder die vyand uit te jaag terwyl die res van hul manskappe gevang is.¹¹⁴

Kemp was van plan om sy mag tot die aand op Longland se plaas te laat rus, maar om 13h00 het die wagte gerapporteer dat die vyand vinnig nader kom. Bouwer het naamlik teen 12h00 op Rooiput verneem dat Kemp die oggend daar deurgetrek het; gevolglik het hy hom agterna gesit. Kemp was bewus van die strategiese ligging van Steenkampsput en hy het besluit om daarvan gebruik te maak en sy manne opdrag gegee om vinnig daarheen te trek. Die rebelle moes nael om voor die vyand die posisies te bereik.¹¹⁵ Nadat Kemp se manne in die rante stelling ingeneem het, het Kemp kmdt. Stoffel Schoeman met 70 van sy beste manne laat opruk. 'n Poging van die regeringsmag om Kemp se regtervleuel te omsingel, het misluk nadat Bezuidenhout die nodige ondersteuning aan Schoeman verleen het.¹¹⁶

Botha, wat intussen die leiding van die agtervolgingsmag oorneem het as Bouwer se straf vir die ontsnapping, het tydens hierdie skermutseling so byna in Kemp se hande beland. Hy was onderweg met tien motors, waaronder sommige Rooikruis-motors was. Vas onder die indruk dat Kemp se manne sy voorhoede was het hy vorentoe beweeg tot ongeveer 1 000 meter vanaf die rebelle. Kemp se manne wou die motors onder die lood steek maar aangesien daar Rooikruis-motors was, het Kemp, onbewus van Botha se teenwoordigheid, die manne verbied om te skiet. Nadat Botha die ware toedrag van sake verneem het, het hy haastig teruggejaag.¹¹⁷

---

114. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.359.

115. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.355.

116. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd); F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.106.

117. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.355.

Gelukkig vir Kemp het die heldhaftige optrede van sy agterhoede sy mag in staat gestel om met geringe lewensverlies en met 'n paar manne wat gevang is, uit die moordende agtervolging te ontsnap.¹¹⁸ Aangesien Kemp beseft het dat die vyand se mag te oorweldigend was en hy gevrees het dat vars troepe aangevoer kon word, het hy sy rebellemag teen die aand se kant na Grondneus teruggetrek. Kemp was nie in die posisie om 'n stellinggeveg te lewer nie en het nou net één doel voor oë gehad, naamlik om by Maritz uit te kom. Om 20h00 op 26 November het sy spookkommando op Grondneus aangekom, nege uur te perd vanaf Nakob. Hier het die rebelle 'n hartlike ontvangs van die inwoners te beurt geval. Uit dankbaarheid vir die gespaarde lewens het die rebelle in die onherbergsame woestyn en geheimsinnige donker 'n dankdiens gehou, waarna Kemp 'n bemoedigende toespraak gelewer het. Hy het die manne aangespoor om uit te hou en voort te beweeg aangesien daar kos en redding naby was. Om 22h00 was die kommando's weer aan die beweeg. Kemp het kmdt. Schoeman en sy manne op Grondneus agtergelaat aangesien hy verwag het dat die vyand met dagbreek Grondneus sou aanval.¹¹⁹

Dit is dan ook presies wat gebeur het: op 27 November het Botha ligdag die plek laat bestorm, maar teen hierdie tyd was Kemp alweer nege kilometer daarvandaan op Koegoekop. Kemp het berig ontvang van Botha se aanval en dat Schoeman en sy manne ontkom het. Hy het beseft dat hy spoedig deur Botha van agter aangeval sou word; daarom het hy voorsorgmaatreëls getref: hy het die voetgangers en die burgers met swak perde in 'n westelike rigting van Gous laat trek om aldaar stelling in te neem, terwyl hy met die Duitswes-Boere onder Schoeman, P. de Villiers en A. Boshoff agtergely en 'n lang linie gevorm het wat as buffer moes dien. Weldra het R. Conroy, J. de Jager en A. Visser aangeval. Deur voortdurend terug te val, het Kemp-hulle daarin geslaag om die vyand op 'n veilige afstand te hou.¹²⁰

---

118. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd).

119. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.357.

120. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.357.

Intussen het die voetkommando tot op Langklip getrek, terwyl Botha die agtervolging onverpoosd voortgesit het. Toe laasgenoemde Swartmodderpoort bereik, was hy net betyds om Kemp se kommando te sien verdwyn in die berge van Langklip, waarna Botha bevel gegee het dat sy manne moes omdraai. Op Langklip het die voetkommando geslag en geëet; hulle het selfs brandewyn bekom by die waens wat van die Duitsers afkomstig was en wat gestuur was om die krankes te vervoer. Later die aand het Kemp moeg en afgemat by sy kommando aangesluit, wetende dat die moordende agtervolging nog nie verby was nie en dat hy sy waaksame voorsorgmaatreëls nie moes verslap nie.¹²¹

Op 28 November het die fluitjie vir verder trek om 01h00 geblaas. Die kommando het vanaf Langklip vertrek met 'n dringende begeerte om water te bereik, aangesien die wêreld om Ukumas baie droog was. Kemp meld dat baie van die manne se bene potblou was en dat hulle voete so geswel was dat hulle nie meer kon loop nie.¹²² Die sand was so warm dat die perdevulletjies se pote partykeer verskrompel het. Kemp het die motor, wat tot dusver deur osse getrek was, aan die gang gekry en daarmee 'n boodskap na Maritz gestuur om hom by Nakob te ontmoet.¹²³ Nog net die plase Sandvlei en Arries het tussen Kemp en Nakob gelê.

Op hierdie tydstip was Kemp en sy rebelle salig onbewus van Botha se pogings om die rebellie vreedsaam te beëindig. Reeds op 22 November het Botha in opvolging van sy amnestie-aanbod van 12 November verdere instruksies aan alle magistrats, bevelvoerende offisiere en offisiere van die Suid-Afrikaanse Polisie uitgereik waarin verklaar is dat gewone burgers wat hulle vrywilliglik oorgee toegelaat moes word om huiswaarts te keer, terwyl die leiers onder arres geplaas moes word.¹²⁴ Op 28 November is

---

121. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.357.

122. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd).

123. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.358.

124. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, pp.54-55.

verdere instruksies uitgevaardig waarin beveel is dat alle vee van rebelle-leiers wat nog in die veld was, in beslag geneem sou word.¹²⁵ Dis egter twyfelagtig of Kemp van hierdie aanbod gebruik sou gemaak het.

Intussen het Maritz, wat hom op Jerusalem bevind het, waar hy van die wond in sy been herstel het, verneem dat Kemp in aantog was en voorbereidings getref om hom behulpsaam te wees. Uiteindelik het Kemp en Maritz mekaar op 28 November op Warmvlei, 'n plaas ses kilometer oos van Nakob ontmoet.¹²⁶ Vier weke nadat Kemp vanaf Vleeschkraal vertrek het, het die gehawende kommando hulle uiteindelijke bestemming bereik: sommige was te voet, sonder skoene en die voetsole was deurgeloop, elke stap was 'n bloedspoor. Die voete was opgeswel en gebars, sodat die bloedsug daaruit getap het.¹²⁷ Maritz het Kemp se manne meegedeel dat hy geforseer was om te rebelleer, aangesien die regering geweier het om sy bedanking te aanvaar. Hy het hulle voorts vertel dat hy en sy manne gekant was teen die regering se inval in Duits-Suidwes-Afrika. Verder het hy gemeld dat hy verplig was om na die regeringsaanvalle op hom te Keimoes en Kakamas, na Duitse gebied te ontvlug en dat hy met die Duitsers 'n ooreenkoms gesluit het. Teen hierdie tyd was Kemp se manne en diere so uitgeput en ondervoed dat Kemp niks anders kon doen as om Maritz na Duitswes te vergesel.¹²⁸

Op Sondag 29 November het die kommando by Nakob gerus en 'n dankdiens gehou. Tot verbasing van Kemp en die ander het kmdte. Kock en Van der Merwe met die sewe oorgeblewenes van hulle

-
125. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.55 (sien bylae H).
126. J.H. de la Rey-versameling, A.313, nr.23, Sakboekie van K.P. Landman (ongepagineerd); G.D. Scholtz: Die Rebelle, 1914-15, p.273.
127. Genl. Manie Maritz: My lewe en strewe, p.80; Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.70.
128. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebelle 1914-15, p.27.

141/ ...

kommando ook op Nakob aangekom, nadat hulle al op Kemp se spore getrek het. Daardie nag het die kommando teen die berg wes van Nakob uitgetrek onderweg na Duitswes.¹²⁹

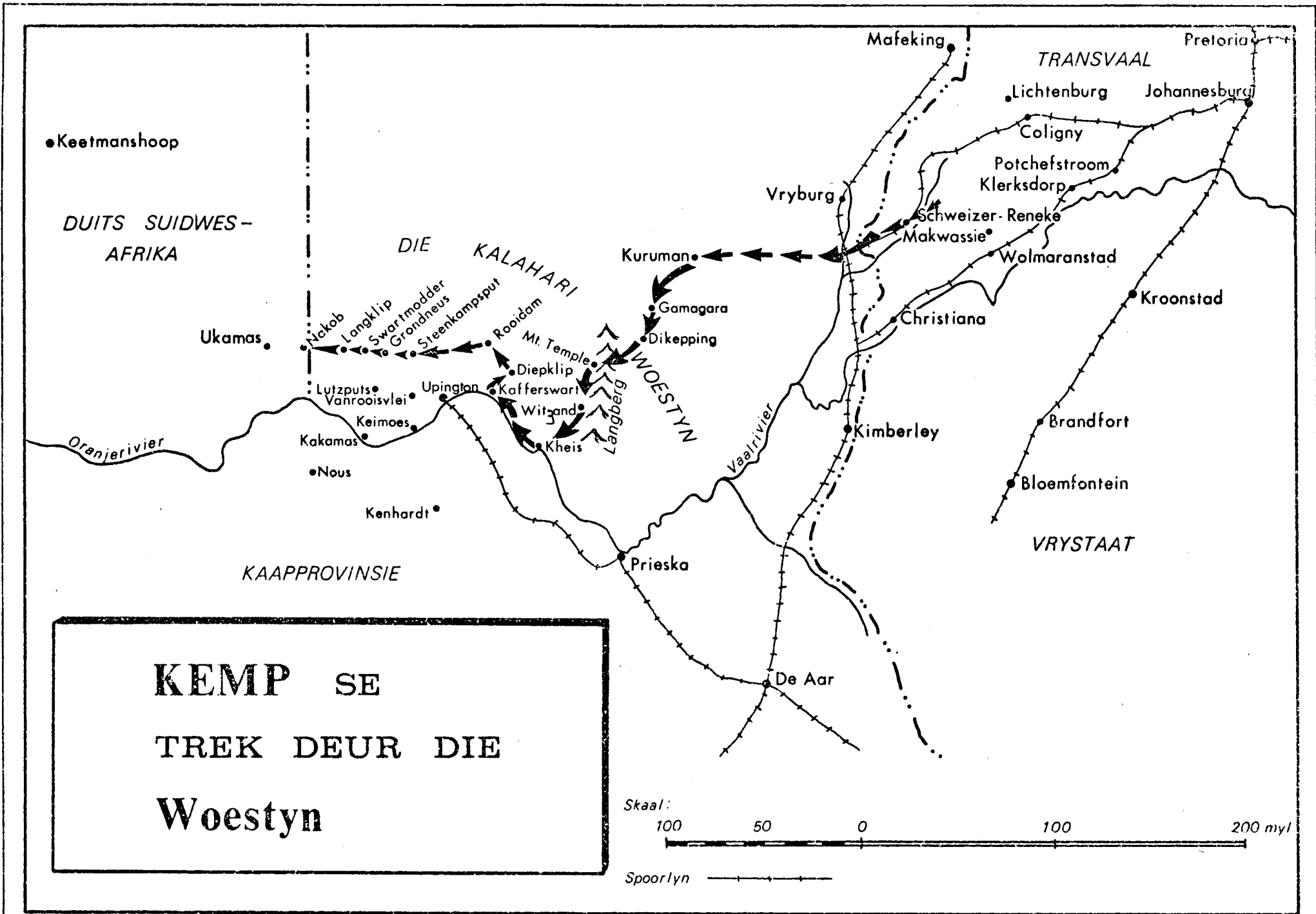
By nabetrugting val dit op dat Kemp se ontberings aan die volgende gewyt kan word: Geen georganiseerde voorbereiding is gemaak nie en die kommando het nie 'n operasionele basis gehad waarvandaan hulle opgetree het nie; hulle was uitgelewer aan die omgewing vir voedsel en water en hulle het geen kommunikasie-lyne beskikbaar gehad nie. Hulle was dus deurentyd heeltemal geïsoleer. Daarteenoor het die regeringsmagte oor alles beskik wat 'n moderne leër benodig het en in teenstelling met die swak-gewapende rebelle was hulle tot die tande toe gewapen. Desnieteenstaande het die begeerte tot die herstel van die verlore republikeinse onafhanklikheid 'n klein bende vrywilliger-rebelle in staat gestel om 'n heldetog af te lê.¹³⁰

Met alles teen hulle het hulle onder die besielende leiding van Jan Kemp daarin geslaag om 'n onherbergsame gebied te oorwin in een van die merkwaardigste togte in die militêre geskiedenis van Suid-Afrika. Kemp, die Godsman, het die sukses van sy ekspedisie aan die genade van die Voorsienigheid toegeskryf.

---

129. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.107.

130. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.360-361.

HOOFSTUK VI

DIE REBELLIE STORT IN DUIE

Die deurbraak van Kemp en sy rebellemag het die Suid-Afrikaanse regering verplig om sy strategie teen die rebelle te heroorweeg. Smuts het uit die staanspoor beoog om Maritz doeltreffend af te kraal sodat hy dan op eie tyd en wyse teen hom kon optree. Dié voorneme was nou deur Kemp getorpedeer. 'n Sondebok is gesoek en gevind: Ben Bouwer. Vervolgens is hy op 10 Desember 1914 met kol. Jaap van Deventer as opperbevelhebber van die regeringsmagte langs die Oranjerivier vervang.¹

As verdere redmiddel het Smuts voorsorgmaatreëls begin tref om Kemp se terugkeer vanaf Suidwes-Afrika te belet. Strategiese posisies tussen Nakob en die Oranjerivier is deur die regerings-troepe beset. Intussen het Van Deventer alles in sy vermoë gedoen om sy troepe slag gereed te kry. In hierdie verband kon hy verskillende kwesbare plekke in sy militêre mondering identifiseer: die oorbrugging van die Oranjerivier by Upington; die swak toestande van sy perde; die beskikbaarheid van water en die teenwoordigheid van Duitse soldate aan die grens.

Allereers is 'n brug oor die rivier by Upington in Januarie 1915 voltooi.² Daarna is spesiale aandag aan die perde verleen terwyl waterbore gestuur is om putte te maak. Terselfdertyd het Smuts 'n bykomende militêre mag onder aanvoering van kol. C.A.L. Berrange in die lewe geroep. Dit was die Oostelike mag aan wie die taak opgedra is om noord van Nakob posisie in te neem nadat hulle eers die Duitse posisies aan die grens opgeruim het.³ Berrange moes ook gereed staan om Van Deventer te

---

1. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.378.

2. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.378.

3. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.379.

hulp te snel indien Kemp en Maritz sou probeer om deur die regeringskordon na die Transvaal deur te breek.⁴ Ten slotte moes Berrange 'n ogie hou op Edwin Conroy wat op die voorbeeld van genl. De Wet getrag het om Duitswes vanaf die Vrystaat te bereik.

Twee dae voor die einde van 1914 was Van Deventer se magte gereed vir optrede teen Kemp. Op advies van Smuts het hy vooraf behoorlik huis skoongemaak deur verdagte offisiere huis toe te stuur.⁵ Smuts se aanbod van "bekwame offisiere" uit die geledere van die Verdedigingsmag is egter van die hand gewys: 'n groot getal van sy offisiere was uit hierdie oord afkomstig en hulle onvermoë is reeds deur Kemp ontmasker. Hy sou liever 'n duisend oorlogsveterane verkies. Hierop wou Smuts geen vaste versekering gee nie; hy sou slegs sy "bes" doen. Laasgenoemde het getoon dat Smuts die gewese oorlogskamerade van Kemp en Maritz uit die Anglo-Boereoorlog nie vertrou het nie.

Die onderhandelingsfase

Intussen het die adjunk-bevelvoerder van die Duitse magte en verteenwoordiger by Maritz, B. von Zastrow,⁷ Kemp en sy kommando gaan verwelkom by die eerste uitspanning ses kilometer wes van Nakob. Hy het die rebelle toegesprek, Kemp se geslaagde tog deur die woestyn hoog aangeprys en sy regering se standpunt teenoor die rebellie veruidelik, naamlik om alle moontlike hulp aan hulle te verleen. Voorts het hy melding gemaak van reëlings wat getref sou word vir 'n ontmoeting tussen Kemp, Maritz en

---

4. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

5. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

6. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

7. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

Bezuidenhout met die Duitse goewerneur, dr. T. Seitz, sodat toekomstige strategie verder uitgepluis kon word.⁸ Hy het aan die hand gedoen dat die rebelle 'n voorlopige regering moes kies om aldus die voorgenome onderhandelinge 'n skyn van wettigheid te gee.⁹

Ongeveer 50 burgers van Kemp se kommando's is na die hospitaal op Ukumas, wes van Nakob, geneem waar dr. Blumers hulle behandel het. Baie van hulle was so verniel deur die ontberinge van die woestyntog dat hulle eers na 'n maand behoorlik herstel het. Vir Kemp en die oorblywende lede van sy rebellemag was Ariamsdam, in Duits-Suidwes-Afrika, die volgende rusplek. Hulle het op 1 Desember aldaar gearriveer. Die volgende dag het Kemp die burgers kortliks toegesprek en hulle toestemming gevra om 'n voorlopige regering saam te stel. Hy het ook gemeld dat die Duitsers hulle alle hulp sou verleen en dat die Duitse keiser hulle onafhanklikheid sou waarborg. Hierna het daar 'n offisierversgadering plaasgevind en is daar 'n voorlopige regering saamgestel bestaande uit: J.C.G. Kemp, C.F. Beyers, S.G. Maritz, C.R. de Wet, A.P.J. Bezuidenhout en kmdt. A.J. Kamfer. Kapt. A. Boshoff is as sekretaris en tesourier aangewys. Verder sou Maritz optree as kommandant-generaal van die Kaapprovinsie, genl. De Wet van die Vrystaat en genl. Beyers van die Transvaal.¹⁰ Weens gebrekkige kommunikasie met genl. De Wet is die Vrystaatse rebelleleier as lid van die voorlopige regering verkies, sonder dat hulle daarvan bewus was dat hy die oggend van dieselfde dag, 2 Desember 1914, in die hande van die regeringsmagte geval het.¹¹

---

8. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.71; F.J. du Toit Spies: Rebelle - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswes, Historia, Junie 1967, p.107.

9. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.364.

10. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.71; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.365.

11. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.61.

Aangesien die battery Hauwitzers en twee Pom-poms wat deur die Duitsers aan Maritz beskikbaar gestel was deur die Duitsers beman is, het Kemp en Maritz besluit om hulle eie artillerie-eenheid daar te stel. Gevolglik het Kemp vir kmdt. J.G. Smith, 'n oud-offisier van die Staatsartillerie van die Suid-Afrikaanse Republiek, tot majoorrang bevorder en opgedra om artilleriste onder die rebelle te werf. Tesame met 'n aantal ondergeskikte offisiere moes Smith toesien dat die burgers die nodige opleiding ontvang.¹²

Gedurende die eerste week van Desember 1914 het Kemp, Maritz en Bezuidenhout, vergesel van 'n paar offisiere na Keetmanshoop vertrek om die Duitse goewerneur te ontmoet.¹³ Intussen sou Kemp se manne na Ukumas versit. Op Keetmanshoop was die rebelleleiers die gaste van maj. G. Ritter terwyl Hauptmann Merensky as tolk opgetree het.¹⁴ Volgens Kemp het dr. Seitz hulle meegedeel dat indien die rebellie sou slaag die Duitse keiser hulle onafhanklikheid sou erken.¹⁵ Voorts is daar ook aan die rebelle gewere en ammunisie belowe. Die Duitse owerhede sou ook 'n bedrag van R20 000 aan hulle beskikbaar stel.¹⁶ Volgens dr. Seitz se eie weergawe van die onderhawige gebeure het hy gehoop dat die rebellie sou slaag want dan sou Duitswes-Afrika veilig wees teen 'n aanval van die Unie.¹⁷

---

12. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.368.

13. Oor die datum van byeenkoms is daar ook verskille: H. von Oelhafen (Der Feldzug in Suidwest, p.95) meld 3 Desember; T. Seitz (Süd-Afrika in Weltkriege, p.34) meld 5 Desember; J.C.G. Kemp (Pad van die Veroweraar, p.369) meld 6 Desember.

14. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.71; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.369.

15. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, Rebellie 1914-15, p.27; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.369; terwyl T. Seitz (Süd-Afrika in Weltkriege, p.37) meld dat hy geen instruksies vanaf Berlyn ontvang het in verband met die Boererepublieke nie.

16. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.369.

17. T. Seitz: Süd-Afrika in Weltkriege, p.34.

In antwoord op dr. Seitz se aanbiedinge het die rebelleleiers gemeld dat bogenoemde bedrag geld oorbodig was aangesien hulle niks met die geld kon uitrig nie. Daar is toe ooreengekom dat elke burger R2 en elke offisier R5 tot R10 sakgeld sou ontvang. Daarmee was die onderhoud afgehandel en het die rebelleafvaardiging in die namiddag met maj. Ritter ooreengekom dat vier kanonne, twee maksims, die benodigde aantal gewere en 'n onbeperkte hoeveelheid ammunisie beskikbaar sou wees.¹⁸ Voordat Kemp en Maritz uit Keetmanshoop vertrek het, het Maritz vir Piet de Wet en Adam Boshoff per trein na Windhoek gestuur om sekere pamflette te laat druk.¹⁹ Hoogs tevrede het die rebelleleiers na Nabas, 16 kilometer noord van Ukumas vertrek. Vier dae later het Kemp by die res van sy manne aangesluit. Intussen is elkeen van die manne van 'n rybroek en kamaste deur die Duitsers voorsien. Uiterlik kon hulle nou maklik vir Duitsers aangesien word.²⁰

Kemp het sy kommando's op verskillende plekke ontplooi waar hulle binne bereik van genoegsame water was: maj. Smith met sy 80 aspirant-kanonniere is in die rigting van Kalkfontein gestasioneer, op Blyde Verwachting was Kemp persoonlik met 250 burgers wie se perde in 'n baie swak toestand verkeer het, terwyl Bezuidenhout met die oorblywende kommandoede hulle op Nabas ingegrawe het. Kemp en Maritz het na onderlinge oorlegpleging tot die gevolgtrekking gekom dat geen twis wranger gevolge kon hê as broedertwis nie en dat die wonde wat deur 'n burgeroorlog veroorsaak word nie gou en maklik sou heel nie. Aangesien hulle optrede geïnspireer was deur liefde vir die Afrikaner-volk en nie deur haat nie wou hulle, alvorens hulle tot militêre

---

18. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.369.

19. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.71.

20. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, Historia, Junie 1967, p.108.

optrede oorgaan, probeer om met die regeringsmagte in aanraking te kom in 'n poging om te onderhandel.²¹ Gevolglik het die twee generaals op 14 Desember vir kapt. F. Engelbrecht, staf-offisier van Maritz, met 'n onderhandelingsaanbod na Nous, drie uur te perd suid van die Oranjerivier, gestuur. Kmdt. C.J.M. Breedt, bevelvoerende offisier van die regeringsmag by Nous, het ten antwoord berig dat hy bereid was om met die twee rebelleleiers in sy kamp te onderhandel. Vervolgens het Kemp en Maritz vir Breedt in kennis gestel dat volgens militêre gebruik die ontmoeting halfpad tussen die militêre stellings moes plaasvind. Terselfdertyd is die tydstip en plek vir onderhandelings aan die hand gedoen, naamlik op die oggend van 16 Desember halfpad tussen hulle stellings. Op die voorgestelde tyd het Kemp, Maritz en hulle vernaamste offisiere by die plek opgedaag en tevergeefs op die koms van Breedt gewag. Kmdt. Flip du Plessis, wat tydens die Rooidam-episode deur Kemp gevang was, is ook saamgeneem.²² Die rebelle-afvaardiging was verontwaardig oor die blatante ignorering van die beplande ontmoeting, moontlik ten onregte aangesien Breedt waarskynlik dieselfde regeringsinstruksies ontvang het as wat aan al die regeringsoffisiere uitgereik was, naamlik dat hulle nie met die rebelle mag onderhandel nie.²³ Na hierdie mislukte onderhandelingspoging het Kemp, Maritz en hul offisiere na hulle kommando's teruggekeer en besluit om 'n aanval op die regeringsmagte te loods. Hiermee het die rebellie sy finale fase binnegegaan. Dit was spoedig ook duidelik dat die voortvarende Maritz vir Kemp op sleeptou geneem het en in die daaropvolgende gebeure was Kemp bepaald die junior vennoot.

Terwyl die offisiere met voorbereidings vir verdere militêre optrede besig was, het die rebellekommando's op treffende wyse

---

21. Harm Oost-versameling, A.69, nr.22, *Rebellie 1914-15*, p.27.

22. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.370.

23. U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, p.51.

Dingaansfees op 16 Desember gevier en die plegtige gelofte van 76 jaar tevore hernieu.²⁴ Onder andere het Kemp ook 'n toespraak gehou waarin hy die manne aangespoor het tot verootmoediging en danksegging teenoor die Almagtige vir Sy beskerming en leiding deur die woestyn. Hy het hulle op die woorde van pres. Krüger gewys, naamlik dat hulle 'n samehorigheidsgevoel moes vertroetel, dat God regeer en dat Hy die Afrikanervolk groot sou maak.²⁵ Maritz het op dié dag 'n onafhanklikheidsverklaring in sy naam uitgevaardig. Dit was gerig aan die volk van Suid-Afrika en het gemeld dat 'n voorlopige regering onder leiding van genls. Kemp, De Wet, Beyers, Maritz, Bezuidenhout en kmdt. Kamfer in die lewe geroep is.²⁶ Op hierdie tydstip was Beyers reeds in sy graf nadat hy in 'n poging om die regeringsmagte te ontwyk op 8 Desember 1914 in die Vaalrivier verdrink het. En De Wet is enkele dae tevore gevange geneem. Inderdaad was die sogenaamde voorlopige regering dus weinig meer as 'n alliansie tussen Maritz en Kemp wat albei aan die grens van Duitswes geïsoleer was terwyl die "binnelandse" rebellie reeds misluk het.

Intussen was die posisie van die rebellemag alles behalwe gunstig. Die Oranjerivier was reeds etlike dae lank in volle vloed en dus onbegaanbaar vir manskap en perd. Vir die voorgenome aanval op die regeringsmagte moes 'n wyse van transport oor die rivier gevind word. 'n Plan is geprakseer en binne vier dae het 'n geesdriftige groep Transvalers en Kapenaars onder leiding van kapt. Hendrik van der Merwe 'n pont gebou.²⁷ 'n

-
24. Harm Oost-versameling, A.69, nr.27, *Rebellie 1914-15*, p.28.
  25. F.J. du Toit Spies: Rebellie - Dagboek van Jansie Jooste. Met generaal Kemp naar Duitswest, *Historia*, Junie 1967, p.110.
  26. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, pp.70-71; U.G. 10-'15, Rapport over het uitbreken der Rebellie en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, pp.71-72 (sien bylae I).
  27. Harm Oost-versameling, A.69, nr.24, *Rebellie 1914-15* (ongepagineerd).

Verdere probleem wat die rebelleleiers gekonfronteer het, was naamlik of die beoogde aanval op Nous òf Upington gedoen moes word. Na beraadslagings het hulle besluit om Nous aan te val in samewerking met kmdt. Stadler, wat aan die suidekant van die Oranjerivier was met 180 vrywilligers, omdat hulle geweier het om Duitse gebied binne te gaan; en daar heen en weer getrek het om 'n ogie te hou oor die beweging van die regeringstroepe.²⁸ Die keuse vir die aanval het op Nous geval omdat Upington 'n sterk regeringsvesting was wat nie maklik oorrumpel sou word nie, terwyl 'n verrassingsaanval op Nous die regeringsmagte onder die indruk kon bring dat die verwagte aanval in die Kaapprovinsie daarop bedag was om Upington te omvleuel.

Gewapend met Mausers en genoeg ammunisie is die hele mag van 300 man en perde en kanonne op 19 Desember binne 24 uur met die pont oor die Oranjerivier getranspoteer. Op die aand van 20 Desember was ongeveer 400 man op die suidelike oewer van die Oranjerivier saamgetrek. Daardie nag het die rebelle-kommando's behoedsaam deur die bergwêreld suid van Schuitdrift getrek om sodoende teen dagbreek op 21 Desember 'n aanval te loods. Gedurende die nag het Maritz so vinnig gevorder met sy kommando dat hulle teen ligdag reeds drie uur te perd afgelê het. Ongeveer twee kilometer vanaf die vyandêlike kamp op Nous het hulle tot stilstand gekom en gewag op die aankoms van Kemp se kommando en die kanonne. Nadat Kemp gearriveer het, het die twee aanvoerders hul laaste bevele uitgereik vir die omsingeling van die regeringsmagte.²⁹

Die regeringsmag is deur kanongebulder gewek. Terselfdertyd het Schoeman en sy "Duitswes-Boere" links om die kamp en Stadler en sy vrywilligers regs om gejaag. Die verrassing was

---

28. Harm Oost-versameling, A.69, nr.24, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd); G.D. Scholtz: Die Rebellie, 1914-15, p.284.

29. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.373.

volkome: die regeringmag het spoedig gevlug en hulle kamp en voorrade in die slag laat bly. Dat die vyand daarin geslaag het om te ontsnap kan toegeskryf word aan die feit dat Stadler nie volgens bevele gehandel het nie. Hy het hom laat verlei en 'n konvooi van die vyand aangeval. Kemp en Maritz het daarop die vlugtende vyand agterna gesit en 'n totaal van 132 regeringmanne is gevang, terwyl Stadler daarin geslaag het om 27 vyandelike waens tesame met 10 000 patrone, 60 perde en 2 100 stuks vee te buit.³⁰ Die gevangenes is eers in die kerk op Nous aangehou en daarna na Duitswes deurgestuur nadat twee van hulle daarin geslaag het om te ontsnap. Die offisiere wat gevang was, is eers op 8 Januarie 1915 vanaf Jerusalem na Duitse gebied deurgestuur.

Die oorwinning op Nous was 'n riem onder die hart vir die rebelle, maar aan hulle militêre posisie het dit weinig verandering gebring. Onbewus daarvan dat die rebellie in die Unie reeds afgeloop was, het daar op hierdie tydstip meningsverskil tussen Kemp en Maritz ontstaan. Hoewel daar na die aanval op Nous in die kamp 'n telegram en koerantberigte gevind is waarin berig gegee was van genl. Beyers se dood en genl. De Wet se gevangeming, het die burgers baie wantrouig teenoor hierdie beriggewing gestaan en het hulle geglo dat die regering doelbewus valse inligting verstrek het. Maritz was van mening dat Breedt wat suidwaarts ontvlug het, verder agtervolg moes word aangesien laasgenoemde van Kakamas afgesny was. Voorts het hy aan die hand gedoen dat die rebellemagte suid van die Grootrivier sou bly om sodoende aansluiting met die Afrikaner-republikeine in die Unie te bewerkstellig. Kemp was egter van mening dat hy en sy manne deur die Oranjerivier moes trek terug Transvaal toe.³¹ Gevolglik het Kemp volgens militêre tradisie hom op 'n krygsraad beroep om uitsluitel oor hul toekomstige strategie te gee.³²

---

30. H. von Oelhafen: Der Feldzug in Suidwest, p.97.

31. Genl. Manie Maritz: My lewe en strewe, p.81.

32. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.374.

Dit val op dat Kemp wat daaraan gewoond was om in oorlogstyd die verantwoordelikheid op homself te neem en dit nie op sy mede-offisiere af te skuif nie, gedurende die woestyntog net by Kafferswart sy krygsraad bymekaar geroep het. Nou het hy egter herhaaldelik sy offisiere byeengeroep omdat daar voortdurend meningsverskille insake krygsplanne tussen hom en Maritz voorgekom het. Volgens Kemp het die Duitse offisiere die kant van Maritz gekies aangesien hulle hom as 'n goeie militaris beskou het en ook omdat hy as gevolg van sy onversetlikheid nooit 'n duim skiet gegee het nie.³³ C.F. McDonald, 'n offisier van Maritz, meld andersyds dat uit gesprekke wat hy destyds met sekere meer gematigde Duitse offisiere gevoer het, dit duidelik vir hom was dat dié offisiere Kemp se meer diplomatieuse en toegeeflike wyse van optrede verkies het.³⁴ Hulle was egter in die minderheid.

Op 21 Desember het die krygsraad besluit dat die kommando's terug oor die Oranjerivier via Nakob in die rigting van Transvaal moes trek.³⁵ Dit het beteken dat Upington aangeval sou moes word. Maritz was egter van mening dat Upington die regering se sterkste basis was wat nie sonder groot lewensverlies verower sou kon word nie. Volgens Maritz sou die verowering van Upington hulle niks baat nie aangesien alle berigte daarop wou dui dat die opstand in die Transvaal en die Vrystaat onderdruk was en dat onnodige bloedvergieting dus vermy moes word.³⁶ Na die krygsraadbesluit om terug te trek oor die Oranjerivier is voorbereidings vir die terugtog getref. Allereers is die krygsgevangenes oor die Oranjerivier na Duitswes gestuur.³⁷ Kemp, Maritz

---

33. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.374-375.

34. Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.81.

35. Genl. Manie Maritz: My lewe en strewe, p.81; J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.375.

36. Genl. Manie Maritz: My lewe en strewe, p.82.

37. U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.73.

en die kommando's het 'n paar dae op Nous oorgebly en die manne het goed uitgerus. Daarna het hulle na Duitse gebied teruggetrek.

Die lompe rebellemag en die groot buit het meegebring dat die terugtog oor die pont vanaf Kersdag tot Nuwejaarsdag geduur het. Tot oormaat van ramp het die pont met sy laaste vrag in die malende water massas verdwyn. Kemp het stelling ingeneem op Blyde Verwachting, waar die kanonniers geoefen het. Volgens Kemp het die manne so ywerig geleer dat hulle heelgou in staat was om met groot akkuraatheid hulle teikens te tref.

Oppervlakkig beskou het die rebelle in 'n gunstige posisie verkeer: die manne was nou meer uitgerus en bemoedig deur die sukses by Nous. Die perde wat die woestyntog oorleef het, was weer spekvet en die burgers van Kemp wat die tog as voetgangers voltooi het, het vars perde ontvang wat van die Duitsers gekoop is. Elke burger het 'n Mess-Mauser geweer gehad, almal was goed geklee en daar was genoeg kos en water.³⁸ Dit was egter vir die Duitsers moeilik om die rebelle enigsins verder van die nodige middele te voorsien aangesien hulle eie voorrade ook maar skraps was. Hulle het dus verwag dat die rebelle self ook moes uitspring om allerlei voorrade te bekom.

Die aanval op Upington

Reeds op 28 Desember, terwyl die terugtog oor die rivier na Duitswes aan die gang was, het Kemp en Maritz samesprekings met 'n Duitse offisier, kol. R. Medding, gevoer en is daar besluit dat 'n aanval op Upington gedoen moes word.³⁹ Kemp en Maritz was ten gunste van onderhandelings met die Unieregering omdat

---

38. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.376.

39. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.376-377.

die gerugte van die mislukking van die opstand in die Transvaal en Vrystaat by hulle bedenkinge gewek het of hulle alleen in staat sou wees om die rebellie enduit te voer. Tot op hierdie stadium het die Suid-Afrikaanse regering steeds volstrek geweier om met rebelle te onderhandel. Kemp en Maritz het gevolglik tot die oortuiging geraak dat 'n suksesvolle krygsoperasie teen die regeringsmagte hulle in 'n beter bedingingsposisie sou plaas voordat hulle hernieude pogings tot onderhandeling aanwend. Die aanval op Upington, waarvan hulle tevore weggeskram het, moes dien om hulle in 'n bedingingsposisie te plaas.

Daar was by die rebelle geen illusies oor die gevare wat op hulle gewag het nie. Vóór hulle het dit letterlik van die vyand gewemel want 'n groep verkenners onder Fred McDonald, wat op Oujaarsdag 1914 uitgestuur is, het op Nuwejaarsdag 1915 by Nurronges 'n regeringsmag onder aanvoering van kapt. B. de Klerk op die lyf geloop.⁴⁰ In die daaropvolgende skermutseling is McDonald in 'n plaashuis vasgekeer waaruit hy met moeite en teen die verlies van een gesneuwelde, twee gewondes en 12 perde kon ontkom. Intussen het die rebellemag van 850 man, waarvan 500 en die artillerie onder bevel van Kemp was, hulle voorberei vir die terugtog en beoogde militêre optrede.

Op 8 Januarie is die bal aan die rol gesit toe Maritz vanaf Jerusalem en Kemp vanaf Blyde Verwachting vertrek het. Kemp was nou meteens terug op die pad wat hy en sy rebelle sowat 'n maand vantevore met soveel ontbering in die hoop op onafhanklikheid, getrek het. Vir die beplande aanval het die Duitsers die battery Hauzding-kanonne aan die rebelle se artilleriekorps van tagtig kanonniers onder Jack Smith toevertrou.⁴¹

---

40. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

41. G.D. Scholtz: Die Rebellie, 1914-15, p.287.

Op Saterdag 10 Januarie het die rebelle-kommando's onder leiding van Kemp en Maritz op Ariamsdam aangekom, die laaste basis in Duitse gebied waar standhoudende water beskikbaar was. Vol vertrouwe dat die Unie-troepe nie in staat was om hulle te stuit nie het die nou goed toegeruste rebellemag begin opruk. Op die voerpunt was die Freikorps van Andries de Wet en Stadler se kommando. Die kommando's is in groepe verdeel sodat hulle 24 uur na mekaar by die water sou aankom en daar dan genoeg water beskikbaar sou wees.⁴² Op 13 Januarie is McDonald, Stadler en kapt. T. Blaauw, 'n offisier van Maritz, vooruitgestuur om die gebied te verken. Terwyl eersgenoemde twee offisiere by Langklip gewag het op die aankoms van die kommando's, kon hulle nie daarin slaag om die Kleurlingspioen van die regeringsmag, Jan van Wyk, vas te trek nie.⁴³ Laasgenoemde was dié man wat die rebellemagte baie las gegee het en hulle kon nie daarin slaag om hom vas te trek nie. Later is die Kleurlingspioen in die omgewing van Langklip deur die Duitsers gevang en opgehang.⁴⁴

Gevolgtlik is McDonald en Stadler die volgende oggend, 14 Januarie, kort voor dagbreek verras deur 'n paar skote vanaf 'n nabygeleë koppie wat afkomstig uit die lope van 'n regeringsspatroolie was. Die onverskrokke Stadler het dadelik met sy manne die koppie bestorm en links en regs onder die vyand gevang. Blaauw wat in die omgewing was, het die skote gehoor en Stadler te hulp gesnel. Ongeveer 30 van die 45 regeringstroepe is gevang, terwyl die 15 ander in die half-donker met hulle perde ontsnap het.⁴⁵ Van hierdie klompie gevange soldate het die rebelleleiers waardevolle inligting verkry: op Lutzputs het 'n groot berede mag van die regering gelê terwyl sterk magte op Kakamas

---

42. Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.96.

43. Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.97-98.

44. Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.137.

45. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.381.

en Upington gekonsentreer was. Gevolglik het Kemp en Maritz besluit om eers Lutzputs aan te val en sodoende hulle in 'n sterk bedingingsposisie teenoor die Unie-magte te plaas.⁴⁶ Op 15 Januarie het Maritz met die oorgrote gedeelte van sy kommando op Langklip gearriveer, terwyl Kemp se kommando en artillerie-afdeling ingevolge hul marsorders nog aan die opruk was. Kemp het net soos Maritz oor Nakob beweeg, maar as gevolg van die swaar sandwêreld moes twee wavragte kanonammunisie agtergelaat word.⁴⁷

Tot op hierdie stadium het Jaap van Deventer nog nie oor inligting met betrekking tot die terugkeer van die rebellemagte beskik nie. Die eerste wat hy daarvan verneem het, was toe een van die gevangenes wat by Nours gevang was en op 9 Januarie ontsnap het, hom deur middel van een van sy offisiere ingelig het dat Kemp se manne openlik vertel het dat hulle na die Vrystaat en Transvaal terugkeer. Weersprekende inligting het Van Deventer op 15 Januarie vanaf Cnydas bereik. Daar is berig dat Kemp met 600 man en vier kanonne te Ukamas en Maritz op Jerusalem was. In werklikheid was die rebelle toe slegs enkele ure te perd vanaf Van Deventer se mag.⁴⁸

Op 18 Januarie het die rebelle die beplande aanval op Lutzputs geloods. Die rebelle het kwaai teenstand van die regerings-troepe ondervind, maar laasgenoemde was nie teen die rebelle-aanslag bestand nie. Binne twee en 'n half uur was die geveg iets van die verlede. Die rebelle het hulle doelbewus van bloedvergieting teen mede-Afrikaners weerhou, hoewel hulle genadeloos teenoor Swart troepe opgetree het. Die rebelle het

---

46. Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.99.

47. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.380.

48. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.381.

geen verliese gely nie en net een van die burgers is lig gewond. Behalwe vir die groot buit aan perde, osse, muile, waens, gewere en ammunisie het Kemp en Maritz tussen die dokumente in die kamp 'n hele aantal belangrike stukke en waardevolle inligting aangaande regeringsoperasies en beplanning bekom.⁴⁹ Vir die twee generaals het die gevangenes 'n probleem opgelewer aangesien driekwart van hulle jong Afrikaners was wat as gevolg van die regering se kommanderingsbevele teen hulle in die veld was. Gevolglik het hulle die seuns vrygelaat nadat hulle van voedsel voorsien was. Ook het die rebelleleiers die werklike rede vir hulle optrede aan die seuns verduidelik.⁵⁰ Een van die gevangenes, 'n ene Michau, het 'n onderhoud met Kemp aangevra en aan laasgenoemde vertel dat hulle teen hul wil in die veld was. Hy het ook aan Kemp vertel dat die opstand in die Transvaal en Vrystaat iets van die verlede was.⁵¹

Die rebelle-kommando's het onverwyld verder opgeruk, hoewel nie regstreeks na Upington nie. Weens gebrek aan weiding en water vir hulle rydiere, was Kemp en Maritz verplig om met 'n ompad noordwaarts na Koegoekop te trek. Hulle het maar stadig gevorder oor Toeslaan, Smalvisch, Gous, Koegoekop, Grondneus, Blaauwboschdoorn en Steenkampsput. Daarvandaan het hulle nie na Rooidam getrek nie, maar meer suid na die plaas Christiana, Schröder se plaas 24 kilometer noordoos van Upington. Die feit dat omstandighede en terrein die rebelleleiers verplig het om 'n ompad na Upington te volg, het verhinder dat hulle by Rooisvlei met die magte van Van Deventer gebots het. Eers ses dae later, op die oggend van 21 Januarie het hulle die regeringsmagte op die plaas Christiana teëgekome.⁵² Vyftig man onder aanvoering van McDonald en Williams is gestuur om met die vyand af te reken.

---

49. Kalahari-Mac: Agter die skerms met die rebelle, p.100;
J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.381.

50. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.381.

51. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

52. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

Teen sonop is die heuwel agter die plaashuis bestorm waar luit. D.J. Jooste en 45 manskappe gekamp het. Hulle is onverwags oorrompel en gevange geneem. Slegs agt manne het daarin geslaag om te ontsnap. Uit gesprekke met die gevangenes het dit weer vir Kemp en Maritz duidelik geword dat dié manne hulle sentimente ten opsigte van die oorlogspoging gedeel het.⁵³

Op die middag van 22 Januarie was al die rebelle-kommando's byeen op Christiana. Slegs die ammunisie- en koswaens was nog in aantog. Gevolglik het die twee generaals besluit om die gebied rondom Upington te verken en vir die doel met hulle vernaamste offisiere na die koppe op Schröder-se-Puts vertrek. Stadler se kommando is as voorhoede vooruitgestuur. Blaauw en sy manne het tussen die koppe op dertig regeringsmanne afgekom. In die skermutseling wat gevolg het, is een van die vyand gewond en gevange geneem, terwyl die res in die rigting van Upington ontvlug het.⁵⁴

Op die hoogste punt tussen die heuwels het Kemp, Maritz en die offisiere wat hulle vergesel het, stelling ingeneem en Upington bespied.⁵⁵ Hulle was nou ongeveer 14 kilometer vanaf Upington en kon gevolglik die vyandelike stelling noukeurig met hulle verkykers verken. Die groot kamp van die vyand het die aandag van Kemp getrek, asook die oneindige rye forte, wat uit die Anglo-Boereoorlog se dae oorgebly het en nou met sand-sakke versterk was. Hierdie blokhuse het tussen die nedersetting en die rebelle gestaan en het dwarsoor die nedersetting gestrek. Die rebelleleiers, veral Maritz en De Villiers, het die posisie van die vyand noukeurig ondersoek en tot die gevolgtrekking geraak dat Van Deventer hom goed ingegrawe en die terrein

-
53. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).
54. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).
55. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.382.

doeltreffend benut het.⁵⁶ Die blokhuisse en sy getalle-oorwig het hom bepaald ook bevoordeel.

Kemp en Maritz het besef dat hulle dadelik sou moes toeslaan want Van Deventer se mag kon gemaklik vanaf Keimoes en Kakamas versterk word. Daar is besluit om vroeg die volgende dag, 23 Januarie, aan te val. Die kommando's is dus aangesê om dadelik nader te beweeg. In die donker het sommige van hulle die verkeerde pad geneem en teen dagbreek was hulle so moeg, as gevolg van hulle omswerwinge tussen die sandduine, dat die aanval afgelas moes word. Daar was egter ook 'n ander rede: Kemp het by Maritz aangedring om weer te probeer onderhandel, omdat hy gereken het dat die regeringsmagte as gevolg van die nederlae by Langklip en Lutzputs daartoe sou instem.⁵⁷

Vroeg die oggend van 23 Januarie 1915 is dus nie aangeval nie, maar kapt. Henry Williams is na Upington gestuur. Hierdie opdrag was nie sonder gevaar nie aangesien die wit vlag van 'n rebel dalk nie gerespekteer sou word nie. Williams was egter 'n onverskrokke en dapper man en daarom het hy met 'n wit vlag in die hand en 'n brief van Maritz in sy sak na Upington vertrek.⁵⁸ Die kommando's het in spanning op sy terugkeer gewag. In elkeen se gemoed was dié vraag òf hy sou slaag en sodoende bloedvergieting voorkom en òf die stryd voortgesit sou word, want terugkeer na Duitse gebied was nou buite die kwessie.

Williams het tot ongeveer 300 meter vanaf die forte gevorder toe twee manne uit 'n loopgraaf hom beveel het om stil te hou. Hy het versoek om die bevelvoerder te spreek. Nadat hy geblinddoek is, is hy na 'n huis geneem waar hy twee van sy ou oorlogs-

---

56. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

57. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.383.

58. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

makkers uit die Anglo-Boereoorlog ontmoet het, naamlik Stephen Pretorius en Izak Geyer. Spoedig hierna het Jaap van Deventer opgedaag en kon Williams Maritz se brief aan hom oorhandig.⁵⁹ Hierin het Maritz vir Van Deventer versoek om hulle by die koppies te Schröder-se-Puts òf enige ander geskikte plek te ontmoet. Die ontmoeting sou hulle in staat stel om die groot misverstand uit die weg te ruim en verdere bloedvergieting te vermy. Voorts het hy Van Deventer en sy offisiere van 'n veilige geleide verseker.⁶⁰ Van Deventer het egter nie dadelik vir Williams met 'n antwoord na die rebelleleiers teruggestuur nie aangesien hy eers aan die regering in Pretoria gerapporteer het en instruksies van Smuts aangevra het. Williams se posisie het intussen onhoudbaar geword. Hy was bevrees dat Kemp en Maritz tot die slotsom sou geraak dat die regering glad nie wil onderhandel nie en dat hulle kon besluit om aan te val.⁶¹

Die middag van 23 Januarie het Smith by die offisiere wat oor hom waghou, gepleit om Van Deventer te spreek. Tydens die onderhoud wat gevolg het, het Van Deventer geweier om toestemming te verleen dat hy na die rebelle-kommando's kon terugkeer. Van Deventer het belowe om 'n boodskap na Kemp te stuur waarin gemeld is dat dit goed met hom gaan en dat hy aangehou word. Van Deventer het egter nie sy woord gestand gedoen nie waarskynlik omdat hy Williams slegs wou gerus stel.⁶² Dieselfde middag het Van Deventer 'n telegram van Smuts ontvang waarin hy opdrag gegee is om onder geen omstandighede met Kemp en Maritz te onderhandel nie; enige ontmoeting met hulle moes op die slagveld geskied. Verder is Van Deventer beveel om nie dadelik 'n antwoord aan

---

59. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

60. J.C. Smuts-argiewe, A.1, band 111, lêer 31 (ongepagineerd); C.S.C. 119 A (1923), Rex vs. Maritz, bylae K.

61. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.383-384; Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

62. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.384.

die rebelleleiers te verskaf nie, maar dat hy dit tot die volgende oggend moes vertraag. Hier het Smuts weer sy beproefde taktiek gevolg, naamlik om sake tot breekpunt toe te laat ontwikkel. Indien Kemp en Maritz hierna sou aanval, sou die regering des te sterker staan. Smuts het hierdie strategie reeds drie maande vantevore teenoor Maritz gevolg toe hy hom as't ware verplig het om te rebelleer. Smuts het trouens 'n gulde geleentheid gesien om die rebellie die genadeslag toe te dien: as verloorders op die slagveld sou hulle geheel en al sonder bedingingskrag gelaat word en aan sy genade uitgelewer wees.

Smuts se strategie het inderdaad die gewenste uitwerking gehad. Maritz het ongeduldig begin raak en wou nie langer wag nie, want hy het geweet dat versterkings uit alle oorde na Van Deventer toe aangevoer sou word. Aangesien die volgende dag, 24 Januarie, 'n Sondag was, was Kemp om gewetensredes nie begerig om aan te val nie. Omdat daar in die verlede telkemale ernstige verskille tussen Kemp en Maritz voorgekom het, het Kemp om enige verdere onenigheid te vermy, besluit om in te val by Maritz se planne vir 'n aanval op Upington die volgende dag.⁶³ Laat die middag het Kemp met sy offisiere krygsraad gehou en hulle ingelig oor dié besluit om die volgende dag 'n aanval op Upington te loods. Ofskoon 'n geveg op 'n Sondag ook teen hulle godsdienstige opvattinge ingedruis het, het hulle nogtans met Kemp se voorstel akkoord gegaan.

Later die aand is al die offisiere bymekaar geroep om die volgende dag se aanval te beplan: Stadler sou op die linkervleuel onderkant die duine en dan met die rivier af beweeg; Kemp self met 300 man, gerugsteun deur 'n Hauwitzer en 'n Pom-pom, sou op die regterflank opruk. Aan Kemp se regterkant sou kmdte. Danie van Vuuren en Jan van der Merwe met hulle manne stelling inneem. Op die heel regtervleuel sou Maritz met

---

63. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.385.

die kommando's van Schoeman en Kamfer opereer. In geheel het dit 'n linie breër as 14 kilometer verteenwoordig.⁶⁴

Kemp, wat genl. De la Rey se weergalose vertrouwe in "Siener" van Rensburg gedeel het, het tydens die beplanning van die rebelle-aksie die "Siener" se hulp ingeroep. "Siener" het verklaar dat hy gesien het hoe hulle in Upington is en dat daar suiker aan hulle uitgedeel word. Kemp was baie gespanne en senuweeagtig en het onverwags aan "Siener" gesê: "Jy sien soos jou gat." Verontwaardig het Maritz vir "Siener" in die bresse getree en Kemp tereg gewys: "Kemp skaam jy jou nie? Terwyl jy in die Kalahari gesit en broeklosmaak het, het Siener vir jou die pad gesien."⁶⁵ Die "Siener" se gesig is inderdaad later bewaarheid. Toe Kemp en die rebelle na hulle oorgawe op Upington aangekom het, is suiker aan hulle uitgedeel.⁶⁶

Stadler was egter nie teenwoordig by die beplanningsamesprekings nie omdat hy ernstig siek was. Sy swaer N. Janse van Rensburg het by hom aangedring om nie aan die geveg deel te neem nie, maar van agterbly wou hy nie hoor nie. Ook op Maritz se versoeke om nie aan die aanval deel te neem nie, het Stadler onversetlik by sy besluit gestaan. Gevolglik het Maritz hom van die planne ingelig. Dit was asof Maritz geweet het wat gaan gebeur want hy het Stadler gewaarsku om nie hardkoppig te wees nie en om tussen die duine deur te beweeg en dan langs die rivier as tot by die nedersetting.⁶⁷ Later dieselfde aand het Maritz weer eens by Stadler 'n draai gemaak en hom gemaan om nie oorhaastig te wees nie. Stadler het plegtig belowe om volgens bevele op te tree.

---

64. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

65. Harm Oost-versameling, A.69, nr.3, brief van Boy Mussmann aan Harm Oost, 15.10.58 (ongepagineerd).

66. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.400.

67. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.385.

Die burgers het dié aand in stilte voorberei vir die aanval van die volgende oggend. Die manne was nie opgeruimd nie aangesien die berigte wat hulle vanuit die Unie bereik het ontmoedigend was en ook omdat hulle geglo het dat 'n aanval op die Sabbat nie suksesvol kon wees nie.⁶⁸ Later die aand het die kommando's in die rigting van Upington begin beweeg en ongeveer twee kilometer daarvandaan hulle aanvalsposisies ingeneem. Hulle het in die sagte sand van die duine gerus. Teen dagbreek was hulle alweer in die saal en gereed vir aksie.⁶⁹

Die opdrag aan die rebelle-offisiere was dat 'n kanonskoot die teken vir die aanval sou wees. Stadler was egter ongeduldig en in plaas van om sy 180 manne deur die sandduine te lei, het hy hulle in 'n westelike rigting gelei, langs 'n vlak loop af van ongeveer tien meter breed, wat reguit na die dorp gelei het. Stadler het vergeet van Maritz se herhaalde-like vermanings en onbewustelik direk op die forte afgestuur in plaas van hulle te omflank. Kapt. N. van Rensburg het Stadler se aandag op die veranderde roete gevestig, maar laasgenoemde se verweer was dat die nuwe roete hulle gouer by die vyand sou bring.⁷⁰ By 'n draai in die loop het Stadler sy manne tot 'n halt geroep aangesien daar goeie skuiling vir die perde was. Hy het Van Rensburg en 25 man gestuur om die omgewing te verken. In die skemer het die verkenners skielik een van die sandsakke van die loopgrawe, wat aan albei kante van die loop gestapel was, gewaar. Eensklaps het geweervuur om hulle losgebars en een van die verkenners is gewond. Van Rensburg was verplig om met die manne na die donga terug te keer om saam met Stadler hulle posisie in oënskou te neem. Gevolglik het

---

68. Harm-Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

69. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.386.

70. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

Stadler besluit om na die duine, soos aanvanklik beveel was, terug te keer. Hulle beraadslagings is egter kort geknip deur skote van die vyand. Stadler en sy kommando is vasgekeer. Sy posisie was benard. Tot oormaat van ramp is Stadler self ernstig gewond.⁷¹

Apie Bezuidenhout en Piet de Villiers het by die aanhoor van die geweerskote besef dat Stadler nie volgens plan opgetrek het nie, maar reguit op die vyand afgestorm het. Met die aanbreek van die dag is die kanon en bommeksim op die stellings van die vyand gerig in 'n poging om Stadler te beskerm. Die vyand het die kanonvuur beantwoord, maar geen skade aangerig nie. Kemp en Maritz was nou ook blootgestel aan die vyandelike vuur terwyl Schoeman en Kamfer met hulle manne op die verste regtervleuel die enigste rebelle was wat skuiling in 'n rantjie gevind het. Orals langs die gevegslinie het die kanonne gebulder. Die vyand was twee keer sterker as die rebelle met hulle grofgeskut en het 'n oormag van manne gehad, terwyl hulle die verdere voordeel van uitstekende stellings geniet het. Die rebelle het dapper geveg en die nuwe artilleriste onder leiding van Schoeman het uiters goeie werk verrig. Intussen het die posisie van Stadler en sy manne ernstig gebly en baie van die manne is noodlottig gewond, onder andere kmdt. Gert van Wyk.⁷²

Maritz, wat hierdie probleme waargeneem het, het kapt. Hendrik van der Merwe gestuur om die toestand te gaan ondersoek en aan hom verslag te doen. Intussen het hy van Stadler se adjudant, Chris Joubert, verneem dat Stadler ernstig gewond was waarop Maritz die Duitse dokter, Blumers, gestuur het om Stadler te gaan verpleeg. Die koeëlreën was so hewig dat dr. Blumers nie Stadler kon bereik nie en gevolglik het Chris Joubert vir

---

71. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.387.

72. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.388-389.

Stadler op sy perd gelig en met hom uitgejaag. Stadler het voorgegee dat die wond nie ernstig was nie en sy verbroude saak probeer regstel deur De Villiers te stuur om Maritz te versoek dat hy die manne moes beveel om terug te trek tot tussen die duine. Teen hierdie tyd was dit egter reeds te laat.⁷³ Die geveg het onverpoosd voortgeduur en die rebelle kon nie daarin slaag om die bordjies te verhang nie, aangesien Kemp en Maritz die versterkings waarop Stadler staat gemaak het elders benodig het. Die oorblywende manne van Stadler was verplig om pad te gee. Kemp en Maritz het gevolglik besluit om die aanval af te gelas en terug te trek na Schröderse-Puts, waar hulle vir 'n baie kort rukkie gerus het aangesien 'n groot mag ruiters en kanonne haastig deur Van Deventer agter die terugtrekkende rebelle-kommando's aangestuurd is om hulle af te sny en te vang.⁷⁴ Die rebelle was traag om gehoor te gee op die bevel van hulle offisiere om weer posisies in te neem. In weerwil van gebrek aan gewilligheid het Kemp en Maritz daarin geslaag om weer 'n gevegslinie op te stel. Die agtervolging is sodoende gefnuik en teen die aand se kant het al die regeringstroepe na Upington teruggetrek.⁷⁵

Die oorgawe

Die debakel by Upington het verreikende gevolge gehad: hoewel hulle geensins verneder is nie, is die rebelle gedemoraliseer. Inderdaad was hulle posisie nou swakker as voorheen, want die verrassingselement was daarmee heen. Die regeringsmagte was nou presies waar hulle hul bevind het. Von Zastrow, die Duitse verteenwoordiger by die rebelle, het die situasie korrek opgesom en Maritz meegedeel dat hy van voorneme was om na Duitswes terug te keer om versterkings te bekom. Maritz het hom egter verseker

---

73. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

74. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.389.

75. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.389.

'dat hulle nie versterkings benodig het nie en dat hy maar na Duitse gebied kan terugkeer. Die meerderheid van die burgers was nie bereid om na Duitse gebied terug te keer nie en was eerder gereed om oor te gee. Gevolglik het Von Zastrow en al die Duitsers vergesel van slegs 17 rebelle na Duits-Suidwes-Afrika teruggekeer. Die Duitse dokter, Blumers, het hulle nie vergesel nie maar by die rebelle-kommando's agter gebly.

Die abortiewe aanval op Upington het die brose eenheid tussen Kemp en Maritz ook laat verbrokkel. Kemp, wat uit die staanspoor nie juis geesdriftig was ten opsigte van 'n gewapende rebellie nie, kon nie langer met die voortvarende Maritz saamwerk nie. Kemp het nou oplaas die futiliteit van die rebellie besef; in sy hart was hy steeds bittereinder, maar nou het hy besef dat daar niks anders oorgebly het as oor te gee nie.⁷⁶ Hy sou alles in sy vermoë doen om die beste voorwaardes te beding. Maritz was egter vasbeslote om na Duitswes terug te keer en daarvandaan uit Afrika pad te gee. Saam met 'n regeringsoffisier, S.M. Gadd, wat 'n gevangene was sedert Lutzputs, het Maritz die aand 'n brief aan Van Deventer gerig. Hierin het hy gemeld dat daar tussen hom en sy offisiere 'n verstandhouding was dat hulle die stryd gewonne sou gee sodra dit hopeloos blyk te wees. Voorts het hy gemeld dat dit onsinnig sou wees om verder bloed te verspil en leed te berokken. Gevolglik was hy en sy mede-offisiere bereid om oor te gee, maar hulle wou eers hulle van die voorwaardes van oorgawe vergewis en indien moontlik met Van Deventer beraadslaag.⁷⁷ Later die nag het Kemp en Maritz die plaas Christiana met hulle kommando's verlaat omdat die watervoorraad ingegee het en na Uitkoms getrek. Stadler se toestand was so ernstig dat hy nie saamgeneem kon word nie en teen dagbreek op 25 Januarie het hy gesterf.⁷⁸

---

76. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

77. C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae L; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebellie in Zuid-Afrika, p.74 (sien bylae J).

78. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd); J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.390-391.

Williams wat tydens die aanval op Upington nog steeds in aanhouding verkeer het, het op 25 Januarie met 'n antwoord op die brief van Maritz van die vorige dag aan Van Deventer, vanuit Upington vertrek. Daarin het Van Deventer gemeld dat die regering die voorneme van die rebelle om oor te gee hoog op prys stel en dit in aanmerking sou neem wanneer die kwessie van straf vir die ernstige misdaad wat gepleeg is aan die orde sou kom. Hy kon egter niks anders aan Kemp en Maritz voorhou as onvoorwaardelike oorgawe nie.⁷⁹ Op 26 Januarie het Williams by Kemp en Maritz op Uitkoms aangekom. Maritz het dadelik 'n antwoord op Van Deventer se brief opgestel waarin hy eerstens beswaar maak teen die aanhouding van Williams en dat geen antwoord onmiddellik op sy versoek verskaf is nie. Volgens hom het dit tot dié bloedvergieting aanleiding gegee. Tweedens het hy Van Deventer versoek om hom, en die ander offisiere op Grondneus vir samesprekings te ontmoet. Indien Van Deventer nie opdaag nie, sou hulle verplig wees om na Duitswes terug te keer.⁸⁰

Gevolgtlik het Williams op 26 Januarie op sy tweede sending na Upington vertrek, terwyl Kemp en Maritz klem daarop gelê het: "Ons moet terme kry."⁸¹ Van Deventer kon Williams nie te woord staan nie en laasgenoemde het die brief aan een van Van Deventer se offisiere oorhandig. Vir Williams was hierdie optrede van Van Deventer onverklaarbaar en het hy 'n privaatnota aan laasgenoemde gestuur en hom versoek om die rebelleleiers so gou as moontlik van sy standpunt te verwittig.⁸² Die volgende oggend, 27 Januarie, het Van Deventer Williams besoek en weer eens die eise van sy eerste brief aan die rebelleleiers herhaal.

---

79. C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae M (sien bylae K)

80. C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae N; U.G. 46-'16, Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, p.75 (sien bylae L).

81. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

82. C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae M.

Inderdaad kon Van Deventer weinig aan die saak doen want hy was slegs die werktuig van Botha en Smuts en hy moes hulle instruksies af wag. Van Deventer het nogtans Smuts versoek dat toestemming vir onderhandelings verleen word. Smuts se antwoord was dat hy nog met Botha in verbinding was in verband met Maritz se eise en dat Van Deventer nog moes wag. Hy het Van Deventer ook beveel om Williams aan te hou en om soveel moontlik tyd te probeer wen om sodoende vir Coen Brits en sy mag die geleentheid te gee om Upington te bereik. Hy het ook voorgestel dat indien 'n ontmoeting toegestaan word, dit so naby as moontlik aan Upington moes plaasvind.⁸³

Smuts wou opsetlik die onderhandelings uitrek sodat hy Kemp en Maritz deur Coen Brits se kommando kon laat vaskeer. Indien hy in sy plan sou slaag, sou Smuts al die troefkaarte in sy hande hê. Ongelukkig vir Smuts het daar tussen Van Deventer en Brits onenigheid gekom oor senioriteit en die geskil het so lank geduur dat die omsingeling nooit plaasgevind het nie.⁸⁴ Op 27 Januarie het Van Deventer verdere gedetailleerde instruksies van Smuts ontvang wat laasgenoemde sorgvuldig in samewerking met Botha opgestel het. Daarin is Van Deventer beveel om die rebelle daarop te wys dat hulle saak hopeloos was en dat hulle tog gevang sou word. Vergesel van Barend Geyer, een van Van Deventer se offisiere, het Williams met die boodskap na die rebelleleiers vertrek. Die essensie daarvan was dat Van Deventer hulle uitgenooi het om vir samesprekings na Upington te kom.⁸⁵ Onmiddellik na Williams se aankoms het Kemp sy offisiere byeen-geroep en in die teenwoordigheid van Geyer samesprekings met hulle gevoer. Geyer het Kemp en sy offisiere onder die indruk gebring dat Botha en Smuts ook die onafhanklikheid van Suid-Afrika wou verkry, maar dat hulle dit op 'n ander wyse as rebellie wou bekom. Indien dit nie die geval was nie sou hyself nie aan regeringskant gestaan het nie.⁸⁶ Aangesien Kemp alreeds met

---

83. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

84. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

85. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebellie 1914-15 (ongepagineerd).

86. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.394.

sy manskappe die vorige dag by Blaauwboschdam die saak in verband met oorgawe bespreek het, het hy en Bezuidenhout volmag van die offisiere ontvang om te onderhandel en sover moontlik gunstige voorwaardes te probeer beding. Geyer het na Upington teruggekeer met 'n brief van Maritz waarin die rebelleleiers hulle bereidwillig verklaar het om Van Deventer se persoonlike waarborg te aanvaar. Aangesien daar tussen die rebelle-offisiere meningsverskil was oor die ontmoetingsplek is Van Deventer versoek om 'n ander ontmoetingsplek voor te stel.⁸⁷ Uiteindelik is daar tussen die leiers ooreengekom dat die samesprekings sou plaasvind halfpad tussen Upington en Christiana om 11h00 op Saterdag 30 Januarie. Van Deventer het ook die versekering gegee dat 'n wapenstilstand gehandhaaf sou word.⁸⁸

Op Saterdag 30 Januarie het Kemp, Maritz en Bezuidenhout vergesel van kmdt. Piet de Villiers per motor, wat deur Van Deventer beskikbaar gestel was, op die aangewese ontmoetingsplek gearriveer. Van Deventer het vir die voorgestelde samesprekings 'n vierkantige tent laat opslaan. Onderweg na die ontmoetingsplek het die rebelleleiers groot blyke van simpatie van die plaaslike inwoners geniet. By die tent is die rebelle ook goed ontvang en is verversings hulle aangebied.⁸⁹ Later het die samesprekings tussen die rebelle en Van Deventer, bygestaan deur sy staf-offisiere, plaasgevind. Maritz was eerste aan die woord. Hy het reguit gepraat. Hy het verduidelik dat dit nog altyd sy houding was om die lewens van sy vyand te spaar aangesien verkryging van onafhanklikheid hulle oogmerk was en nie die dood van hulle landgenote nie. Hy het gemeld dat hy verplig was om die Duitse kanonne aan die Duitsers terug te besorg aangesien hy dit van hulle ontvang het en dus daarvoor verantwoordelik was. Hy het voorgestel dat van sy manne die kanonne moes terugneem en daarna sou hulle binne 15 tot 20 dae oorgee.⁹⁰ Kemp het daarna die woord geneem en beaam wat Maritz gesê het.

---

87. C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae Q.

88. C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae O.

89. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.395.

90. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

As basis vir die onderhandelinge het Van Deventer die briefwisseling tussen hom en Maritz voorgehou. Kemp en Bezuidenhout was egter gekant teen onvoorwaardelike oorgawe aangesien hulle posisie nie met die hopelose situasie van Brand Wessels in die Vrystaat vergelyk kon word nie.⁹¹ Laasgenoemde se magte was deur die regeringsmagte verslaan en hy was tot oorgawe gedwing. Maritz was oortuig daarvan dat almal moes oorgee aangesien Kemp en sy burgers nie alleen die stryd verder kon voer nie. Weer eens het Kemp versoenend opgetree en aan die onderhandelings deelgeneem. Hy het geëis dat al die rebelle, afgesien van hulle range, toegelaat moes word om huis toe te gaan en dat hulle hul perde moes behou. Hy het voorts versoek dat die offisiere op parool vrygelaat moes word totdat hulle voor die hof moes verskyn.⁹²

Van Deventer het heelwat beloftes gemaak, onder andere dat die doodstraf nie op enige offisier van toepassing gemaak sou word nie. Hy het egter geëis dat aangesien die perde vir die Suidwesveldtog benodig word, hulle aan die regering oorhandig moes word. Kwitansies sou aan die private besitters van perde uitgereik word. Verder het hy onderneem om toe te sien dat die rebelle na hulle onderskeie distrikte terug gestuur sou word, waar hulle onder toesig van die plaaslike magistraat sou staan. Hy het ook onderneem om aan te beveel dat die offisiere op borg vrygelaat word totdat hulle verhoore plaasvind. Hy kon egter nie hierdie beloftes in skrif waarborg nie aangesien die regering die reg daartoe voorbehou het. Van Deventer het Maritz ook versoek om die Duitse kanonne aan hom te oorhandig, maar laasgenoemde het geweier. Voorts het Van Deventer gemeld dat die rebelle se jasse en geld nie van hulle weggeneem sou word nie en dat die offisiere as sodanig behandel sou word.⁹³

---

91. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.395.

92. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

93. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.396.

Daarmee was die voorlopige onderhandelinge afgesluit. Die res van Van Deventer se geselskap is die tent binnege laat en die manne het saam bier gedrink. Van Deventer het Maritz eenkant geneem en aan laasgenoemde gesê dat Smuts sy doel bereik het en nie meer vir hom kwaad was nie en dat hy sy rang in die weermag kon terugkry.⁹⁴ Die vier rebellevertegenwoordigers het ook Van Deventer se uitnodiging aanvaar om hom na Upington te vergesel waar die oorgawe-ooreenkoms onderteken sou word. Toe die geselskap al geselsend die tent verlaat, het meer as 100 regeringsoldate skielik uit die gras opgestaan. Die vier rebelleleiers, wat nooit op verraad bedag was nie, was diep verontrus. Van Deventer het die situasie probeer red deur glimlaggend die gesprek verder te voer en voor te gee dat niks gebeur het nie.⁹⁵

Ongeveer ses kilometer vanaf Upington is die vier rebellevertegenwoordigers geblinddoek en na 'n kamer in die verdedigingshoofkwartier geneem. Die aand is die oorgawe-ooreenkoms aan hulle vir ondertekening voorgelê. Volgens Kemp het hulle geen ander keuse gehad as om te teken nie, aangesien hulle Van Deventer se gevangenes was en omdat hulle geglo het dat hy by sy beloftes sou hou.⁹⁶ Die volgende oggend het die vier rebelle Upington weer geblinddoek verlaat en na hulle kommando's teruggekeer. Kemp het met Maritz gereël dat al die toerusting wat van die Duitsers ontvang was, so gou as moontlik terugbesorg sou word. Kemp se manne het al die Duitse perde en muile aan Maritz oorhandig om sodoende die rekening met die Duitse owerhede te vereffen. Die Mausers van die burgers is met Lee-Metfords omgeruil aangesien hulle die gewere aan die Duitsers moes terugbesorg. Die Lee-Metfords het die rebelle in gevegte met die regeringsmagte gebuit.

---

94. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

95. Harm Oost-versameling, A.220, nr.28, Rebelle 1914-15 (ongepagineerd).

96. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.369; C.S.C. 119A (1923), Rex versus Maritz, bylae N (sien bylae M).

Kemp het met hulle terugkoms by die rebelle-kommando's die burgers ingelig in verband met die oorgawe. Die onvoorspelbare Maritz het daarna die woord gevoer en gemeld dat hy nie gaan oorgee nie maar dat hy na Duitswes gaan met dié burgers wat hom wou volg.⁹⁷ Op die aand van 31 Januarie het Kemp en Maritz van mekaar afskeid geneem. Twee maande vantevore het hulle bymekaar uitgekom na uiters takserende en bittere ontberings, maar vol verwagting vir die toekoms van hulle mense. Hierdie hoop het nou in skerwe gelê. Die grootse avontuur om hul onafhanklikheid te herwin, het in 'n volslae anti-klimaks geëindig. Daarmee was die rebellie ook iets van die verlede.

Op 1 Februarie het Kemp vir Bezuidenhout na Van Deventer gestuur om reëlins te tref vir die oorgawe wat op Woensdag, 3 Februarie, sou plaasvind. Besonderhede van die getal perde en aantal ammunisie sou aan Van Deventer oorhandig word.⁹⁸ Aanvanklik wou "Siener" van Rensburg en 'n aantal burgers nie oorgee nie, maar nadat Kemp op 2 Februarie by Ariachap hulle te woord gestaan het, het hulle daartoe ingestem. Kemp het dié vernedering van oorgawe gespaar gebly. Reeds op 31 Desember het hy en Jack Smith swartwaterkoors opgedoen en tussen Ariachap en Upington was hy so siek dat hy nie verder kon gaan nie. Vanaf Upington is 'n ambulans gestuur om hom te haal.⁹⁹ Van Deventer het Smuts telegrafies van die oorgawe van Kemp en die rebelle verwittig. Smuts was verheug. Met die rebellie beëindig kon hy en Botha nou met hul planne teen Duitswes-Afrika voortgaan.

Op Upington het Kemp veertien dae in die hospitaal gebly en daarna is hy na Johannesburg gestuur waar hy in die Fort aangehou is. Dit het 'n geruime tyd geduur alvorens hy van sy siekte herstel

---

97. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.399.

98. C.S.C. 119B (1923), Rex versus Maritz, Kemp aan Van Deventer, 1.2.1915 (ongepagineerd) (sien bylae N).

99. Cape Argus, 5.2.1915, Upington surrender, p.5;
Dr. G.S. Preller-versameling, A.787, nr.212, p.164.

het. Na 'n verhoor in Julie 1915 is hy op 23 Julie 1915 tot 'n boete van R2 000 en sewe jaar tronkstraf gevonniss.¹⁰⁰

Dié boete is uit die Helpmekaarfonds betaal wat gekollekteer is onder die Afrikaners in die vier provinsies van die Unie vir die boete van genl. C.R. de Wet. Die balans is daarna gebruik om die ander rebelle se boetes te betaal.

Kemp se vonnis was die swaarste wat enige rebelleleier opgelê is. Dit val enigszins vreemd op aangesien hy tog uit die Verdedigingsmag bedank het. In sy uitspraak het regter J. Lange verklaar dat hy Kemp se optrede in 'n baie ernstiger lig as dié van genl. C.R. de Wet beskou. Hy het Kemp beskuldig van verraderlike planne teen die regering en dat hy alreeds sedert die Vrede van Vereeniging dislojale neigings teenoor die regering getoon het.¹⁰¹ Die regter was geensins bereid om enige versagtende omstandighede in ag te neem nie; trouens, die regter het prontuit verklaar dat Kemp se onboetvaardige houding in die beskuldigdebank so iets nie geregverdig het nie.¹⁰²

---

100. Rebelle verhoor, Pretoria Landdros Hoogverraadsake, 1914-15, p.225.

101. Rebelle verhoor, Pretoria Landdros Hoogverraadsake, 1914-15, p.223.

102. Rebelle verhoor, Pretoria Landdros Hoogverraadsake, 1914-15, p.224.

HOOFSTUK VII

TERUGBLIK

"Daar was dae wat die Rebellie so baie ernstig gelyk het dat die regering nie geweet het of hy op sy kop dan wel op sy voete gestaan het nie,"¹ het genl. Smuts ná die Storm-en-Drangjaar 1914 verklaar. En enkele jare ná die Rebellie sou 'n Britse joernalis daarna verwys as "one of the most curious and dramatic incidents in the Great War. The full story will never be completely written. In much of it the deciding force was the spoken word which is today lost, and even if it could be recovered one could not recreate the strange atmosphere in which thousands of men acted in a sort of mid-summer madness."²

Die Rebellie het slegs enkele weke geduur en daar het slegs 'n paar duisend burgers daaraan deelgeneem. Nogtans moet dit, wanneer vandag daarop teruggekyk word, as één van die belangrike gebeurtenisse in die geskiedenis van die Afrikanervolk besien word. Dit is so omdat dit slegs twaalf jaar ná die vernederende oorgawe by Vereeniging die republikeinse ideaal laat herleef het. Hoewel politieke leiers soos genls. Botha en Smuts hierdie ideaal in 1902 skynbaar versaaak het, en 'n leier soos genl. Hertzog maar taamlik koel daaroor gevoel het, het dit tog voortgeleef in die harte van duisende Afrikaners, al het hulle nie in die openbaar daaroor gepraat nie. Vir hulle het dit vasgestaan dat daar 'n dag sou aanbreek wanneer Suid-Afrika in sy geheel 'n republiek sou word. Niemand het egter kon droom dat die republikeinse ideaal so gou na die Anglo-Boereoorlog en so kragdadig sou herleef nie; trouens, die republikeinse strewe was ten tye van die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog nie sterk op die voorgrond nie en allermens 'n brandende politieke kwessie.

-
1. F.V. Engelenburg: General Louis Botha, p.224.
  2. L.E. Neame: General Hertzog, p.172.

Die uitbreek van die oorlog in Europa is as 'n geleentheid gesien om van Brittanje se dilemma gebruik te maak om die verlore republikeinse bestel te herwin. Tesame hiermee het die geheimsinnigheid van die regering oor sy motiewe vir die inval in Duitswes, en die karige inligting wat beskikbaar gestel is om allerhande valse gerugte teen te werk dus tot onsekerheid bygedra en 'n goeie teelaarde vir meer onrus geskep. Vanuit 'n militêre oogpunt beskou was die Rebelle nie naastenby so belangrik soos vanuit 'n politieke oogpunt nie. Die politieke implikasies daarvan was so ingrypend dat dit vir baie jare die toneel oorheers het. Dit het nuwe geskilpunte onder die Afrikaners na vore gebring en die onderlinge verhoudings geheel en al verander.

Tereg het wyle dr. N.J. van der Merwe eenmaal opgemerk dat die Rebelle van 1914 'n uitbarsting en geen komplot was nie.³ Daar het geen georganiseerde poging òf vooraf beraamde plan by die Afrikaner-voormanne bestaan om die regering van genl. Botha omver te werp nie. 'n Mens het hier te doen met 'n opwelling van die volksgevoel van die Afrikaner wat onder dié omstandighede geen ander verloop kon neem nie. Dit was geen opstand waarby enige persoon òf party enige gewin gesoek het nie, maar 'n onafwendbare uitbarsting van 'n jarelange opgekropte volksgevoel.

Om na die stem van jou gewete te handel en daarmee jou volk se siel te red, vereis die hoogste offers. Dit sou ook die ervaring van Jan Kemp wees wat as Bittereinder by Vereeniging in 1902 ook enduit Bittereinder in hierdie protesbeweging gebly het, hoewel sy betrokkenheid daarin in verskillende fases onderskei kan word. Aanvanklik was hy gekant teen genl. Koos de la Rey se planne van 'n halsoorkop staatsgreep vroeg in Augustus 1914. Ten spyte van sy bedenkinge dat daar heelwat met De la Rey se tydsberekening geskort het, is Kemp so meegevoer

---

3. M.C.E. van Schoor: Die Vrystaatse Helpmekeer, p.7.

deur die ou generaal se geesdrif vir die herstel van sy volks-eie, dat hy sy volle steun aan hom toegesê het.⁴ Dit wil voorkom asof Kemp tydens bogenoemde gebeure hom aanvanklik op die agtergrond onttrek het. Dit was verstaanbaar aangesien hy geensins die aansien van Beyers of De la Rey geniet het nie. Boonop was hy militêr albei hierdie volkshelde se mindere. Hy was ook meer bekommerd dat De la Rey, sy geestelike pleegvader van die Anglo-Boereoorlog, in die vaarwater sou beland. Hoewel hy ook op die hoogte was van Maritz se planne het hy 'n oënskynlik korrekte rol gespeel deur ten opsigte van De la Rey Botha ingelig te hou. Daar kan dus tot die gevolgtrekking geraak word dat Kemp van mening was dat die tyd vir optrede nog nie ryp was nie.

Sy standpunte sou eers uitkristalliseer ná die kommandante-vergadering in Pretoria op 14 Augustus 1914. By hierdie geleentheid het dit vir Kemp duidelik geword dat genls. Botha en Smuts eerder Ryks- as Afrikanerbelange nastreef.⁵ Dit was iets wat hy tot in sy siel verag het. Kemp, wat voor die militêre beraad in Pretoria oënskynlik alle gedagte van opstand afgekeur het, het nou eensklaps na vore getree as een van die grootste teenstanders van die regering se voorgenome Duits-Suidwes-Afrikaveldtog. Sover dit hom betref, het die skeiding van die weë tussen eertydse Bittereinders aangebreek. Die Kemp wat nog kort tevore vir De la Rey tot vreedsame insigte wou beweeg, het nou reeds in sy gees gerebelleer. Sy optrede hierna is grootliks deur die momentum van die ontevredenheid met die regering se optrede en die daaruitvloeiende gebeure bepaal. Hierin sou die verwickelinge rondom die persone van genls. De la Rey, Beyers en Maritz deurslaggewend wees en tot sy uiteindelijke bedanking as offisier in die Unie-Verdedigingsmag lei. Die onderhawige gebeure sou ook die dood van sy ou strydmakker, Koos de la Rey, en die bedanking

---

4. J.P. Smit: Die rol van generaal J.H. de la Rey in die Suid-Afrikaanse politiek, 1902-1914, p.136.

5. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.147.

van Beyers as kommandant-generaal tot gevolg hê. De la Rey se dood het Kemp tot ander insigte gebring en hy het besluit om af te sien van 'n staatsgreep. Voortaan sou hy hom by die protesbeweging teen die regering se oorlogsbesluit skaar. En van protes was dit slegs 'n hanetreetjie na openlike rebellie.

Al bogenoemde verwikkelinge sou tot gevolg hê dat die gematigde leiers uitgeskakel word en dat die opstandige element oortuig sou word dat gewapende verset die enigste uitweg is. As gevolg van die mislukking van die "binnelandse" rebellie is Kemp gedwing om aansluiting met Maritz in Duitswes te probeer bewerkstellig. Dit sou tot gevolg hê dat hy met ongeveer 600 volgelinge 'n dorslandtrek deur die Kalahari-woestyn aangepak het. Onder sy besielende leiding het hulle daarin geslaag om die onherbergsame gebied te oorwin in een van die merkwaardigste togte in die militêre geskiedenis van Suid-Afrika.⁶ Tydens hierdie heldetog sou hy hom nie alleen as Godsman nie, maar ook as krygstaktikus en bo alles mens bewys. Hy sou telkemale die dors, honger en uitgeputte manne bemoedig en aanspoor om voort te gaan en sodoende die vryheidsideaal te verwesenlik. As krygstaktikus het hy hom bewys as een van die grootstes in die Suid-Afrikaanse militêre geskiedenis toe hy daarin geslaag het om die voortdurende agtervolging en omvleueling van die regeringsmagte te ontwyk.

Die ontmoeting tussen Kemp en Maritz het die finale fase van die Rebellie ingelui. Maar dit was weinig meer as 'n gerieflikheidssooreenkoms: Kemp wou die broodnodige wapens en ammunisie vir die rebellie in die binneland by Maritz bekom en dan dadelik na die Transvaal terugkeer, terwyl Maritz sy eie opstand 'n skyn van fatsoenlikheid wou besorg, waarop dit voorheen nie aanspraak gehad het nie, en aldus die ander rebelle-leiers op sleep-tou vir sy eie doeleindes wou neem. Voorgaande wil beslis nie ontken dat Kemp terdeë bewus was van die feit dat Maritz 'n

---

6. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, pp.307-361.

konkelaar en aartsknoeier was nie. Trouens, Kemp was reeds sedert 1912 vertrouwd met Maritz se planne, ^{7^{er}} tydens die staf-offisiersvergadering van 14 Augustus 1914 het die twee eertydse krygskamerade andermaal met mekaar geraadpleeg. Meer nog: hulle was geesgenote, albei onverskrokke, gesoute krygsmanne wat vir geen duiwel sou stuit nie. Tog was daar groot aksentverskille tussen Kemp en Maritz: enersyds was Maritz die voortvarende, hardkoppige, en impulsiewe individualis wat lank in die Noordwes-Kaap op eie houtjie opgetree het. As gevolg van sy afsondering was hy gewoonnd daaraan om alleen besluite te neem en het hy verwag dat almal daarby moes inval. Gedwing daartoe deur Smuts se kenmerkende verdragingsstaktiek (ten opsigte van die aanvaarding van Maritz se bedanking) was hy die enigste leier wat inderdaad openlik gerebelleer het. Maritz wou met wapengeweld, ondersteun deur die Duitsers, die onafhanklikheid van die "Republiek van Suid-Afrika" herstel. Ongetwyfeld was Maritz 'n opperste samesweerder wat hom aan die grens van Duitswes in die geselskap van uitgeslape knoeiers soos die De Wets van die Vrykorps bevind het. Daarby bepaald te voortvarend en rusteloos om onbevange belangrike beslissings te neem. En dit was juis sy openlike rebellie wat die binnelandse protesbeweging tot gewapende stryd sou omvorm.

Andersyds was Kemp weer die versigtige en meer diplomatieuse persoonlikheid. Hy sou eerder as om blindelings op te tree, sy mede-offisiere gereeld raadpleeg. Hy was ook meer toegeeflik en versoenend in vergelyking met Maritz se onversetlikheid. Daarby was Kemp in sy samesyn met Maritz bepaald die junior vennoot wat gereeld met die planne van die voortvarende Maritz moes inval. Op die aand van 24 Januarie 1915 het Maritz aan kol. Van Deventer geskryf: "Het ideaal waarvoor wij streden, nl. de onafhankelikheid van Zuid-Afrika waarvoor wij reeds eens bijna vier jaren streden, was voor ons te hoog en edel om toe te laten dat onze kriegsverrichtingen later ontaarden in strooptochten en wij menen dat de tijd nu aangebroke is om aan de opstand

---

7. Manie Maritz: My lewe en strewe, pp.65-66.

een einde te maken."⁸ Dis opvallend dat Maritz selfs in hierdie finale onderhandelinge met die regering die inisiatief behou en dat Kemp 'n ondergeskikte rol moes speel. Kemp het nooit geweet waar hy met Maritz staan nie. Die een oomblik verseker hy Kemp dat laasgenoemde geen ander keuse het as onvoorwaardelike oorgawe nie, om dan by 'n latere geleentheid te verklaar dat hyself nie bereid is om oor te gee nie. Die twee generaals was dus nie uit dieselfde militêre hout gesny nie en dit het tot gevolg gehad dat hulle sake nie deur dieselfde bril gesien het nie.

Na die oorgawe by Upington was Kemp in die tronk in Johannesburg 'n verbitterde man. Hy is die swaarste gestraf van al die rebelle-leiers omdat hy midde-in die oorlog verhoor is en sy vonnis as afskrikmiddel moes dien. Maar Kemp se verbittering was eerder gerig teen Botha en Smuts vir wie hy erg verkwalik het dat hulle toegelaat het dat die Rebelle in 'n broederoorlog ontaard. Sekerlik is daar 'n groot mate van mismoed by Kemp in die tronk te bespeur, soos dit herhaaldelik na die oppervlakte deurbreek in sy eie herinneringe wat inderdaad 'n felle aanklag teen die veroweraar van die Afrikanervolk is.

Die onselfsugtige patriotisme waarop Kemp en ander rebelle aanspraak gemaak het om hulle optrede in 1914-15 te regverdig, kan bepaald nie hulle aantasting van die staatsgesag verskoon nie. En juridies kan daar geen fout met hul veroordeling gevind word nie. Polities was die regeringsoptrede egter kortsigtig en het dit daartoe gelei dat die meerderheid Afrikaners binne 'n jaar ná die Rebelle hulle nie meer in dieselfde politieke kamp as Botha en Smuts tuis gevoel het nie.

Gelouter en gestaal deur die stryd van 1914 het Kemp hom na sy ontslag uit die tronk op 22 November 1916⁹ by die Nasionale

---

8. H.S. Webb: Causes of the Rebellion, p.106.

9. J.C.G. Kemp: Pad van die Veroweraar, p.416.

Party aangesluit. Ses jaar later het hy Volksraadslid vir die kiesafdeling Wolmaransstad geword. So het sy politieke loopbaan die wyse geword waarop hy die verlore republikeinse staatsbestel kon probeer verwesenlik. Vier jaar na sy verkiesing as Volksraadslid is hy in 1924 in die eerste Hertzogkabinet as Minister van Landbou opgeneem. Tydens sy termyn as Minister van Landbou het die belange van die boerebevolking baie na aan sy hart gelê. In die party-politiek was Kemp besonder aktief. 'n Tydlank was hy waarnemende voorsitter van die Nasionale Party in Transvaal. Vanaf 1933 was hy voorsitter van die provinsiale hoofbestuur van die Verenigde Suid-Afrikaanse Nasionale Party. In 1940 het hy voorsitter van die Volksparty geword. Met die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog het Kemp hom vereenselwig met genl. J.B.M. Hertzog se sienswyse oor Suid-Afrika se deelname en na laasgenoemde se bedanking het hy ook aktief uit die politiek getree.

Wat ookal die oordeel van die historikus oor sy daade mag wees, sy fisieke en morele moed kon nooit bevraagteken word nie. Op die slagveld sowel as in die raadsaal was hy ewe vasberade, kragtig en onstuimig. En selfs op sy sterfbed sou hy met sy laaste asemtog prewel: "Ek vrees nie ...".

BYLAE A

Reuter's telegram van die Britse minister van Buitelandse-
sake aan genl J.C. Smuts, 2.8.1914.

"Confidential" - In view of declarations by official Cana-
dian Australian offers of troops to Imperial government, will
you and General be considering similar declaration, and simi-
lar offer on behalf of Union. Reliable opinion I gather,
is that if you considered it inexpedient for various reasons
to draw on Defence Force as such, you would meet with ample
response to official call for Volunteers for irregular corps
which be South Africa's contribution in case of necessity,
quite apart from what Union Defence Force would do in dealing
with German situation as it would present itself on your own
borders. Moral effect of voluntary offer of Africander corps
would be enormous and make splendid impression throughout
Empire .....
Roderick".

BYLAE B

Briefwisseling tussen die Suid-Afrikaanse regering en die Britse regering, 4.8.1914 - 10.8.1914.

MINISTERS TO ACTING GOVERNOR-GENERAL

Union of South Africa
Prime Minister's Office
Pretoria

Minute No. 686.

4th August, 1914.

Ministers have the honour to inform His Excellency the Officier Administering the Government that immediately after the return of the Prime Minister a meeting of the Cabinet was summoned when it was decided to request His Excellency to transmit the following message to the Right Honourable the Secretary of State for the Colonies: - "The Government fully recognising the obligations of the Union, in the event of hostilities, wishes to assure you of its preparedness to take all such measures as may be necessary for the defence of the Union.

Should His Majesty's Government require the Imperial Troops, now stationed in South Africa and who are not connected with the garrison artillery, in any other part of the world, Ministers would gladly employ the defence force of the Union for the performance of the duties entrusted to the Imperial Troops in South Africa".

Ministers would further express the hope that they will be kept fully informed of further development

(Signed) LOUIS BOTHA

182/...

ACTING GOVERNOR-GENERAL TO MINISTERS

Governor-General's Office
Pretoria

No. 9/18.
Minute.

6th August, 1914.

The Acting Governor-General transmits herewith for the information of Ministers, with reference to their Minute No. 686 of the 4th August, a copy of the undermentioned document on the subject of the offer of the Union Government to undertake responsibility for the duties now performed by Imperial Troops in South Africa.

(Signed) DE VILLIERS,
Acting Governor-General.

TELEGRAM

From: Secretary of State.

To: Acting Governor-General, Pretoria. 5th August, 1914.

Your telegram of 4th August. Please inform your Ministers that His Majesty's Government most cordially appreciate their offer to undertake responsibility for duties now performed by Imperial Troops in South Africa in order to leave those troops free for other purposes if required. I will communicate with you further as soon as I am able to give definite reply.

HARCOURT.

ACTING GOVERNOR-GENERAL TO MINISTERS

Governor-General's Office
Pretoria

Minute No. 9/18.

7th August, 1914.

The Acting Governor-General informs Ministers, with reference

to their Minute No. 686 of the 4th August, that he has received the following telegram from the Secretary of State for the Colonies:-

"His Majesty's Government gratefully accept your offer to release Imperial Troops from South Africa and yourselves to take charge over defence and internal order. We shall accordingly recall all the troops which are not actually required in duties which cannot be otherwise performed"

(Signed) DE VILLIERS,
Acting Governor-General.

ACTING GOVERNOR-GENERAL TO MINISTERS

Governor-General's Office
Pretoria

7th August, 1914.

Minute No. 9/18.

The Acting Governor-General informs Ministers that, in continuation of the message communicated in his Minute No. 9/18 of this date, the, the Secretary of State for the Colonies telegraphed as follows:-

"If your Ministers at the same time desire and feel themselves able to seize such part of the German South-West Africa as will give them the command of Swakopmund, Luderitzbucht, and the wireless stations there or in the interior, we should feel this was a great and urgent Imperial service. You will however realise that any territory now occupied must be at the disposal of the Imperial Government for purposes of an ultimate settlement at the conclusion of the war. Other Dominions are acting in similar way on the same understanding."

(Signed) DE VILLIERS.
Acting Governor-General.

184/...

ACTING GOVERNOR-GENERAL TO MINISTERS

Governor-General's Office
Pretoria

No. 9/18.
Minute.

10th August, 1914.

The Governor-General transmits herewith for the consideration of Ministers, with reference to his Minute No. 9/18 of the 7th instant, a copy of the undermentioned document on the subject of the proposed naval and military expedition against German South-West Africa.

(Signed) DE VILLIERS,
Acting Governor-General.

TELEGRAM

From: Secretary of State.

To: Acting Governor-General.

9th August, 1914.

My telegram of 6th August. His Majesty's Government regard as urgent necessity seizure of coast wireless stations at Swakopmund and Luderitzbucht; this can only be effected in reasonable time by a joint Naval and Military expedition up the coast. Capture of long distance station Windhuk which is of great importance might follow another expedition against coast stations or be carried out independently from interior, but this must rest with your Government.

MINISTERS TO ACTING GOVERNOR-GENERAL

Prime Minister's Office
Pretoria

Minute No. 718.

10th August, 1914.

Ministers have the honour to inform His Excellency the Officer Administering the Government that they have given

185/...

careful consideration to the important matter raised in the communications from the Secretary of State for the Colonies of the 6th and 9th instant, and that they cordially agree to co-operate with the Imperial Government and to assist in sending an expedition for the purpose indicated, the naval part to be undertaken by the Imperial authorities and the military operations to be undertaken by the Union Government.

(Signed) LOUIS BOTHA

186/...

BYLAE C

Lichtenburg-besluit, 21.8.1914

"Deze vergadering kennis genomen hebbende van het feit dat de Regering besloten heeft Duits West-Afrika aan te vallen en daartoe de bekrachtiging van het Parlement erlangd heeft, dat een deel van de Burgermacht reeds over de grenzen gezonden en slaags geweest is; d at alles zonder het Volk van de Unie een kans te geven zich uit te drukken hierover; verklaart zijn diepe overtuiging dat de gemelde handelingen van de Regering in strijd zijn-

- 1 Met de wil van de overgrote meerderheid van de Uniebevolking;
- 2 Met onze Verdedigingswet; en
- 3 Met onze eervolle christelike volkstraditi en;

en smeekt de Regering eerbiediglik dadelik stappen te doen om alle offensieve krijgsoperaties te staken en de Uniestrijdmachten terug te roepen.

Zij verzoekt eindelijk de Regering beleefdlik 'n antwoord hierop v oor 30 September e.k. ten einde op een volksvergadering overwogen te worden.

De uitvoering van dit besluit wordt aan de Voorzitter en de daartoe aangestelde kommissie opgedragen".

187/...

BYLAE D

Regeringsmanifes, 12.10.1914.

"Sedert de bedanking van Generaal C.F. Beyers als Kommandant-generaal, Burgermacht, zijn er steeds tekenen geweest om aan te duiden dat er iets verkeerd was met de machten in het noord-westen van de Kaap Provincie, welke machten geplaatst waren onder bevel van Luitenant-kolonel S.G. Maritz. De Regering heeft toen dadelik regeling gemaakt om Kolonel Coenraad Brits te zenden om het bevel van Luitenant-kolonel Maritz over te nemen. Op de 8ste dezer zond Kolonel Brits een boodschap aan Maritz om in te komen en zich bij hem te rapporteren. Hierop antwoordde Maritz op brutale wijze dat hij niet van plan was zich bij wie ook te rapporteren. Al wat hij hebben wou was zijn ontslag, en Kolonel Brits moest maar zelf overkomen en zijn bevel overnemen. Kolonel Brits zond toen Majoor Ben Bouwer om het bevel over te nemen. Bij zijn aankomst in het kamp van Maritz, werd Majoor Bouwer met zijn gezelschap gevangen genomen, doch hij zelf werd later losgelaten en teruggezonden met een ultimatum van Maritz aan de Unie Regering, inhoudende dat tenzij de Regering hem vóór 10 uur op Zondagmorgen waarborgde dat zij toelaten zou dat Generaals Hertzog, De Wet, Beyers, Kemp en Muller hem daar ter plaatse konden ontmoeten, zodat hij instructies van hen kon ontvangen, hij de krijgsmacht van Kolonel Brits aanvallen en verder de Unie intrekken zou.

Majoor Ben Bouwer rapporteerde dat Maritz in bezit was van enige kanonnen van de Duitsers en dat hij de rang bekleedde van Generaal in bevel van de duitse troepen. Hij had een duitse troepemacht onder zich benevens zijn eigen rebelle-kommando. Hij had al zijn officieren en manschappen, die weigerden zich bij de Duitsers aan te sluiten, gearresteerd en had hen als gevangenen naar Duits Zuid-West Afrika laten zenden. Majoor Bouwer kreeg inzage van een overeenkomst tussen Maritz en de Goevernement van Duits Zuid-West Afrika, waarin de onafhankelijkheid van de Unie als een republiek gewaarborgd werd, Walvisbaai en zekere andere gedeelten van de Unie aan de

Duitsers gecedeerd werden, en een onderneming gegeven werd dat de Duitsers de Unie niet dan op verzoek van Maritz zouden binnentrekken. Ook toonde hij aan Bouwer talrijke telegrammen, en heliografiese berichten gedagtekend van af begin September. Maritz beroemde zich erop dat hij door de Duitsers ruim voorzien was van kanonnen, geweren, ammunitie en geld en dat hij geheel Zuid-Afrika zou platlopen.

Met het oog op deze toestand van zaken, neemt de Regering krachtige maatregelen om de opstand te onderdrukken, en alle rebellen en verraders de verdiende straf op te leggen.

Een proklamatie waarin de Krijgswet afgekondigd wordt zal op heden Maandag, de 12de Oktober, in een Buitengewone Staatskoerant verschijnen."

BYLAE E

Burgers gekommandeer vir die Verdedigingsmag, 11.10.1914.

"Kolonel Maritz heeft zich op verraderlijke wijze met groot gedeelte van zijn kommando bij vijand aangesloten en trekt nu samen met vijand tegen Generaal Brits op en dreigt noordwestelike distrikten der Kaap Provincie in te vallen. Generaal Brits vraagt dringend om hulp. Onder deze omstandigheden heeft Regering besloten dadelik Krijgswet over gehele Unie af te kondigen en genoegzaam burgers tot verdediging Unie op te kommanderen. Gij wordt gelast honderd man met paard, zadel en toom te kommanderen en op Donderdag vijftien dezer te ..... gereed te zijn om verder vervoerd te worden. Indien geheel onmogelijk voor u Donderdag gereed te zijn geeft mij kennis van ander datum maar verstaat dat de noodzakelijkheid zeer dringend is. Bij opkommanderen moet u in eerste instantie nemen hen de zich vrijwillig hebben aangeboden voor Duits West Afrika een daarna anderen zoveel mogelijk uit ongehuwden en uit de beste en meest gewillige krijgsmannen. Gij hebt u niet noodzakelijk bij leden der schietverenigingen te bepalen. Regering heeft geen bezwaar waar sommige burgers verlangen een tweede paard met achterrijder samen te nemen. Doe uw best goede paarden te krijgen. Andere benodigdheden zullen volgens vroegere cirkulairen verschaft worden. Wagens en muilen behoeven echter niet meer ingekocht te worden. In deze ernstige krisis verwacht de Regering van ieder officier en manschap dat hij alle andere gevoelens op zijde zal zetten en land en volk tegen verraad zal beschermen."

BYLAE F

Steenbokfontein kennisgewing, 29.10.1914.

Steenbokfontein,
29 Oktober 1914.

KENNISGEWING

Kennis geschied mits deze aan alle burgers van de Unie dat, nademaal de Regering van de Unie besloten heeft Duits Zuidwest te veroveren en op onjuiste berichten en beweringen de Parlementsleden van de Zuidafrikaanse Partij het besluit van de Regering hebben bekrachtigd; en daar het Parlement tot die stap overgegaan is zonder het volk daarover te raadplegen, waardoor het volksrecht verkracht is geworden; en nademaal geprotesteerd is geworden tegen de goddeloze inval van Duits Zuidwest; tegen een volk dat ons nimmer iets kwaads heeft gedaan maar altijd goedgezind was; en nademaal de Regering het recht van het publiek om op vreedzame wijze hun protest voort te zetten, ontnomen heeft door het proklameren van krijgswet en regulaties, zo is het dat gij blijven protesteren met het wapen in de hand tegen het zo gevaarlijk beginsel welke de Regering tegen de zin en wil van het volk wenst uit te voeren, dat ons volk in de grootste ellende en ramp zal gedompeld worden en dat Gods vloek ons treffen zal, indien dit besluit van de Regering ten uitvoer gebracht wordt.

Daar ons protesterende houding niet is om broeders bloed te vergieten, maar integendeel, zoals bewezen is, waar mogelijk te vermijden en onder geen omstandigheden aanvullenderwijze op te treden, doen wij ten slotte een beroep op alle burgers om alle krachten in te spannen en hun invloed te gebruiken tegen het veroveren van Duits Zuidwest-Afrika en tegelijkertijd te weigeren om van de Regering gebruikt te worden ons met wapenen te bevechten. Daar ons enig doel is de eer van God en het heil

van volk en vaderland.

(w.g.) C.R. DE WET

(w.g.) C.F. BEYERS

Generaals van de protesterende burgers.

BYLAE G

Regeringskennisgewing in verband met amnestie aan rebelle,
12.11.1914.

"AAN ALLE BURGERS VAN DE UNIE VAN ZUID-AFRIKA

Pretoria, 12 November 1914.

Ten einde bloedvergieten te voorkomen, heeft de Regering alles in haar vermogen gedaan om binnenlandse twist te vermijden en heeft aan degenen die deelgenomen hebben aan de opstand overvloedig gelegenheid verschaft om hun wapens neer te leggen en weer trouwe onderdanen te worden.

In weerwil van deze pogingen is er nog een groot aantal personen die zich met geweld blijven verzetten tegen het gezag van de Staat, tans werkelijk bezig zijn gewapende verzet tegen de Regering te organiseren, strijden tegen de militaire machten van de Unie, en niet alleen groot verlies aan leven, doch ook groot verlies en schade aan het eigendom van loyale burgers veroorzaken.

Ten einde twijfel uit de weg te ruimen, die schijnt te zijn ontstaan onder degenen die in opstand zijn, met betrekking tot de wijze waarop zij vermoedelijk zullen worden behandeld wanneer zij zich vrijwillig overgeven, wordt de volgende openbare bekendmaking uitgevaardigd: - (Deze bekendmaking zal alle vroegere kennisgevingen in dit opzicht vervangen, behalve in het geval van personen die vóór de datum van deze bekendmaking gehandeld hebben op zodanige vroegere kennisgevingen.)

1. Alle personen die op en na de datum hiervan in opstand zijn, worden hiermede opgeroepen om zich vrijwillig over te geven met hun wapens en enig Goevernementseigendom waarvan zij in bezit zijn, ten kantore van de naastbijzijnde magistraat of speciale- of resident vrederechter, of aan enige officier van de Zuidafrikaanse Politie of van de Unie Verdedigingsmacht.

OP OF VOOR ZATERDAG, DE 21STE NOVEMBER 1914.

2. Alle personen die zich aldus overgeven zullen niet door de Regering krimineel vervolgd worden, doch het zal hun vergund worden naar hun woningen terug te keren en aldaar te blijven op voorwaarde dat zij niet verder deelnemen aan de opstand, geen informatie of enig andere hulp aan rebellen verschaffen, en niets hoegenaamd doen of zeggen dat de rust verder zou kunnen verstoren of de opstand langer doen duren.

3. Deze amnestie zal echter niet van toepassing zijn op personen die een voornaam of leidend deel genomen hebben in de opstand, of die, terwijl zij in opstand waren, daden bevreden hebben die in strijd zijn met de regels van beschaafd oorlogvoeren.

De Regering behoudt zich het recht voor deze gevallen op hun merieten te behandelen.

4. Alle rebellen die in gebreke blijven aan deze bekendmaking te voldoen en zich over te geven als voormeld, zullen onderhevig zijn aan de uiterste bij de wet bepaalde straf.

5. Het privaat eigendom (roerende zowel als onroerende) van rebellen die zich niet vrijwillig overgeven overeenkomstig deze bekendmaking kan belast worden met het rechtstreeks verlies en de schade die veroorzaakt is aan loyale en vreedzame burgers als het gevolg van daden begaan door zulke rebellen zelf of door enige andere personen die in opstand zijn, hetzij vóór of na de 21ste November 1914.

Het moet zeer duidelijk verstaan worden, dat niets in het bovenstaande vervat de Regering op enige wijze beperken of hinderen zal om van af de datum van deze bekendmaking voort te gaan met het nemen van de allergestengste en krachtigste militaire maatregelen ter behandeling van alle personen die in gewapende opstand zijn, of om alle rebellen die door de machten van de

Regering gevangen worden naar goeddunken van de Regering te behandelen.

LOUIS BOTHA,
Eerste Minister,

Generaal, Opperbevelhebber van de
Unie Verdedigingsmacht te Velde."

Regeringskennisgewing in verband met rebelle, 28.11.1914

"Alle levende have op plaatsen van of die zeker bekend zijn als behorende aan rebelle-kommandanten of voornamere rebelle-leiders die nog in het veld zijn, moet nu gekommandeerd worden zonder betaling of kwitantie en gebruikt worden voor onze Machten te velde. Gij zult verdere instruksies ontvanges met betrekking tot nauwkerige aantekening van alle vee dat krachtens deze order genomen wordt en hoe ermede gehandeld moet worden. Enig Bevelvoerder van een Macht die uitvinden kan waar zodanige levende have loopt moet, indien de plaats buiten zijn gebied van operaties gelegen is, informatie telegraferen aan magistraat van distrikt die enig bevelvoerende officier in dat distrikt opererende zal berichten of bij gebreke van bevelvoerende officier het naastbijzijnde Distrikts Politiestation zal besichten. Geadresseerd alle Bevelvoerders van Machten in Nos. 6,7,8,9,10,11,12 en 13 Militaire Distrikten en aan alle Magistraten en Distrikts-officieren van de distrikten".

BYLAE I

"AAN DIE VOLK VAN SUID-AFRIKA.

Nademaal die vrede wat in 1902 te Vereeniging geslote werd in strijd was met die ware wil van die Suid-Afrikaanse volk en ons tege ons begeerte tot onderwerping gedwonge werd deurdat ons vrouwe en kinders deur die vijand op stelselmatige wijze in de koncentrasiekampste uitgemoor werd, waardeur die volk gevaar geloop het om helemaal uitgeroei te word;

Nademaal die ideaal van een Vrij Suid-Afrika onder eigen vlag nog steeds deur ons volk gekoesterd word en ons vast geloof en heilig overtuig is dat die Voorsienigheid, die o'er die lotgevalle van volke sowel als persone beskik, onse vrome en kloeke voorvaders in hierdie sonnige land geplant het om van ons, hun afstammeling, een vrij en onafhanklike volk te maak;

Nademaal die Imperiale regering in meer dan een geval sedert die laatste oorlog opnieuw woord met die Suid-Afrikaanse volk gebreek het deur, bijvoorbeeld, die drie miljoen pond sterling wat bestemd was vir burgers wat sig nie onder beskerming van die vijand geplaas het nie, aan persone uit te betaal wat daarop geen aanspraak kon maak nie en verder sowel die Engelse regering als die Jingo-element in Engeland voortdurend pressie uitgeoefen het op die Unie regering om, in strijd met gedane beloftes, die nasionale aspirasies van ons volk uit te doof en te onderdruk en die belange van die rijk bove die van Suid-Afrika te plaas;

Nademaal die riksregering eindelijk so ver gegaan het om die Unie regering te beweeg om, tege die wil en begeerte van die o'ergrote meerderheid van ons volk te trag Duits Zuid-west Afrika te verover en die Unie regering deur valse en bedrieglike voorstellinge die volksraad daartoe gebreng het om goedkeuring aan

aan genoemde oorlog te heg;

Nademaal die volk eerst deur lijdend verset en later met die wapen in die hand tegen genoemde oorlog geprotesteerd het en die Unie regering, in plaas van daaraan gehoor te gee, deur onware en misleidende beweringe die een deel van die bevolking tegen die ander onder die wapen gebreng het, waardeur reeds vele sone van ons land die leve verlore het;

Nademaal die volk alle konstitutionele middele uitgeput het om die Unie regering te beweeg om van genoemde oorlog af te sien en daar er dus vir die volk geen ander uitweg is dan om die Britse juk van sig te skud;

So is het dat ik, Salomon Gerhardus Maritz, Kommandant Generaal van die Republikeinse strijdmagte in die Kaap Provincie, met konsent van die voorlopige regering, als volg proklameer en vast stel;

Dat die vroegere Suid-Afrikaanse Republiek en Oranje Vrijstaat sowel als die Kaap Provincie en Natal vrij van Brits gesag en onafhankelik verklaar word en iedere blanke ingeseten van genoemde streke, van welke nasionaliteit ook, word hiermede opgeroep om met die wapen in die hand die lang gekoesterde ideaal van een Vrij en Onafhankelik Suid-Afrika te help verwesenlik. Als die volk hieraan eenparig gehoor gee dan kan die doel sonder bloedvergieting bereik word; aan die ander kant als men verdeeld is dan kan die strijd mogelijk lang en bloedig wees. Dis dus noodsaakelik dat iedereen naar die wapen moet grijp om te kan behaal wat God vir ons volk bestemd het en wat Hij nou in ons bereik stel.

Die eigendomme en goedere van diegene wat aan onse zijde staan sal op alle mogelike manier gerespekteerd en beskermd word en alle behoorlik gekommandeerde goedere en diere sal so spoedig mogelijk na die oorlog uitbetaald word.

198/...

Alle geldelike vorderinge, van welke aard ook, is gestaak tot drie maanden na die oorlog en dergelike skuldbewijse, ens., sal geen rente dra gedurende die oorlog.

Die betaling van die repatriasieskulde is eveneens gestaak en so spoedig moegelik na die oorlog sal die hele kwessie in hersiening genome word met die doel een billiker en regtvaardiger oplossing te vind.

Verskeidene gevalle is bekend waar die vijand naturelle en kleurlinge gewapen het om ons te beveg en daar dit strek om minagting bij die swartnasies op te wek vir die blanke, so word met nadruk gewaarschuw dat, alle kleurlinge en naturelle wat met die wapen gevange genome word, sowel als hul offisiere, daarvoor sal moet boet met hul lewe.

Ik proklameer en maak verder bekend dat daar o'ereenkomstig oorlogswet gehandeld sal word met krigsgevangene van die vijand wat bij gevangeneming nie behoerlike uniforms draag wat onderskei kan word van die gewone burger drag.

Dat daar deur ons weerwraak geneem sal word wanneer mog blijk dat onse burgers of offisiere wat in die hande van die vijand mog val niet o'ereenkomstig die wette van beskaafde oorlogvoere behandeld word.

Bij verskeidene gelegenhede is in die laatste tijd geblijk dat die vijand sig van ontplofbare patrone bedien en ik wens met nadruk te protesteer tegen so 'n barbaarse manier van oorlogvoere. Van die vijand wat in bezit van sodanige patrone gevond word sal o'ereenkomstig oorlogswet behandeld word.

In die laatste tijd het die vijand bij meer dan een gelegenheid misbruik van die witte vlag gemaak en ook daartegen word gewaarschuw.

Daar die vijand dreig om eigendomme en goedere van burgers wat aan Republikeinse sijde strij te konfiskeer, word hiermee bekend gemaak dat sodanige konfiskere onwettig is en nie erkend sal word.

Eindelik word voor algemene informasie bekend gemaak dat die volgende persone als een voorlopige regering gekose is om namens die volk op te tree tot dat andere regeling gemaak kan worden:-

C.F. Beyers, Kommandant Generaal vir die Transvaal.
C.R. de Wet, Kommandant Generaal vir die Oranje Vrij Staat.
S.G. Maritz, Kommandant Generaal vir die Kaap Provincie.
J.C.G. Kemp, Assistent Kommandant Generaal vir die Transvaal.
A.P.J. Bezuidenhout, Vegt Generaal en Komdt. Kampher.

Hierdie proklamasie moet beskou word als van toepassing sowel op die Transvaal en Oranje Vrijstaat als op die Kaap Provincie en Natal in so verre die inhoud nie in strijd is met proklamasies of kennisgevinge wat reeds deur die tijdelike regering of republikeinse generaals uitgevaardig mag wees.

GOD BEHOEDE LAND EN VOLK.

Gegeve onder mijn hand te velde op hede die 16de dag van Desember in die jaar onses Heren Een Duisend Negehonderd en Veertien.

S.G. MARITZ".

200/...

BYLAE J

Brief van S.G. Maritz aan kol. J. van Deventer, 24.1.1915

De Bevelvoerende Officier,
Upington.

Te Velde,
24 Jan. 1915.

Mijnheer,

Naar aanleiding van de gebeurtenissen van vandaag verzoek ik u beleefd het volgende voor de Unie Regering te willen leggen; van af het begin van de opstand was het een verstandhouding tussen mij en mijne officieren dat zodra de strijd hopeloos blijkt, wij een einde eraan zouden maken omdat het anders misdadig zou zijn om verder bloed te vergieten en de ellende eraan verbonden langer te doen voortduren. Deze zienswijze werd ook gedeeld door de andere hoofd officieren die de opstand begonnen.

Het ideaal waarvoor wij streden, n.l. de onafhankelijkheid van Zuid Afrika, waarvoor wij reeds eens bijna 4 jaar streden, was voor ons te hoog en edel om toe te laten dat onze krijgsverrichtingen later ontaarden in strooptochten en wij menen dat de tijd nu aangebroken is om een einde aan de opstand te maken.

Ik ben genegen mijn kommando's over te geven maar wil gaarne eerst zekere punten met u bespreken en zal blijde zijn als u een tijd en plaats wil bepalen waar dit kan geschieden. Tevens zou ik willen vernemen welke termen de regering bereid is om met ons te maken en ik zou aan de hand willen geven dat u eerst met de regering in kommunikatie treedt alvorens een plaats van samenkomst vast te stellen.

Uw d.w. dienaar,

S.G. MARITZ
Generaal.

201/...

BYLAE K

Brief van kol. J. van Deventer aan S.G. Maritz, 25.1.1915.

Hoofdkwartier,
Zuidelijke Macht,
Upington, Jan.25,1915.

Generaal S.G. Maritz,
Te Velde.

WelEdele Heer,

Uw brief van de 24ste dezer is ter hand en ik heb nota genomen van de inhoud. Ik ben door het Gouvernement gemachtigd om het volgende te antwoorden:

De handelwijze van Maritz en zijn burgers om te begeren om verdere onnodige bloedvergieting te voorkomen wordt door het Gouvernement op prijs gesteld en zal in geheugen gehouden worden wanneer de kwestie van straf in overweging genomen wordt voor de zeer ernstige misdaad die zij gepleegd hebben. Het Gouvernement kan slechts zeggen wat door haar gezegd werd aan Wessel Wessels en de andere Vrijstaat leiders toen zij trachten om termen te krijgen, dat het voor het Gouvernement onmogelijk is om termen te maken en dat zij onvoorwaardelijk moesten overgeven, maar terzelfdertijd stelt het Gouvernement voor om met hen dezelfde te handelen als het Gouvernement voorstelt om te handelen met de andere Rebel-officiëren en burgers die gevangen genomen werden in de loop van de Rebëllie in Transvaal en Vrijstaat, dat wil zeggen, in verband met de gewone burgers, zij zullen onder bewaring blijven en een besluit zal volgende maand door het Parlement genomen worden welke straf, indien enige, opgelegd zal worden. Met betrekking tot de Rebelleiders zij moeten voor de gerechtshoven verhoord worden en nadat zij gevonnisd zijn, sal het Gouvernement hun vonnissen in overweging nemen om te zien of onder de omstandigheden van elk vonnis dezelve verzacht of verminderd behoort te worden. Hun vrijwillige overgave voor verdere bloedvergieting zal het Gouvernement helpen om hun gevallen

in meer gunstige overweging te nemen.

Ik heb de eer te zijn,

J.L. VAN DEVENTER, Colonel,
Opperbevelhebber van de Zuidelike Macht.

P.S. - Deze brief is ook van toepassing op Genls. Kemp en
Bezuidenhout met hun Commandoes.

J.L. Van Deventer, Colonel.

BYLAE L

Brief van S.G. Maritz aan kol. J. van Deventer, 26.1.1915.

Te Velde,
Colonel J.L. van Deventer, 26 Januarie 1915.
Upington.

WelEd. Heer,

Mijn rapport rijder, uitgezonden naar u op de 23ste dezer, n.l. Kapitein Williams, is slechts heden ochtend ingekomen bij mij, en het spijt mij ten zeerste, dat u hem, of een ander boodschapper, niet deed uitkomen naar mij toen ik slechts een paar mijlen van u was, dan zou de onschuldige bloed die vergoten is, verhoeden zijn geweest. U moet goed verstaan dat ik het niet doen om enig goed voor mijzelf te verkrijgen, daar ik nog bij mijn punt blijf staan maar zoals U Ed. alreeds geschreven dat de zaak mij hopeloos schijnt, moet ik tenminste iets hebben voor de burgers te leggen, anders zullen zij een parig weigeren wapen af te leggen. Doch zover mijn persoon aanbetreft, zal ik mijn uiterst best doen hen aan te moedigen wapens af te geven. Er is een gevoelen onder de officieren en burgers het niet te doen tenzij zij min of meer weten wat men hen gedaan zal worden. Ik kan wel duidelijk de positie van de Regering verstaan, alvorens de zitting van Parlement doch ik moet daarom iets hebben hen voorteleggen. Het is moeilijk alles op papier bloot te leggen, doch het zal u en van uw andere officieren, slechts een paar uren neem, uit te komen en mij op Grond Neus te ontmoeten die zeer maklik en snel per auto te bereiken is. De andere Generaals zal ook tegenwoordig zijn. Ik meen zeker dat wij de zaak, wanneer wij het persoonlijk bespreken, uit de weg zal ruimen en kunnen oplossen.

204/...

Ik wil u gaarne zeggen en duidelijk maken, dat alhoewel de Regering deze zaak mocht gering achten, en deze kommandoes een kleinigheid achten, het veel bloed en levens zal kosten, deze zaak geheel ten onder te drukken, en onder de tegenwoordige omstandigheden, moet ik u zeggen, dat de hele zaak op het ogenblik niet eerste de leven van een Afrikander waard is. Indien u niet uit komen zal ik verplicht zijn bij mijn burgers te staan tot het laatste, en zullen de burgers verplicht en genoodzaakt zijn om D.Z.W. Afrika in te gaan, en die naam afschuw ik, en zal ik nimmer als nooit doen, de naam te hebben of verdacht te worden voor een of ander mogendheid te vechten, dan alleen voor mijn Afrikander Volk en Land.

Indien u uitkomen mocht er echter een verstandhouding zijn dat er geen beweging zullen geschieden van uw kommandoes uit goede mening.

Het ik de eer te zijn,

Uw vriend,

S.G. MARITZ,
Generaal.

BYLAE M

Onderhandelinge tussen J. van Deventer en die rebelle-
leiers, 30.1.1915.

Halfweg tussen Upington en Christiana,
30 Januarie, 1915.

Tegenwoordig Col. J.L. van Deventer, met zijn Staf
Officier Majoor I.J. Meyer en zekeren anderen van zijn
officieren, en Generaals S.G. Maritz, J. Kemp en
A. Bezuidenhout, en Comdt. de Villiers, Col. van Deventer
zegt dat deze vergadering belegd is op verzoek van
Genl. Maritz en zijn Officieren. Genl. Maritz zegt
Col. van Deventer weet goed de bedoeling van de opstand
en dat toen hij op Schuitdrift kwam hij zijn Commando
bijeën riep en zei dat de jonge mannen (Defence Force)
terug moeten gaan naar hun huizen daar hij niet wou toe-
laten dat gezegd moest worden dat Duitsers hen voorzien
met kost, enz., en dat hij in de namiddag een draadloze
telegram kreeg dat Transvaal en Vrijstaat opgestaan hadden
en dat zij allen moesten bij elkaar staan. Na de slag van
Lutzputs heb ik uit de koeranten vernomen dat de rebellie
ten einde was en ik heb toen besloten om de zaak op een
einde te brengen alhoewel ik de andere leiders niets daar-
van zei. Na ik de andere leiders geraadpleegd had heb ik
Capt. Williams van Christiana in gezonden. Ik had gemeend
dat indien Col. van Deventer kon uitkomen en duidelijk maken
dat rebellie op een einde was en de toestand bloot leggen
zij dan beter konden beslissen. Geen tijding kwam en wij
wisten niet of er niet misschien versterking aan het komen
was en daarom werd Upington onmiddelik aangevallen.

Genl. Maritz zegt dat hij wil niet hebben dat Col. van Deven-
ter moet denken dat het juist was om de nederlaag te Upington
dat besloten werd om een einde aan de zaak te maken, maar

het was een verstandhouding van af beginne dat indien de zaak hopeloos bleek er een einde aan de zaak gemaakt moest worden. Wij, Genls. Maritz, Kemp en Bezuidenhout hebben met Commandoes gesproken en zij gevoelen natuurlijk slecht en wij zullen blij wezen indien de burgers op parole geplaatst kunnen worden onder borg tocht tot zij voor het hof gebracht worden en dat dit ook van toepassing moet zijn op officieren indien mogelijk.

Col. van Deventer zegt dat hij hoopt dat gewone burgers niet langer aangehouden zullen worden dan tot het Parlement beslist. Col. van Deventer zegt dat hij bij de Regeering zal aanbevelen dat elk burger naar zijn Magistraat zal terug keren om daar op parole uitgelaten te worden en wat de officieren betreft zal hij ook aanbevelen dat zij naar hun distrikten zullen terug gaan en op parole onder borg tocht uitgelaten worden en dat hij dadelik daaromtrent aan Gouvernement zal telegraferen maar dat het zeer goed verstaan moet worden dat hij slechts aanbevelingen kan doen en niets beloven.

Genls. Maritz, Kemp en Bezuidenhout en Comdt. de Villiers zeggen dat zij hun Commandoes onvoorwaardelijk zullen overgeven. Genls. Kemp en Bezuidenhout zeggen zij zullen met ongeveer 530 man overgeven. Genl. Maritz zegt hij zal met tussen de 300 en 400 man overgeven.

Op een vraag van Genl. Kemp zei Col. van Deventer dat het geld van prisoniers niet genomen zal worden.

Aldus gedaan en getekend te Upington de 30ste Januarie, 1915.

(get.) J.L. van Deventer,
Colonel.

Opperbevelhebber van Zuidelijke Macht,
en Vertegenwoordiger van de Unie Regering.

(get.) S.G. Maritz.
" J. Kemp.
" A. Bezuidenhout.

BYLAE N

Kemp se reëlings in verband met die oorgawe, 1.2.1915.

STEENKAMPSPAN,

1 Februarie 1915.

Genl. van Deventer,

Genl. Bezuidenhout zend ik hiermede om U te zien wegens
overname van officieren en burgers Woensdag morgen.
Ik zal Dinsdag nacht trekken tot voor het dorp en daar
blijven zodat alles Woensdag morgen vroeg geregeld kan
worden. Beizonderheden van getal paarden, wapens enz.
zal U worden overhandigd.

Alle wapens zullen door mij op een van uwe muilwagens
worden gepakt morgen, en aangezonden worden.

(get.) J. Kemp.

BRONNE

I LITERATUUR

A GEPUBLISEERDE WERKE EN ONGEPUBLISEERDE VERHANDELING

- Aalders, Dr. W.J. (red.): Het Nasionalisme in Zuid-Afrika. Stemmen des Tijds. Utrecht, 1916.
- Agar-Hamilton, J.A.I.: South Africa. London, 1934.
- Alhadeff, V.: A Newspaper. History of South Africa. Cape Town, 1976.
- Alport, A.C.: The lighter side of the war. Experiences of a civilian in uniform. London, 1934.
- Armstrong, H.C.: Grey Steel. J.C. Smuts. A study in Arrogance. London, 1931.
- Balmforth, Ramsden.: The war and the coming peace. Cape Town, 1915.
- Barlow, A.G.: J.B.M. Hertzog. (koerant uitknipsels).
- Booyens, prof. dr. Bun.: Die Lewe van D.F. Malan. Die eerste 40 jaar. Kaapstad, 1969.
- Botha, Sybrand.: Profeet en krygsman: Die lewensverhaal van Siener van Rensburg. Johannesburg, 1942.
- Braak, K.: Zuid-Afrika en Engeland. Hun Staatkundige verhouding Historisch en Staatrechtelijk toegelicht. Utrecht, 1933.
- Bresler, C.P.: Lineage of Conflict: A South African Miscellany. Johannesburg, 1952.
- Breytenbach, J.H. (red.): Gedenkalbum van die Tweede Vryheidsoorlog. Kaapstad, 1949.
- Brookes, Edgar H.: The Political Future of South Africa. Pretoria, 1927.
- Brotz, H.: The Politics of South Africa: Democracy and Racial Diversity. Oxford, 1977.
- Buchan, J.: A History of the Great War. Volume I: From the outbreak to the Battle Neuve Chapelle. London, 1921.

- Buchan, J.: Nelson's History of the War. Volume III: The Battle of Aisne and the events down to the Fall of Antwerp. London, 1919.
- Buxton, S.C.: General Botha. London, 1924.
- Calpin, G.H.: There are no South Africans. London, 1942.
- Chilvers, H.A.: Out of the crucible. Johannesburg, 1948.
- Cloete, B.: Die lewe van Senator F.S. Malan. President van die Senaat. Johannesburg, 1946.
- Churchill, W.S.: My early life. London, 1941.
- Coetzee, J.A.: Politieke groepering in die wording van die Afrikanernasie. (Ongepuliseerde D.Phil. -verhandeling, Unisa, 1941).
- Cope, J.: South Africa. London, 1967.
- Crafford, F.S.: Jan Smuts. A Biography. Kaapstad, 1967.
- De Kock, W.J.: Jacob de Villiers Roos, 1869-1940. Kaapstad, 1958.
- De Kock, W.J. (red.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordboek. Deel I. Kaapstad, 1968.
- De Wet, J.M.: Jopie Fourie. Voortrekkerpers, s.j.
- Du Plessis, W.L. en du Plessis, J.W.: De Synode der Gereformeerde Kerk over Rebelle. Paarl, 1916.
- Duvenhage, G.D.J.: Imperialisme en Nasionalisme: Kerngeskiedenis van Suid-Afrika, 1886-1948. Kaapstad, 1978.
- Elton, G.E.: Imperial Commonwealth. London, 1945.
- Engelenburg, F.V.: General Louis Botha. Pretoria, 1929.
- Fisher, J.: The Africaners. London, 1969.
- Geen, M.S.: The making of South Africa. Kaapstad, 1967.
- Geyser, O. en L.C.A. Pruis.: Die Suid-Afrikaanse politieke geskiedenis in Beeld. Bloemfontein, 1976.
- Geyser, O. en A.H. Marais. (red.): Nasionale Party. Deel I. Agtergrond, stigting en konsolidasie. Pretoria, 1974.
- Gibbons, H.A.: Rebellion in South Africa. The New Map of Africa. New York, 1916.

- Goldblatt, I.: History of South West Africa from the beginning of the Nineteenth Century. Kaapstad, 1971.
- Goosen, D.P.: Die triomf van Nasionalisme in Suid-Afrika, 1910-1953. Johannesburg, 1953.
- Grobbelaar, P.W.: Die Afrikaner en sy kultuur. Deel III. Ons Volksfeeste. Kaapstad, 1975.
- Gunning, N.R.: Strydpunte tussen genls. Botha en J.B.M. Hertzog, 1910-1915. (Ongepubliseerde D.Phil-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1967.)
- Hancock, W.K. and J. van der Poel. (ed.): Selections from the Smuts Papers. Volume III, June 1910-November 1918. London, 1966.
- Hancock, W.K.: Smuts. The Sanguine Years, 1870-1919. London, 1962.
- Hans, J.: Südwestafrika. Land Swizchen den Exstremen. Stuttgart, 1966.
- Hartmann, H.W.: Südafrika. Geschichte-Wirtschaft-Politik. Stuttgart, 1968.
- Hefer, J.C.: Kerk en Rebelle. Paarl, 1915.
- Hintrager, O.: Geschichte von Südafrika. München, 1952.
- Hintrager, O.: Südwestafrika in der Deutschen Zeit. München, 1952.
- Keith, A.B.: Imperial Unity and the Dominions. London, 1921.
- Keith, A.B.: War government of the British Dominions. Oxford, 1921.
- Keppel-Jones, A.: South Africa: A Short History. London, 1966.
- Kestell, J.D.: Christiaan De Wet. 'n Lewensbeskrywing. Nasionale Pers Beperk, 1920.
- Kestell, J.D.: Abraham Paul Kriel. Sy lewe en Werk. Johannesburg, 1932.
- Kiernan, R.H.: General Smuts. London, 1943.
- Kraus, R.: Old Master. The life of Jan Christiaan Smuts. New York, 1944.

- Kriek, D.J.: Genl. J.B.M. Hertzog se opvattinge oor die verhouding tussen die Afrikaners - en Engels-sprekendes na Uniewording. (Ongepubliseerde D. Phil.-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1971).
- Krüger, D.W.: The Age of the Generals. Johannesburg, 1961.
- Levi, N.: Jan Smuts. London, 1917.
- Lewsen, P.: Selections from the correspondence of John X. Merriman, 1905-1924. Kaapstad, 1969.
- Lloyd George, D.: War Memoirs of David Lloyd George. Volume IV. London, 1934.
- Lucas, C. (ed.): The Empire at War. Volume IV. Oxford, 1924.
- Malan, D.F.: Afrikaner Volkseenheid en my ervaring op pad daarheen. Kaapstad, 1961.
- Marais, A.H.: Die politieke uitwerking van die verhouding Afrikaanssprekende tot die Engelssprekende, 1910-15. (Ongepubliseerde D. Phil. -verhandeling. Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein, 1972).
- Marquard, L.: The story of South Africa. London, 1955.
- May, H.J. en I. Hamilton.: Die dood van Generaal De la Rey. Kaapstad, 1969.
- Meintjies, J.: De la Rey - Lion of the West. A Biography. Johannesburg, 1969.
- Meintjies, J.: General Louis Botha. A Biography. London, 1970.
- Meintjies, J.: President Steyn. A Biography. Kaapstad, 1969.
- Meiring, P.: Jan Smuts die Afrikaner. Kaapstad, 1974.
- Meyntjies, E.M.: Suid-Afrika en die Vrede van Versailles. (Ongepubliseerde M.A. -verhandeling, P.U. vir C.H.O., Potchefstroom, 1973).
- Millin, S.G.: General Smuts. London, 1936.
- Möller, P.W.: Generaal C.F. Beyers se rol in die Rebelle van 1914. (Ongepubliseerde M.A. -verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1976).
- Muller, C.F.J. (red.): Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis. Kaapstad, 1968.

- Munger, E.S.: Afrikaner and African Nationalism.
London, 1967.
- Nathan, M.: South Africa from within. London, 1926.
- Neame, L.E.: General Hertzog. London, 1930.
- Neame, L.E.: Some South African Politicians.
Cape Town, 1929.
- Neethling, C.A. en J.M. de Wet.: Lewensskets van Jopie Fourie. Pretoria, 1915.
- Nel, P.G. (red.): Die Kultuurontplooiing van die Afrikaner. Kaapstad, 1979.
- Nienaber, P.J. (voors.): Gedenkboek Generaal J.B.M. Hertzog. Johannesburg, 1965.
- O'Connor, J.K.: The Afrikaner Rebellion: South Africa to-day. London, 1915.
- Oelhafen, H.: Der Feldzug in Südwest 1914-15.
Berlyn, 1923.
- Orpen, N.: The Cape Town Highlanders, 1885-1970.
Cape Town, 1970.
- Paton, A.: Hofmeyr. Kaapstad, 1964.
- Pirow, O.: James Barry Munnik Hertzog. Kaapstad, 1957.
- Poutsma, H.J.: Political and Economic Blunders. A Review of the Botha - Smuts Government, Kaapstad, s.j.
- Preller, G.S.: Voortrekkers van Suidwes. Kaapstad, 1941.
- Quinn, G.D.: The Rebellion of 1914-15: A Bibliography.
Kaapstad, 1974.
- Reitz, D.: Trekking on. London, 1933.
- Rhodie, D.O.: Suid-Afrika van koloniale onderhorigheid tot soewereine onafhanklikheid. Johannesburg, 1974.
- Rose-Innes, J.: Autobiography. Kaapstad, 1949.
- Rosenthal, E.: Encyclopaedia of South Africa. Kaapstad, 1978.
- Rosenthal, E.: General De Wet. A Biography. Kaapstad, 1946.
- Rosenthal, E.: General Dan Pienaar. His life and battles.
Johannesburg, 1943.

- Rosenthal, E.: Gold bricks and mortar: 60 years of Johannesburg history. Johannesburg, 1946.
- Rosenthal, E.: South African National Biography. London, 1966.
- Sampson, P.J.: The capture of De Wet. The South African Rebellion 1914. London, 1915.
- Schoeman, B.M.: Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika, 1910-1976. Pretoria, 1977.
- Scholtz, G.D.: Die Rebellie, 1914-15. Johannesburg, 1942.
- Scholtz, G.D.: Dr. Nicolaas Johannes van der Merwe, 1888-1940. Johannesburg, 1944.
- Scholtz, G.D.: Generaal Christiaan Frederik Beyers, 1869-1914. Johannesburg, 1941.
- Scholtz, G.D.: Suid-Afrika en die Wêreldpolitiek 1652-1952. Johannesburg, 1954.
- Seitz, T.: Südafrika in Weltkriege. Berlyn, 1920.
- Smit, J.P.: Die rol van generaal J.H. de la Rey in die Suid-Afrikaanse politiek, 1902-1914. (Ongepubliseerde M.A. -verhandeling, R.A.U., 1974.)
- Smuts, J.C.: Jan Christian Smuts. London, 1952.
- Southgate, G.W.: The British Empire and Commonwealth. London, 1963.
- Spender, H.: General Botha. The career and the man. London, 1916.
- Spies, S.B.: The Rebellion in South Africa, 1914-15. (Ongepubliseerde M.A. -verhandeling, Witwatersrandse Universiteit, 1962).
- Stadler, A.W.: The Party System in South Africa, 1910-1948. (Ongepubliseerde D. Phil. -verhandeling, Witwatersrandse Universiteit, 1970).
- Thompson, L.: The lion and the adder. A story of the South African Rebellion. London, 1916.
- Valter, M.P.C.: Louis Botha contra Generaal Christiaan de Wet (uit onuitgegeven stukken). Amsterdam, 1915.
- Van den Heever, C.M.: Generaal J.B.M. Hertzog. Johannesburg, 1943.

- Van der Merwe, N.J.: Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing, Deel II. Kaapstad, 1921.
- Van der Schyff, P.F.: Die Unioniste Party in die Suid-Afrikaanse Politiek, 1910-1921. (Ongepubliseerde M.A. -verhandeling, P.U. vir C.H.O., Potchefstroom, 1964).
- Van der Schyff, P.F.: Eric H. Louw in die Suid-Afrikaanse politiek tot 1948. (Ongepubliseerde D.Phil. -verhandeling, P.U. vir C.H.O., Potchefstroom, 1974).
- Van der Walt, N.G.S.: Die Republikeinse strewe: Dryfvere en probleme binne die Suid-Afrikaanse Party-politiek, 1902-1961. (Ongepubliseerde D. Phil. -verhandeling, P.U. vir C.H.O., Potchefstroom, 1968).
- Van Jaarsveld, F.A.: Honderd basiese dokumente by die studie van die Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1648-1961. Johannesburg, 1972.
- Van Jaarsveld, F.A.: Lewende Verlede. Pretoria, 1961.
- Van Jaarsveld, F.A.: Van Van Riebeeck tot Vorster 1652-1974. Johannesburg, 1976.
- Van Rensburg, H.: Their Paths crossed mine. Memoirs of the Commandant-General of the O.B. Kaapstad, 1956.
- Van Schoor, M.C.E.: Christiaan Rudolph de Wet, 1854-1922. Bloemfontein, 1954.
- Van Schoor, M.C.E.: Die Vrystaatse Helpmekeer. Bloemfontein, 1960.
- Van Schoor, M.C.E.: Republieke en Republikeine. Johannesburg, 1960.
- Van Wyk, A.J.: Politieke woelinge in Natal 1910-15. (Ongepubliseerde D. Phil. -verhandeling, U.O.V.S., Bloemfontein, 1977).
- Van Zyl, P.H.S.: Die Helde Album. Verhaal en foto's van aanvoerdere en helde uit ons Vryheidstryd. Johannesburg, 1944.
- Walker, E.A.: A History of Southern Africa. London, 1959.
- Walker, E.A.: Britain and South Africa. London, 1941.
- Williams, A.F.B.: Botha, Smuts and South Africa. New York, 1945.

Wilson, H. and A. Colquhoun. (ed).: United Empire.
Royal Colonial Institute Journal VI. London, 1916.

B. PAMFLETTE

Anonymous: South Africa. The Rebellion and its Back-
ground, and its Results. Ex "Round Table" 1916.

Cape Argus: The story of the rebellion - an anonymous
article (1915 Argus Xmas Number. Magazine section).

Central News Agency.: Startling facts. The inner story
of the South African Rebellion, its relation to the
war in Europe. Johannesburg, 1916.

De Nationale Pers Beperkt: Gedenboek van die Dingaans-
fees te Senekal, O.V.S. op Vrijdag, Saterdag en
Sondag, 15, 16, en 17 Desember 1916. Kaapstad
(Helpmekaar).

De Volkstem en ander.: Opmerkings oor die Rebellie.
Uittreksels uit koerante, 1915-1918.

Het Maritz Verraad (Onderhandelingen met Duitswest in
1913. Wallachs' Bpk. Pretoria, 1915).

Het Volksblad.: Voor God en vaderland: Korte beschrijving
van het leven en afsterven van Generaal C.F. Beyers
en kommandant Jopie Fourie. Bloemfontein, 1915.

The Catholic Magazine for South Africa.: A Prophet in the
Rebellion (Volume 26, April, 1915).

Verenigde Municipale Assosiatie.: Is de stichting van 'n
Onafhanklike Zuid-Afrika enigzins moegelik? Kaapstad, 1915.

II LETTERKUNDIGE BRONNE

Barlow, A.G.: Almost in confidence. Kaapstad, 1952.

Barlow, A.G.: That we may tread safely. Kaapstad, 1960.

Bodenstein, Dr. H.D.J.: Was Generaal Botha in 1900 ver-
rader? Kaapstad, 1916.

- Boshoff, S.P.E.: Rebellie - Sketse uit mij Dagboek, 1914-15. Pretoria, 1918.
- Boydell, T.: My luck was in. With Spotlights on General Smuts. Kaapstad, 1948.
- Buxton, C.: General Botha. London, 1924.
- De Beer, Johannes.: Weerlig in die Weste. 'n Geskiedenis van Lichtenburg. Johannesburg, 1973.
- Devitt, N.: Memories of a magistrate. London, 1935.
- Du Toit Spies, F.J. (red.): Die Hertzogtoesprake. Deel 3, April 1913-April 1918. Johannesburg, 1977.
- Fitzpatrick, J.P.: South African Memories. London, 1952.
- Kalahari-Mac. (pseud. vir C.F. McDonald): Agter die skerms met die rebellie. Johannesburg, 1949.
- Kemp, J.C.G.: Pad van die Veroweraar. Kaapstad, 1942.
- Kestell, J.D. en D.E.van Velden.: Die vredesonderhandelinge tussen Boer en Brit in Zuid-Afrika. Amsterdam, 1909.
- Maritz, Manie.: My lewe en strewe. Pretoria, 1939.
- Muller, C.H.: Oorlogsherinneringe van Generaal Chris H.Muller. Kaapstad, 1936.
- Munnik, G.G.: Memoirs of Senator the Hon. G.G. Munnik. Kaapstad, s.j.
- Naude, D.F.: Die burger opstand, 1914-1915. Die verhaal van die opstand in rymvorm vertel. Pretoria, s.j.
- Naude, J.F.: Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp bökant De Wet. Rotterdam, 1903.
- Oom Flippie: Wat van Ons? Johannesburg, 1967.
- Oost, H.: Wie is die skuldiges? Johannesburg, 1958.
- Schoeman, J.H.: Die onderkant van die Rebellie en 'n woord aan Generaal Smuts. Pretoria, 1915.
- Schoeman, J.H.: Het die rebellie nie 'n ander kant nie? 'n Verklaring onder eed. Inleiding tot 'n breedvoeriger bespreking van "Die ander kant van die Rebellie en 'n woord aan Generaal Smuts". Pretoria, 1915.

- Steinmeyer, J.: Spykers met koppe. Kaapstad, 1946.
- Stuart, H.G.: De opstand van 1914. Zijn oor zaken en ontstaan van een Vrijstaats standpunt beschouwd. Kaapstad, 1915.
- Ritchie, M.: With Botha in the Field. London, 1915.
- Trew, H.F.: Botha Treks. Glasgow, 1936.
- Webb, H.S.: Causes of the Rebellion. Pretoria, 1916.

III PERIODIEKE PUBLIKASIES

- Cape Times, 1.9.14-31.3.1915.
- De Spectator, 8.8.1914 - 28.11.1914.
- De Volkstem, 7.8.1914 - 31.8.1914.
- De Vriend des Volks, 8.8.1914 - 30.12.1914.
- De Zuid-Afrikaan verenigd met Ons Land, 2.7.1915 - 3.8.1915
- Die Transvaler, 11.11.1940, 5.3.1941, 1.1.1947.
- Die Vaderland, 31.12.1946, 4.10.1960.
- Het Westen, 22.9.1914.
- Noordwester, 2.1.1959.
- Onze Courant, 1.8.1914 - 30.4.1915.
- Pretoria News, 22.8.1914 - 12.3.1915.
- Rand Daily Mail, 25.6.1914 - 13.12.1914, 1.1.1947.
- Round Table. A Quarterly Review of the politics of the British Empire, Volumes 5, 6, 18, 20 and 23.
- South Africa, Volumes 103-111. July-September 1914 to July-September 1916.
- The Cape Argus, 1.8.1914-30.3.1915.
- The Friend, 1.8.1914 - 30.9.1914.
- The Interpreter, 20.1.1916.

IV TYDSKRIF- EN KOERANTARTIKELS

- Bell, H.T.M.: The Rebellion in South Africa, 1915.
Magazine Extract.
- Coetzee, N.A.: Rebellie: herinneringe van P.G.W. Roets
(Historia, negende Jaargang, nr. 2, 25 Junie 1964).
- Davenport, T.R.H.: The South African Rebellion, 1914.
(The English Historical Review, volume LXXViii, no. 306,
January 1963).
- Garson, N.G.: The Boer Rebellion of 1914. (History Today,
volume xii, no. 2, February 1962).
- Garson, N.G.: The 1914 Rebellion. Fifty years ago:
the revolt that shook South Africa. (Sunday Times,
4.10.1964, 11.10.1964 and 18.10.1964).
- Goosen, D.P.: Genl. Christiaan Beyers. (Rooi Rose,
volume 25, nr. 25, 16.7.1969).
- Goosen, D.P.: Genl. J.H. de la Rey. (Rooi Rose, volume 25,
nr. 26, 30.7.1969).
- Goosen, D.P.: Genl. C.R. de Wet. (Rooi Rose, volume 26,
nr. 1, 13.8.1969).
- Grundlingh, A.M.: Die Rebellie van 1914: 'n historiografiese
verkenning. (KLE10, deel XI, nr. 1 en 2, 1979).
- Hemery, W.: Some side-lights on Affairs in South Africa.
(The English Review, volume 19, Dec.-Mar. 1914-15).
- Hertzog, J.B.M.: Volkomen en korrekte rede van genl. Hertzog,
toen hij een gekozen komitee voorstelde om de oorzaken
van de opstand na te gaan. (Hertzog Annale, Jaarboek xii,
Twaalfde Jaargang, nr. 18, Desember 1965).
- Juta, J.C.: Certain aspects of the Rebellion, 1914 from the
point of view of General Manie Maritz. (Historia,
Tiende Jaargang, nr. 4, Desember 1965).
- Le Grange, I.: Een skoot wat die geskiedenis verander het.
(Die Brandwag, 6.1.1939).
- Rens, R.: Eenvoudige boeke met die groot verhaal. (Die
Brandwag, 19.7.1957).
- Spies, F.J. du T.: Rebellie-Dagboek van Jansie Jooste.
(Historia, Twaalfde Jaargang, nr. 2, Junie 1967).

- Steen, A.C.: Die generaal J.C.G. Kemp-versameling.
(Argiefnuus, Tiende Jaargang, nr. 3, September 1967).
- Swart, M.J.: Die broederstryd van vyftig jaar gelede.
(Die Taalgenoot, Deel 33, nr. 11, Oktober 1964).
- Swart, M.J.: Die Leeu van Wes-Transvaal. (Die Taalge-
noot, Deel 33, nr. 9, Augustus 1964).
- Swart, M.J.: Jopie Fourie, 'n Rebelle held. (Die Taal-
genoot, Deel 33, nr. 8, Junie 1964).
- Swart, M.J.: 'n Onverskrokke Rebel. (Die Taalgenoot,
Deel 33, nr. 12, November 1964).
- Van Heerden, J.J.: Die dood van kommandant-generaal
Christiaan Frederik Beyers. (Historiese studies,
Universiteit van Pretoria, Agtste Jaargang, nr.1,
Junie 1947).
- Van Pletzen, A.J.J.: Generaal de la Rey se laaste rit.
(Ruiter, Deel 1, nr. 6, 13.7.1947).
- Van Schoor, M.C.E.: Rebelle. (Die Huisgenoot, 7.8.1964,
14.8.1964, 21.8.1964, 28.8.1964, 4.9.1964 en 11.9.1964).
- Van Rensburg, A.P.J.: Generaal Jan Kemp. (Die Taalgenoot,
Deel 41, nr. 10, September 1972).
- Van Rensburg, A.P.J.: Generaal Manie Maritz. (Die Taalge-
noot, Deel 41, nr. 12; November 1972).
- Van Rensburg, A.P.J.: Monumente van Suid-Afrika - Ruiters-
beeld van die "Leeu van Wes-Transvaal". (Die Taalge-
noot, Deel 37, nr. 7, Junie 1968).
- Van Rensburg, A.P.J.: Ons huldig Christiaan Beyers.
(Die Taalgenoot, Deel 39, nr. 10, September 1970).

V ARGIVALE BRONNE
AANWINSTE

1. PRIVATE VERSAMELINGS EN KLEINER AANWINSTE

TRANSVAALSE STAATSARGIEFBEWAAARPLEK, PRETORIA

- A.414 Generaal Beyers-versameling. Bande 1-3.
- A.313 J.H. de la Rey-versameling. Bande 20-23.
- A.284 P.R. de Villiers-versameling. Bande 1-3.

- W.154 T.A.H. Dönges-versameling. Bande 1 en 2.
- W.77 Kol. M.S. du Toit-versameling.
- A.140 Dr. F.V. Engelenburg-versameling. Bande 16,17
en 19.
- A.602 Forbes-versameling. Bande 26-27.
- W.201 J.P. Jooste-versameling.
- A.34 J.C.G. Kemp-versameling. Band 8.
- A.1215 P.O. Kraamwinkel-versameling. Bande 2 en 3.
- A.333 F.E.T. Krause-versameling. Bande 11,12 en 20.
- W.110 Genl. C.J. Muller-versameling. Band 2.
- W.133 Kmdt. P.J. Potgieter-versameling.
- A.787 Dr. G.S. Preller-versameling. Bande 19, 86, 89,
92, 155, 174, 178, 179, 189, 211, 212, 213, 221, 222,
227, 228, 229, 230, 262 en 263.
- W.213 F.Rompel-versameling. Bande 3, 4, 5 en 6.
- W.238 J. de V. Roos-versameling.
- A.878 J.S. Smit-versameling.
- A.356 Dr. H.D. van Broekhuizen-versameling. Bande 1, 9,
10, 11 en 12.
- W.788 Kmdt. G.M.J. van Dam-versameling.
- A.938 Beëdigde verklaring van H.T. van G. Bekker.
Volksraad, Kaapstad, dd. 27.4.1961.
- A.1250 Oorlogsherinneringe van C.P. van der Merwe.
Drakenstein, Bethlehem. (Ons Rebëllie).
- W.90 Oorspronklike stukke en afskrifte van briewe van
Jopie Fourie 1914.
- A.857 Register van name van persone wat aan die Suidwes-
Afrikaveldtog deelgeneem het. Telegramboek van
kol. Jordaan in verband met die 1914 Rebëllie.

A.322   Telegramme ontvang 1914 - hoofsaaklik in verband met die 1914 Rebelle.

A.365   Alida van Alphen. Foto-Album.

SENTRALE STAATSARGIEFBEWAAARPLEK, PRETORIA

A.32   J.B.M. Hertzog-versameling. Bande 13, 14, 15, 25, 83, 103, 109 en 121.

A.69   Harm Oost-versameling. Bande 3, 21-28 en 31.

A.220   Harm Oost-versameling. Band 28.

A.1   J.C. Smuts-versameling. Bande 111 en 190.

A.2   J.G. Strijdom-versameling. Band 156.

VRYSTAATSE STAATSARGIEFBEWAAARPLEK, BLOEMFONTEIN

A.156   M.T. Steyn-versameling. Bande 156/1/5, 156/1/6, 156/1/7, 156/1/8 en 156/3/3.

KAAPSE STAATSARGIEFBEWAAARPLEK, KAAPSTAD

A.608   H.E.S. Fremantle-versameling. Bande 26 en 39.

A.583   F.S. Malan-versameling. Bande 39, 40, 46 en 65-66.

2.   ANDER ARGIVALE BRONNE

TRANSVAALSE STAATSARGIEFBEWAAARPLEK, PRETORIA

Rebelleverhore: Johannesburg Landdros High Treason Cases, 1914-15 (5 Bande).

Special Criminal Cases, 1915. (2 Bande).

Johannesburg Tronk.   Dokumente in verband met "Martial Law Prisoners", Rebelle van 1914, 1914-1916 (3 Bande).

Pretoria Landdros (2 Bande).   1 Hoogverraad, 1915.

2 Rebel Correspondence.

KAAPSE STAATSARGIEFBEWAAARPLEK, KAAPSTAD

C.S.C. 119.A (1923), Rex versus Maritz.

C.S.C. 119.B (1923), Rex versus Maritz.

ARGIEFBEWAAARPLEK VAN DIE SUID-AFRIKAANSE WEERMAG

Adjudant-Generaal (A.G.):

Lêer G25/9199. Volume I. Cape Garrison Union Forces to replace Imperial Garrison.
Lêer G307/9199. Rebellion Telegrams.
Lêer G/6110. Volume I. Resignations Coast Garrison and Citizen Forces.
Lêer G23/9199. Volume I. Grant of Commissioner's Rank in U.D.F. during hostilities. Lêer G32/9199. Executive Commanders and Staffs.
Lêer G28/310/9199. Regarding Rebellion.
Lêer G413/310/9199. Demobilization.
Lêer G1914/1921. Report of the Rebellion 1914.
Lêer G353/9199. General Botha's operations against rebel force.

Sekretaris van Verdediging (D.C.):

Lêer 1191. Military College (for Cadets).
Lêer 2075. Programme of Work-Military School, 5.11.1912-20.8.1914.
Lêer 7941. Artillery Camps Potchefstroom, 1914.
Lêer 9783. Brigadier-General C.F. Beyers' Resignation.
Lêer 10650. Rebellion in Cape Province, 2.1-10.2.1915.
Lêer 16533. War officer circulars.
Lêer 1. Kommandant-generaal.
Lêer 94. re-Controller of commanding horses taken from Rebels.
Lêer 11207/18-20. Militêre distrik nr.7.
Lêer 165/310/9199. Patrolles during Rebellion.
Lêer 925/9199. Rebels and Rebellion: General Matters.
Lêer 818/91999. Statement of steps taken by Germany to stir up disception in the Union.
Lêer 511/9199. European Crisis. General File.

South African Citizen Force:

Lêer 29/265. Protest against citizens.
Service being sent on service overseas.

SENTRALE ARGIEFBEWAAARPLEK, PRETORIA

- (i) Archives of the Secretary to the Department
of the Prime Minister, 1910-1922:

Lêers 1/1/12, 1/1/143, 1/1/149, 1/1/151,
1/1/358, 1/1/362, 1/1/474, 1/1/475, 1/1/476,
1/1/477, 4/2/14, 4/3/14, 4/37,14.

- (ii) Office of the Governor-General of South Africa:

Lêers 3/1722, 3/1724, 3/4804, 44/848, 51/3963,
64/862, 9/59/39, 9/59/41, 9/59/46, 9/59/53,
9/59/56, 9/59/65, 9/59/72, 9/59/83, 9/59/104,
9/59/145.

- (iii) Kantoor van die Eerste Minister:

Lêers 51/46/14, 51/56A/14, 51/56/14
en 36/4/1916.

- (iv) Departement van Gevangeniswese. Rebelliestukke.
8 Bande.

- (v) Departement van Justisie:

Lêer 3/335/15.

- (vi) Suid-Afrikaanse Spoorweë:

Lêer G241/1. History of S.A. Rebellion, 1915.
Lêer 0243/14. Records of War and Rebellion,
1915.

VI REGERINGSPUBLIKASIES

- (i) UNIE BLOUBOEKE EN AANHANGSELS

U.G. 32-'13 Rapport over Zending naar Switzerland,
Frankrijk, Duitsland en Engeland, met
het doel de Leger - Maneuvers en
Militaire Instellingen van die Landen
bij te wonen en te Onderzoeken.

- U.G. 48-'14   Geregtelike Kommissie van Onderzoek na die dood van genl. J.H. de la Rey en dr. G. Grace deur regter Gregorowski.
- U.G. 10-'15   Rapport Over het Uitbreken der Rebelle en de handelwijze van de Regering met betrekking tot de onderdrukking van deze, 1915.
- U.G. 10-'15   An. 10-1915, An. 68-1915.
Ans. 103, 118, 456-1915 Martial Law, persons tried under
- An. 210-1915   Field General Court Martial on Capt. J. Fourie and on lieut. Henning, prodeedings of, return.
- S.C. 1-1915   House of Assembly. Reports of Select Committees 1915 (Sixth Session, first Parliament). On Rebellion.
- U.G. 42-'16   Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika. Notulen van Getuigenis.
- U.G. 42-'16   An. 49-1917.
- U.G. 46-'16   Rapport van de Rechterlike Kommissie van Onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente Rebelle in Zuid-Afrika, December, 1916.
- U.G. 46-'16   An. 48-1917.
- (ii) IMPERIALE BLOUBOEKE
Cd. 5745   Minutes of proceedings of the Imperial Conference, 1911.
- (iii) UNIE PARLEMENTÊRE DEBATTE
Debatte van beide Huise van die Parlement 1914:
9 September 1914.
- (iv) BRITSE PARLEMENTÊRE DEBATTE
Great Britain. Parliament. House of Commons Debates. Vol. 71, 1914.
Great Britain. Parliament. House of Lords Debates. Vol. 18-19, 1914-1915,

(v) STAATSKOERANTE

Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, vol vi, 30-11-1911, no. 1970 van 1911 (176).

Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, vol ix, 5-7-1912, no. 921 van 1912 (255).

Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, vol. xvii, 15-9-1914, no. 1543 van 1914 (577).

Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, vol xvii, 26-9-1914, no. 203 van 1914 (582).

Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, vol xviii, 19-11-1914, no. 1914 van 1914 (605).

(vi) WETTE VAN DIE UNIE

Wetten van de Unie van Zuid-Afrika, 1912, Kaapstad 1912. Wet no. 13 van 1912.

Wetten van de Unie van Zuid-Afrika, 1914. Kaapstad 1914. Wet no. 1 van 1914.

SAMEVATTING

Genl J C G Kemp se rol in die Rebelle van 1914-15

deur

JOHAN HENDRIK LIGTHELM

Leier: Prof. A.P.J. van Rensburg
Departement: Geskiedenis
Fakulteit: Lettere en Wysbegeerte
Graad: Magister Artium

--- oOo ---

Toe die Eerste Wêreldoorlog in 1914 uitbreek, was Jan Christoffel Greyling Kemp, onverskrokke en talentvolle Boere-krygsheld uit die Anglo-Boereoorlog, 42 jaar oud en majoor in die pasgestigte Unie-Verdedigingsmag. Onder sy militêre kollegas was heelwat gewese wapenbroers uit die jare 1899-1902 soos luit.-kol. Manie Maritz, en andere.

In die vrede stent by Vereeniging, twaalf jaar tevore, het Kemp enduit Bittereinder gebly en daarna het die republikeinse ideaal nooit in sy hart vervaag nie. Trouens, in 1912 het hy en sommige van sy mede-offisiere besluit dat hulle hul posisies sou gebruik om die republikeinse onafhanklikheid te herstel sodra 'n geskikte geleentheid hom voordoen. Die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in 1914 het hierdie geleentheid voorsien.

Aanvanklik het Kemp genl. J.H. de la Rey se plan opponeer om op 15 Augustus 1914 'n republiek op Treurfontein uit te roep. Syns insiens was die tyd nog nie ryp daarvoor nie. Sy standpunt sou eers uitkristalliseer na die offisiërsberaad in Pretoria op 14 Augustus 1914. Daar het dit vir Kemp duidelik geword dat

227/ ...

Botha en Smuts eerder Ryks- as Afrikanerbelange nagestreef het. Eensklaps het hy nou na vore getree as een van die kwaaieste teenstanders van die regering se voorgenome Duitswesveldtog en daarna keer hy die rug op die regering. Dié Kemp wat nog kort tevore vir De la Rey tot vreedsame insigte wou beweeg, het nou reeds in sy gees gerebelleer.

Saam met De la Rey het hy vroeg in September 1914 beplan om die regering van Botha in 'n staatsgreep omver te werp. Terwyl De la Rey die parlamentsitting in Kaapstad bygewoon het, het Kemp, aangespoor deur Beyers se bedanking as kommandant-generaal van die Verdedigingsmag, ook as stafoffisier bedank. Die onverwagte dood van De la Rey het hom gedwing om sy posisie te heroorweeg en hom by die protesbeweging teen die regering se oorlogsbeleid te skaar. Gevolglik speel hy 'n belangrike rol in die protesvergaderings te Lichtenburg, Potchefstroom en Kopjes.

Die weifelende houding van Beyers het Kemp na 22 Oktober 1914 sterker in Wes-Transvaal na vore laat tree. As gevolg van die binnelandse mislukking van die Rebelle is Kemp gedwing om met Maritz te probeer kontak maak in Duitswes. Op 2 November 1914 skei die weë van Kemp en Beyers toe eersgenoemde met ongeveer 600 rebelle op 'n heldetog deur die Kalahari begin trek. Onder sy besielende leiding is die onherbergsame gebied suksesvol trotseer in een van die merkwaardigste togte in die militêre geskiedenis van Suid-Afrika.

Na sy rebellemag se aankoms by Maritz het hulle gepoog om deur middel van geslaagde militêre operasies teen die regeringsmagte 'n goeie bedingingsgrondslag te bewerkstellig. Persoonlike konflikte tussen Kemp en Maritz sowel as die mislukte aanval op Upington het egter tot hulle oorgawe gelei. Kemp self is die swaarste straf van al die rebelle-leiers opgelê: 7 jaar tronkstraf en R2 000 boete.

Volgens eie erkenning was Kemp se deelname aan die Rebelle deels gemotiveer deur die regering se oorlogsbesluit, maar veral deur

sy begeerte om in Suid-Afrika 'n republiek tot stand te bring.
Laasgenoemde strewe sou hy ná 1914 as politikus voortsit.

- 229 -

SUMMARY

The part played by Gen J C G Kemp in the Rebellion of 1914-15

by

JOHAN HENDRIK LIGTHELM

Promoter: Prof. A.P.J. van Rensburg

Department: History

Faculty: Arts

Degree: Magister Artium

--- oOo ---

At the outbreak of World War I in 1914, Jan Christoffel Greyling Kemp, the undaunted and brilliant Boer hero of the Anglo Boer War, was 42 years old and a major in the newly-founded Union Defence Force. Among his military colleagues were quite a few comrades-in-arms from the years 1899-1902, i.e. Lt.-Col. Manie Maritz and others.

Twelve years before, in the peace tent at Vereeniging, Kemp had remained a die-hard and, even afterwards, the republican ideal could not be erased from his mind. In 1912 Kemp and some of his fellow officers even decided to use their position of authority to reinstate the republican independence as soon as the opportunity should arise. The outbreak of World War I in 1914 presented such an opportunity.

At first Kemp opposed Gen. J.H. de la Rey's plan to found a republic at Treurfontein on 15 August 1914. He felt that the moment was not opportune. His conviction only materialized after the military meeting in Pretoria on 14 August 1914. There it became obvious to Kemp that Botha and Smuts were more engaged in promoting the interests of the Empire than those of the

230/ ...

Afrikaner. He now became one of the fiercest opponents of the government's proposed German South West African campaign and turned his back upon the government. Kemp, who only a short while before had tried to restrain De la Rey, now became the rebel.

Early in September 1914, Kemp and De la Rey planned to overthrow Botha's government by means of a *coup d'état*. While De la Rey was attending a session of parliament, Kemp, incited by the resignation of Beyers as Com.-Gen. of the Defence Force, resigned as staff officer. De la Rey's sudden death, however, forced Kemp to reconsider his situation and to join the group that protested against the government's war policy. Thus he played a prominent part in the protest meetings that were held in Lichtenburg, Potchefstroom and Kopjes.

The wavering attitude of Beyers caused Kemp to step into the limelight in the Western Transvaal after 22 October 1914. Because of the rebels being defeated at home, Kemp was compelled to try and contact Maritz in German South West Africa. On 2 November 1914 Kemp and Beyers parted ways when Kemp, accompanied by approximately 600 rebels, began his heroic march through the Kalahari Desert. Under his inspiring command this inhospitable territory was conquered in one of the most remarkable feats in the military history of South Africa.

After the arrival of his rebel force and Kemp's meeting with Maritz, they tried by means of successful military operations against the government forces to lay the foundation of satisfactory stipulations. However, personal conflicts between Kemp and Maritz as well as an unsuccessful attack upon Upington compelled them to surrender. Kemp received the heaviest sentence of all the rebel leaders: 7 years in jail and a fine of R2 000.

According to Kemp, his participation in the rebellion was not only motivated by the Union government's decision to declare war,

but also because of his burning desire to found a republic in South Africa. After 1914 Kemp would strive for this ideal as a politician.